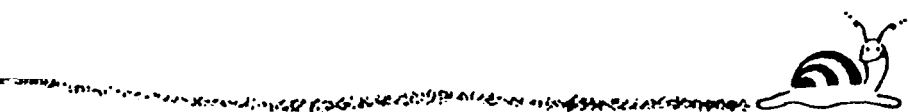

Ufuk Serdaroğlu

FEMİNİST İKTİSAT'ın Bakışı (*Postmodernist mi?*)

Feminist İktisat'ın Bakışı (Postmodernist mi)

Ufuk Serdaroğlu

Kapak: Fatma Korkut

Dizgi Sayfa Düzeni: Erhan Uzunoğlu

Baskı - Cilt: Kayhan Matbaası

ISBN:975-576-029-6

SARMAL YAYINEVİ

Babıali Cad. Pak Han No: 16/4 Cağaloğlu - İstanbul

Tel:(0 212) 522 45 78 - 512 70 20

Faks: (0212) 522 45 78

Ufuk Serdaroglu

**FEMİNİST
İKTİSAT'ın Bakışı**
(Postmodernist mi ?)

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ YA DA ÖNSÖZ YERİNE

(BİR ARAYIŞIN ÖYKÜSÜ)	1
-----------------------------	---

Bölüm I

FARKLI BİLME BİÇİMLERİNE AÇILIM: POSTMODERNİZM VE FEMİNİZM

I. Postmodernizm (ya da Aydınlanmanın Sınırlarının Ortaya Çıkışı) ..	11
I.1. Modernizm (ya da Aydınlanma Projesi)	11
I. 1. i. Descartesci Felsefe	12
I. 1. ii. Positivist Felsefe ve Yöntem	12
I. 2. Anti-pozitivist Felsefede Köşe Taşları (ya da Postmoderne Geçiş)	15
I. 3. Postmodernizm : Moderniteden Kopuş (ya da Postmoderniteye Geçişin Felsefesi)	20
I. 3. i. Jean - François Lyotard	22
I. 3. ii. Jean - Baudrillard	24
I. 3. iii. Frederic Jameson	25
I. 3. iv. Jacques Derrida -Yapıbozumculuk	27
II. Feminist Epistemoloji (ya da 'Erkek Egemen İdeoloji' Özelinde Modernist 'Bilim'in Sorgulanış Süreci)	30

II. 1. <i>Feminist Yöntem (ya da Sınırlandırmaya Direniş)</i>	33
III. Modernist 'Bilim'in Sınırlandırmalarına Başkaldırı (ya da Feminizm-Postmodernizm Buluşması) : Postmodern Feminizm	37

Bölüm II

İKTİSATTA POSTMODERNİST ESİNTİLER

I. Gordion'un Düşümlütün İnşası (ya da Neoklasik İktisat); Düşüm Parçalanıyor (ya da İktisatta Postmodernist Esintiler)	41
I. 1. <i>İktisat 'Bilim'inin Sorgulanışı (ya da Anti-pozitivist Düşüncenin İktisattaki Uzanımları)</i>	43
I. 2. <i>İktisatta Postmodernist Esintiler (ya da Hegemonyaya Başkaldırının Öyküsü)</i>	50
I. 2. i. <i>Söylem ya da Retorik Olarak İktisat</i>	54

Bölüm III

İKTİSATTA KADIN BAKIŞ AÇISI : FEMİNİST İKTİSAT

I. Feminist İktisat (ya da İktisatta 'Yaşayan' İnsanları Arayışın Öyküsü).	69
I. 1. <i>Feminist İktisadın Yol Haritası (ya da İktisat-Toplumsal Cinsiyet- Bilimin Kesişim Noktalarının Keşfi Sürecine İlişkin Hikayeler)</i>	71

I. 2. Sonu Aynı Biten Farklı Hikayeler

(Cinsiyetçi İktisada Başkaldırıda Arayışlar)	78
I. 2. i. Olumlu Ayrımcılık	78
I. 2. ii. Feminist Deneycilik	80
I. 2. iii. Feminist Fark(lılık)lar	81
I. 2. iv. Feminist Postmodernizm	81
I. 2. v. Feminist Yapısallaştırmacılık	83

I. 3. İktisadın (Eril) Toplumsal Cinsiyetinin Sacayakları :

Yöntemi, Kapsamı, Modeli ve Eğitimi (ya da Feminist İktisadın Eleştiri Paradigmalarının Dayanakları)	85
I. 3. i. İktisadın Yöntemi (ya da Kartezyen Ülkünün Hayat Bulması)	86
I. 3. ii. İktisadın Konusu (ve Marjlara Başkaldırının Sesi: “Kişisel Olan Sadece Politik Değil, Aynı Zamanda İktisadidir”)	90
I. 3. iii. İktisatta Modelleştirme (ya da Mantar ‘Adam’ların Hikayesi)	95
I. 3. iv. İktisat Eğitimi (ya da Tabldot Yemeğin Sunuluşu); ve Seçenek (Alakart Mönüden Mutfakta Seçim)	101

SONUÇ YA DA SONSÖZ YERİNE (FEMİNİST İKTİSADIN BAKIŞI POSTMODERNİST Mİ?)	105
--	-----

KAYNAKÇA	109
---------------------------	-----

İNGİLİZCE - TÜRKÇE KAVRAM DİZİNİ	123
---	-----

GİRİŞ YA DA ÖNSÖZ YERİNE

(BİR ARAYIŞIN ÖYKÜSÜ)

Bu kitap, kadın bakış açısını da içerecek bir iktisat yaklaşımı arayışı sürecinin ürünüdür. Bu arayış süreci ise, iktisat disiplini çerçevesinde ekonomi üzerinde çalıştığını düşünen bir kadın akademisyenin, 'akademisyen - iktisatçı (bilimci)' olarak ajandasında yer vermesi 'gereken' konular ve bunlar üzerinde çalışırken; çalışmalarını sunarken kullanması 'beklenen' yöntemin, söylemin, bir 'kadın' olarak kendi deneyimlerini ve ekonomiye ilişkin kendi algılarını yansıtmaya imkan vermeyen toplumsal cinsiyetçi sınırlar içerdiğini farketmesi ve bu sınırları sorunsallaştırmasıyla başlamıştır.

Kadın ve iktisatçı kimliklerini birbirinden ayırıştıran, kompartmanlaştıran sınırları aşarak, kadın bakış açısını da içerebilecek bir iktisat yaklaşımı arayışı çabalarında yalnız olmadığını farketmenin; farklı mekanlarda farklı uluslardan pek çok kadın iktisatçının, iktisadın toplumsal cinsiyetçi sınırlarını benzer kaygılarla büyüteç altına aldıklarını, sorunsallaştırdıklarını ve bu bağlamdaki tartışmalarıyla feminist iktisat yazını oluşturduklarını öğrenmenin verdiği coşku ve motivasyonun yarattığı bilgileri paylaşma arzusunun ürünüdür bu kitap.

Bu nedenle de, iktisatta kadın bakış açısını da içerecek bir yaklaşım arayışı sürecindeki çabaların ürünlerini sunarak 'feminist iktisat' literatürünün, bir başka deyişle, iktisatta feminist bakışlarla yapılan irdeleme, analiz ve alternatif önerilerinin -temel argümanlarıyla da olsa- tanıtılması, betimlenmesi hedeflenmektedir bu çalışmada.

'Niçin feminist iktisat?' sorusunun yanıtı, aynı zamanda, iktisatta kadın bakış açısını da içerecek bir yaklaşım arandığında, bu arayışın cevabının niçin mevcut ve özellikle (egemen) anaakım iktisadın içerisinde bulunmadığı sorusunun da cevabı olacaktır. Açıkta ki, iktisatta kadın bakış

açısını da içerecek bir yaklaşım arayışı sürecinden söz edilmesi, aynı zamanda, 'iktisat yazınındaki mevcut yaklaşımların böyle bir içerime olanak vermediği' şeklindeki bir iddiayı da platforma getirmektedir. Bu iddia, pek çok iktisatçı tarafından 'anlamsız' ve 'gerçek dışı' bulunabilir. Nitekim, iktisatta kadın bakış açısının içerilmemesinin rahatsızlıkları dillendirildiğinde-ki, bu tür bir dillendirmenin öznelere genellikle kadın iktisatçıları, akademisyenler olmaktadır: bunda da şaşılacak bir şey yoktur, zira mevcut iktisat anlayışlarının toplumsal cinsiyetçi temelleri nedeniyle dünyalarını kompartmanlaştırarak yaşamak ve ifade etmek zorunda kalanlar kadınlardır.- ise, karşı çıkışlar iktisatta kadınla ilişkili konu ya da araştırmaların örneklenmesi çabalarına ya da 'kadın iktisadı', 'kadın bilimi' biçiminde bir ayrımın anlamsızlığını- sanki eleştirilerini dillendirme cesaretini gösteren bu kadın iktisatçıların ve/veya feminist iktisadın böyle bir hedefi varmış gibi- kanıtlama çabasındaki tartışmalara dönüşmektedir.

Oysa, gerek sözkonusu kaygılardan yola çıkan kadın iktisatçıların gerekse bu eleştirilerin dillendirildiği, bu eleştirilere hedef olan iktisat yaklaşımlarının paradigmat dayanaklarının nedensellik bazında irdelendiği; alternatif arayışları çerçevesinde önerilerin geliştirildiği bir platformu imleyen feminist iktisadın odaklandığı noktalar ve amacı, yukarıda örneklenen karşı çıkışların temellendirildiği algılardan çok daha farklı içerimlere sahiptir.

Öncelikle amaç, 'ekonomide kadın'ı değil, 'kadın bakış açısını da içerecek bir biçimde' 'ekonomi'yi incelemektir. Şöyle ki, iktisat yazınındaki mevcut yaklaşımlar ve özellikle de egemenliğini 'anaakım' nitelemesiyle ilan etmiş olan, bu bağlamda da iktisat disiplininin adeta sınırlarını tanımlayan neoklasik iktisat, eril toplumsal cinsiyetçi bir bakışla kadını ve kadın deneyimlerini disiplinin sınırları, marjları dışına itmektedir. İşte feminist iktisadın hedefi, bu sınırların ardındaki ideolojiyi (yapısızlaştırarak) açığa çıkarmak ve iktisadı bu sınırlarından kurtararak marj dışındaki-ler-marj içindekiler ayrımını anlamsız kılmaktır.

Nitekim, feminist iktisatçıları gerek mevcut (özellikle neoklasik) iktisat yaklaşım(lar)ına yönelik eleştirilerini, gerekse feminist iktisadın ne olduğuna ve neyi amaçladığına ilişkin görüşlerini dillendirirken, bunu açıkça ifade etmektedirler. Bir kadın iktisatçı-akademisyen olarak sözü

edilen arayış sürecinde ve fëminist iktisat yazınında, adından sıkça söz ettiren iktisat profesörü Michèle Pujol'un kendi hikayesini aktarımı da, iktisat disiplininin (özellikle neoklasik iktisadın) eril yanlılığını eleştiren ve bu eleştirinin kaynağını işaret eden örneklerden birisidir:

“Neoklasik iktisat 1890'lardaki başlangıcından bu yana, diğëer alternatif yaklaşımları hegemonyacı gücü ile dışlayarak, egemen paradigma haline geldi. Ve disiplini tanımlar bir biçimde, iktisadın yöntemine, konusuna, modelleştirtme anlayışına ve hatta eğitime damgasını vurdu.

25 yıldır iktisat üzerinde çalışıyorum. İktisatla ilgilenmeye, büyük bir coşku ile Paris'te lisans öğrencisi olarak başladım. Lisans eğitimin süresince adeta iktisatla özdeşleştirilerek sunulan neoklasik paradigmanın, son derece cazip modellerine karşı, sorularıma cevap vermekte aciz kaldığını farketmem için uzun zaman geçmesi gerekmedi. Ama, diğëer sorularımın (sorgulamalarımın) ortaya çıkışı ve yanıtlarını arayış sürecine geçişim ise lisansüstü çalışmalarımın birlikte başladı.

Bu alanda çalışan bir kadın olarak, benim gerçeklerime, disiplinin sınırları içersinde yer verilmediğinin farkına varmaya başladım. İktisatta kadının konumuna ilişkin konulara ya hiç değinilmiyor; değinildiğinde ise onları önemsizleştiren (ve hatta küçümseyen) bir eda ile dillendiriliyordu. Bu ise-neoklasik paradigmanın kadına bakışını Viktoryan ideolojiye dayandırmasından kaynaklanıyordu.” (Pujol, 1995, 17).

Feminist iktisatçıların elıştirtti oklarını neoklasik iktisada odaklamalarının nedeni, bu yaklaşımın iktisat disiplininde egemen görüş haline gelmesi ve diğëer yaklaşımları ikincilleştirtirerek, disiplinin marjları dışına itmesidir. Kadın bakışı ve dolayısıyla feminizm öncelikle egemenlik ilişkilerine bir başkaldırıdır. Zira egemenlik, patriyarkal bir anlayışı imlemektedir. Feminist iktisadın, neoklasik iktisad oklarının yönleceğı hedef tahtasına oturtmasının ardındaki neden, öncelikle neoklasik iktisat yaklaşımının egemenliğine payandalık eden bu patriyarkal anlayış(lar)ın kurguladığı sınırları deşifre etmeyi ve kırmayı amaçlamasıdır. Neoklasik iktisatçılar ise, feminist iktisatçıların neoklasik iktisadın disipline egemenliğinin ardında, patriyarkal ve toplumsal cinsiyetçi ideolojilerin yatığı şeklindeki argümanlarına, yine neoklasik iktisadın piyasa temelli anlayışları çerçevesinde karşı çıkmaktadırlar.

Neoklasik iktisatçıların, “iktisatta da, tüm diğer alanlarda olduğu gibi, farklı yaklaşımların ‘fikir piyasası’nda ortaya konulduğu ve eşit koşullarda yarıştıkları (rekabet ettikleri); ‘iyi’, ‘doğru’, ‘başarılı’, ‘üstün’ olanların piyasada varlıklarını devam ettirdikleri” şeklindeki karşı savlarını ise, Strassmann, yine neoklasik iktisatçıların bu savlarını kurguladıklarını neoklasik iktisadın piyasa tanımlarından hareketle, “ya piyasa aksak rekabet özelliklerini taşıyorsa” diyerek geçersizleştirmektedir. Zira bu durumda piyasaya giriş-çıkış serbestisinden söz etmek mümkün olmayacak, bazı yaklaşımlar için giriş-engelleri konulacaktır. Ve bu engeller, sınırlar yine patriyarkal anlayışlarla inşa edilecektir (Strassmann, 1993, 56-57).

İşte bu nedenle feminist iktisat, mevcut iktisadi yaklaşımların ve özellikle egemen konumdaki neoklasik iktisadın ardındaki patriyarkal dayanakların ortaya çıkarılmasını; bir başka ifadeyle bu yaklaşımlarda saklı erkek egemen anlayışların yapısızlaştırılarak, maskelerinin düşürülmesini hedeflemektedir. Ve feminist iktisatçılar, egemen (neoklasik) yaklaşımın, iktisadi (yöntem, kapsam, model ve hatta eğitimle) tanımlayan betimlemelerin sınırlarının ortaya konulması halinde, bu sınırları belirleyen ideolojinin temellendirdiği egemenlik ilişkilerinin de nedensellik bazında açığa çıkarılabileceği; böylece de sözkonusu sınırların kırılabileceği görüşünden hareketle, neoklasik iktisat üzerine odaklanmaktadırlar. Bu nedenle de, feminist iktisadın hareket noktasını, yerleşik iktisadın köklü bir eleştirisinin yapılması oluşturmaktadır. Bu eleştiriler de genelde modernist bilim anlayışına, özeld de yerleşik iktisadın ideolojisini temellendirdiği iddia edilen cinsiyetçi, sınıfsal, ırkçı ve emperyalist bakışlara odaklanmaktadır. Feminist iktisatçılar, mevcut iktisadi yaklaşımları eleştirirken, bu eleştirilerini de analizleri ile gerekçelendirmektedirler.

Bu bağlamda, kadın bakış açısını da içerecek bir iktisat anlayışını arayış sürecindeki çabaların ürünü olarak ortaya çıkan feminist iktisat, iktisat yazınında yer alan mevcut yaklaşımların (ve özellikle egemen konumdaki neoklasik iktisat yaklaşımının), eril bir toplumsal cinsiyetçi anlayışla yapılandırıldıklarını serimlerken, bu yapılandırmada belirleyici rol oynayan arkaplanını da ortaya çıkarmaktadır.

Feminist iktisatçılar, iktisadın toplumsal cinsiyetinin, iktisat disiplinde (özellikle anaakım iktisatta) genel kabul gören ve belirli bir erillik

imajıyla yapılaştırılan 'bilim' anlayışından kaynaklandığını iddia etmektedirler. Feminist iktisatçıların bu iddiası, 'iktisadi bilgi'nin kavramsal temellerinin (benimsediği bilim anlayışının) toplumsal cinsiyetçi bir yanlılığı yansıttığı ve yeniden ürettiği şeklindeki tespitlerine dayanmaktadır. Bu tespit, toplumsal cinsiyet kategorilerinin toplumsal yapılanması, bilimin toplumsal yapılanması ve akademik disiplinlerin toplumsal yapılanması arasındaki ilişkilerin, iktisat özelinde açığa çıkarılması çabalarının sonucunda dillendirilmiştir. Bu bağlamda feminist iktisat, kadın bakış açısını da içerecek bir iktisat yaklaşımı arayışı sürecindeki 'bilim-toplumsal cinsiyet ve iktisadın kesişim noktalarının keşfi çabalarının ürünü' olarak da tanıtılmaktadır.

Feminist iktisatçılar, sözkonusu kesişim noktalarının keşfine ilişkin çabalarında da, öncelikle toplumsal cinsiyete ilişkin kültürel kavramlar ve değerler ile 'çağdaş' olarak nitelenen anaakım iktisadın tanımlayıcı özellikleri arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması; bunun için de toplumsal cinsiyet ile 'bilim'in toplumsal ülküleri arasındaki bağlantının ortaya konulması; bir başka deyişle, 'toplumsal cinsiyet'in nasıl bir bilişsel düzenleyici olarak çalıştığının, bilişsel anlayışımızı nasıl biçimlendirdiğinin sergilenmesi gereğini vurgulamaktadırlar. Bu görüşten yola çıkan feminist iktisatçılar, iktisatta genel kabul gören 'bilim' anlayışını yapılandıran erillik imajının dayanakları açığa çıkarılmadan, 'iktisadın kapılarını' (diğer farklı bakışların yanı sıra) kadın deneyimlerine ve kadın bakış açısına niçin ve nasıl kapandığı' sorusuna verilecek yanıt(lar)ın yüzeysel kalacağını ifade etmektedirler. Bu nedenle de, iktisadın gizli, sembolik ve yapısal içeriğini -ardındaki toplumsal anlamları-açığa çıkarabilmek için önce, iktisatta genel kabul gören 'bilim' anlayışını, sonra da iktisat disiplinine ege-men anlayış(lar) temelinde, iktisadın yöntem (bilim)ini, kapsamını, konusunu, model(ler)indeki insan davranışlarına ilişkin varsayımlarını (homo-economicus'u), bir 'metin' gibi ele alarak (bir bakıma yapı-bozum tekniğiyle) irdelemektedirler. Bu yapısızlaştırma ise, iktisadı biçimlendiren modernist felsefenin (Kartezyen anlayışın) ikiciliklerini deşifre etmektedir.

Söyle ki, feminist iktisatçılar, bu yapısızlaştırma işlemi sonucunda, toplumsal cinsiyet ile bazı özelliklerin nasıl metaforik olarak ilişkilendirildiğini; ardından da erillik ve dişillik ilişkini sözkonusu metaforik yakıştır-

malar temelinde nasıl ve hangi nedenlerle erilliğin üstün, dişilliliğin değersiz (ikincil) kılındığını; eril olarak algılanan özellikler ve yöntem(ler)le sınırları belirlenen 'bilgi' ve 'bilim' tanımlarıyla nasıl ve ne tür gerekçelendirmelerle kadınların 'bilen özne' olmaktan çıkarıldığını, bir başka deyişle (Aydınlanma sonrası hakimiyetini artıran) modernist bilim anlayışının eril yanlılığının dayanaklarını açığa çıkarmaktadırlar. Söz konusu 'bilim'-epistemoloji (bilimsel pozitivizm) anlayışının iktisatta egemenliği sonucunda da, bilimin toplumsal yapılandırılışı ile toplumsal cinsiyetin toplumsal yapılandırılışı arasındaki ilişki iktisat disiplinine de taşınarak, iktisadın toplumsal cinsiyetini de belirlemekte; iktisat disiplini kadın deneyimlerine, dişil bulunan söylem biçimlerine ve dolayısıyla kadın bakış açısına kapılarını kapatmaktadır.

Bu tespitlerin ardından feminist iktisatçılar, iktisadın bu eril yapısından kurtarılacak nasıl geliştirilebileceği sorusunun yanıtını aramaya koyulduklarında, aslında yanıtın tespitlerinin içerimlerinde yattığının farkına vardıklarını; bu bağlamda da çözümün, modernist bilim anlayışının tanımladığı sınırlara hapsolunan iktisadın, öncelikle bu sınırlarından kurtarılmasıyla mümkün olabileceğini keşfettiklerini ifade ediyorlar. Bu nedenle de feminist iktisadın yukarıdaki soruya yanıtı, daha önceki yöntemlerin reddedilerek yerine yenilerinin konulması biçiminde değil, yöntem (bilim)sel sınırların kaldırılması şeklinde oluyor.

Feminist iktisatçılar, modernizmin bilim anlayışını tanımlayan ve erili egemen kılan ikiciliklerin (anaakım) iktisadın sadece yöntemini değil, tanım ve kapsamının (konusunun) yanısıra, modelleştirmede dayandığı birey davranışlarına ilişkin varsayımlarını da sınırlandırarak, kadını ve toplumsal cinsiyetçi bir rol dağılımı sonucunda kadına yüklenen üretim faaliyetlerini de iktisadın kapsamı dışına ittiğini, yapısızlaştırma tekniğinin de yardımıyla, sergiliyor ve örnekliyorlar. Ve çözümün yine öncelikle modernist sorunsalın tanımlandığı bilim anlayışının sınırlarının kırılması biçiminde tezahür ettiğine dikkat çekiyorlar.

Yukarıda özetlenen içerimleri temelinde, modernist bilim anlayışının temellendiği hiyerarşik ikiciliklerin oluşumundaki eril normların etkisiyle getirilen sınırlamaların uzanımlarını iktisat özelinde irdelleyen, eleştiren ve bu sınırların kalkmasını -sadece kadın deneyimlerine ve bakış açısı-

sına geçit vermemesi nedeniyle ve bu boyutta değil, tüm boyutlarıyla, ‘diğer’ ve ‘nemersiz’ addedilen tüm anlayışlara geçit verilmesinin sağlanması amacıyla- savunan çalışmalar, feminist iktisat yazınını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda da feminist iktisat yazını, iktisat disiplininin tüm ayırıcı unsurlarıyla, özellikle de toplumsal cinsiyetçi içeriği, yapısı ve kuramları temelinde yeniden gözden geçirilip, sorgulanması sürecindeki çalışmaları içermektedir. Bu sorgulama sürecinin sonundaki önerileriyle feminist iktisat, sadece iktisatta kadın bakış açısını içerecek bir yaklaşımı değil; tüm ayırıcı-dıştalayıcı-anlayışlardan uzak-modernist felsefenin ‘bilim’ anlayışının iktisattaki uzanımlarının imlediği tüm sınır ve marjları aşan-yeni iktisadi yöntem, kuram ve politikaların geliştirilmesinin ve buna yardımcı olacak bir iktisat eğitiminin de önünü açarak, iktisadın ufku- nu -feminist iktisadi n yargılarla ‘kadınlara özel iktisat’ şeklinde algılayan bakışların aksine- genişletecek bir iktisat anlayışını hedeflemektedir. Zaten egemen iktisat yaklaşım(lar)ındaki eril bilim anlayışının temellendirdiği sınırlara ve marjlara -bu sınırlamalara uyanlar ve dışında kalanlar- şeklindeki (hiyerarşik) ayrımlara başkaldırışıyla çok sesliliği savunan feminist iktisadın önerisinin eskisinin (erilin) yerine bir başka egemenlik alanını ya da sınırlandırmaları getirecek bir (dişil) iktisat yaklaşımı olmayacağı açıktır.

İşte feminist iktisat, postmodernist iktisatla bu noktada. Aydınlanma felsefesinin ürünü modernist bilim anlayışınca ve onun iktisattaki uzanımlarınca kurgulanan (iktisadın toplumsal oluşumu-bilimin toplumsal oluşumu) sınırlandırmalara yönelik eleştiri paradigmalarıyla ‘sınırlara başkaldırı’da buluşmaktadır. Bu nedenle de, feminist iktisadın, iktisadın toplumsal cinsiyetini ortaya çıkarabilmek amacıyla sorduğu sorularla, postmodernist bakışa sahip iktisatçıların, iktisada egemen bilim anlayışının sınırlarını ortaya koymayı hedefleyen soruları büyük ölçüde örtüşmektedir. Aslında bu buluşma feminist iktisat-postmodernist iktisat düzleminde ortaya ıkmaş değildir. Bu buluşma daha önce feminizm ve postmodernizm düzleminde izlenen Aydınlanma projesinin yöntembilimsel sınırlandırmalarına (pozitivizme) ‘farklılıklara saygı’, ‘farklı ama eşit’ řiारlarıyla başkaldırı noktalarındaki buluşmanın bir uzanıımıdır.

Önce postmodernizm ile feminizmin, sonra da bu bakışlara yaslanan feminist iktisat ile postmodernist iktisadın buluşma noktalarına ilişkin yukarıdaki tespitler, bu kitabın planını ve hatta adını belirlemiştir: “Feminist iktisat, postmodernist bir bakışa mı sahip?” Bu sorunun yanıtlanabilmesi için feminist iktisadın, iktisattaki postmodernist bakışlarla buluşma noktaları bağlamında irdelenmesi; bu irdeleme için de, postmodernist iktisadın da en azından örtüşme noktalarını imleyen literatür temelinde ele alınması, betimlenmesi adeta bir gereklilik olarak algılandığı için, çalışmanın II. Bölümü, “iktisattaki postmodernist esintiler”e ayrılmıştır. Postmodernist iktisat ile feminist iktisadın buluşan eleştiri paradigmalarının, bir diğer ifadeyle feminist iktisadın bakışının postmodernist içerimlerinin (özellikle, iktisadı anaakım iktisadın sınırlayıcı hegemonyasından kurtarmayı hedefledikleri ve hegemonyanın da modernist bilim anlayışının ikicilikleri ile kurulduğu şeklindeki görüşler), söz konusu eleştiri paradigmalarının oluşturulmasında hareket noktalarını teşkil eden modernist bilim anlayışına ilişkin feminist ve postmodernist bakışların değerlendirilmelerine değinilmeden şerimlenemeyeceği şeklindeki kaygılar ise, kitabın I. Bölümünün yazılması ile aşılmaya çalışılmıştır.

Türkçe iktisat yazınında pek fazla değinilmeyen yaklaşımlar olarak, feminist iktisat ve postmodernist iktisat literatürünün temel argümanlarıyla tanıtımını içeren bir çalışma, öncelikle kavramlar bazında dile ilişkin sorunları göğüslemek zorundadır. Bu sorunu kısmen de olsa aşabilmek amacıyla, postmodernizm ve feminizme ilişkin türkçe yazında yer alan kavramsallaştırmalardan da esinlenerek, ekte yer alan İngilizce-Türkçe kavram dizini oluşturulmuştur.

Feminist iktisadı betimlemeye çalışan bir kitapta, ‘eril’ anlayışın temellendirdiği söylemi, dili imleyen ‘bilim adamı’ kavramının yeri olmayacağı açıktır. Burada da sorun, Bulutay’ın kullandığı, İngilizcedeki (scientist) sözcüğünü karşılayan ve cinsiyetçi çağırımlar içermeyen “bilimci” kavramıyla aşılmıştır.

Diğer bir sorun da, İngilizce farklı anlamlar içeren “economics” ve “economy” kavramlarının, Türkçede aynı terimle (iktisat ve/veya ekonomi) ifade edilmesinden kaynaklanan karmaşanın, yöntembilimsel tartış-

maların aktarımında daha büyük boyutlara taşınmasıydı. Bu sorun da, Buğra'dan esinlenilerek, iktisat (economics) ve ekonomi (economy) kavramlarına farklı anlamlar yüklenilerek aşılmaya çalışılmıştır. Şöyle ki, disiplinden, disiplindeki yaklaşım, kuram ve politikalardan söz ederken 'iktisat', "bu alandaki insan faaliyetlerini, kurumları ve faaliyetlerle kurumların oluşturduğu bütünü belirlemek" (Buğra, 1989, 20) için de 'ekonomi' kavramı kullanılmıştır.

Bölüm I

FARKLI BİLME BİÇİMLERİNE AÇILIM: POSTMODERNİZM VE FEMİNİZM

I. Postmodernizm (ya da Aydınlanmanın Sınırlarının Ortaya Çıkışı) :

Postmodern yaklaşım, postmodernizmin, bir tanımdan ziyade modernizmin ürünü olan modernitenin, onun tarihsel programı ve içeriğinin, ya da başka bir deyişle Aydınlanmanın sınırlarının ortaya çıkışı olarak kavranılmasının gerekliliğini belirtmektedir (Mutman ve Yeğenoğlu, 1992, 46). Bu ise Aydınlanma projesinin iflası anlamına gelmektedir ve bunu görünür kılmak için postmodernizm, yapıbozum yöntemiyle (deconstruction) modernist yapıyı (Aydınlanmanın yürürlüğe koyduğu deneyci, pozitivist-ontolojist yansıtmacı temellere dayanan insan ve bilgi anlayış ve dünya görüşlerini) bozar.

Bu bağlamda postmodern durum ve postmodernist yaklaşımın eleştiri paradigmalarına geçmeden önce neyi yapısızlaştırdığının, bir başka ifadeyle Modernizm/Aydınlanma temelli bilgi, bilim*, insan anlayışlarının, temel argümanları temelinde kısaca irdelenmesi yararlı olacaktır.

I. 1. Modernizm (ya da Aydınlanma Projesi) :

Aydınlanma tanrının merkezi olduğu bir düzenden, insanın merkezi olduğu bir düzene geçiştir ve insanın doğayı kontrolü hedef alınmıştır.

* Burada 'bilim'den kastedilen 'modern bilim' anlayışıdır. Zira Aydınlanma projesinde 'bilim' ile 'bilim olmayanı' birbirinden ayıran kesin ölçütlerin varlığı kabul edilmektedir. Modernizmin bilim anlayışı üç temel özelliğe dayanmaktadır: Evrensellik, nesnellik, rasyonellik.

Bu temelde, Aydınlanma projesi, aklın ve mantığın egemen olduğu bir dünya yaratmayı amaçlamıştır. Akıl ve mantık yoluyla gerçeğin bulunabileceğini ve bu gerçeğin insanı özgür kılabileceğini öne sürmüştür. Doğanın 'bilimsel' yöntemlerle kavranılabilen yasaları olduğunu kabul eder. Bu bağlamda 'modern bilimlerin' tarihinde ilkin yaşayan organizma ve daha sonra insan, bilginin nesnesi haline getirilmiştir. Bu da yeni tahakkum biçimlerinin (insanın doğaya, fikrin maddeye, zihnin bedene, erkeğin kadına v.b.) seferber edilmesini mümkün kılmıştır. Aydınlanma, bilimi de nesnel ile öznelin kesin sınırlarla birbirinden ayrılması ve nesnelin üstünlüğü temelinde tanımlamıştır. Bilim ayrıca mantığın duyguya egemen olması ve aklın bedeni incelemesidir. Böylece mantık/duygu ile akıl/beden karşıtlıkları ortaya çıkar. Aydınlanmacı bilim anlayışına göre, doğanın, kültürün, olgular üzerindeki etkisinden bağımsız, aşkın yasalar olduğu kabul edilerek doğa/kültür karşıtlığı da yaratılır. Tüm bu çift değişkenli karşıtlıkların egemen terimleri, erkeklerle özdeşleştirilen kavramlar olduğu için modernizmin sunduğu bir diğer karşıtlık da erkek/kadın olarak çıkar karşımıza (Erdem 1994, 68). Bu ikicilik temelinde tanımlanan egemenlik anlayışının kökleri ise, bilim felsefesinde (epistemolojik temelde) Descartes'e, (bilimsel bilgiyi edinmede) yöntem bilimsel yaklaşım olarak da pozitivistizme dayanmaktadır.

1. 1. i. Descartesci Felsefe:

Şöyle ki¹ Descartesci düşünen özne, olgular (fenomenler) dünyasını düşünülen nesne olarak seçer, Bu nesneler arasında benzerlikler kurulurken, farklılıklar zihinde aşılarak benzerliklere indirgenir: Heterojen yapının farklılıkları ikicilik anlayışıyla basit karşıtlıklara indirgenmiştir. Seçilen konuma göre biri merkez seçilirken karşındaki 'öteki' sayılmıştır (Aksoy ve Aksoy, 1992, 58).

1. 1. ii. Pozitivist Felsefe ve Yöntem:

Kökleri 13.yüzyılda Bacon'a kadar uzanan pozitivist felsefenin amacı Aristotelyan metafiziği insan bilgisinden dışlamak ve bilimsel deneyin gücünü artırmaktır. 17.yüzyılda Galileo'nun, ölçülebilir ve nesnel olarak gözlenebilir olgular ve bunlara ilişkin kantitatif açıklamaları, olgucu bilim anlayışını güçlendirdi. 18.yüzyılda Hume'un bilimsel akıl yürütme yöntemini (scientific reasoning) insan davranışlarına uygulaması ise

olgucu felsefede bir dönüm noktası oldu. Böylece, psikoloji, epistemoloji, mantık, kavramsal analiz, ahlak, estetik, felsefe ve siyaset biliminin ampirik bulgularının tek bir ampirik insan doğası bilimi olarak bütünlenmesinin önü açıldı. 18.yüzyılda aklın egemenliğini ve böylece araştırmanın bir yöntemi olarak da akli kabul eden Aydınlanma, olgucu (pozitivist) düşüncenin gelişimini güçlendirdi. Aydınlanma sonrası Comte'un olguların toplanması (collection of facts) ve betimleyici yasalar (descriptive laws) yoluyla elde edilecek 'bilimsel bilgi'nin üstünlüğünü ilanı ve bunun (tamamen mantığın eseri olan matematik dışındaki) tüm disiplinlerde, özneliliği (subjectivity) aşacak bir yöntem olarak ilanı ile, pozitivist görüş tıp, biyoloji, sosyoloji ve iktisat da dahil olmak üzere pek çok alanda insan bilgisinin elde edilmesi için tek egemen yöntem oldu. Mach'ın sadece ampirik verilerle doğrulanan kuramların bilimsel olarak kabul edilebileceği, Popper'in bilimi "yanlışlanabilir, açık, kesin savlar ileri sürebilme" şeklindeki tanımı ile 20.yüzyıla da damgasını vurdu ve Aydınlanmanın inşa ettiği modern bilim, tahtına oturdu (Serdaroğlu, 1995, 56).

Bu aşamada, mantıksal olgucu görüşün (logical positivism) temel argümanlarının sunumu, bir bakıma Aydınlanma ve onun ürünü modern bilim anlayışının sınırlarının ortaya konuluşu anlamına geleceği için, postmodernizmin* eleştiri paradigmalarının kavranışını da kolaylaştıracaktır.

Mantıksal pozitivist yaklaşımın bilim ve 'meşru' bilgiye ilişkin temel görüşleri aşağıdaki biçimde tanımlanmaktadır (Beed, 1992, 462-463; Demir, 1995, 228):

- Bilimin amacı 'gerçek' dünyada olup bitenleri keşfetmektir. Dünyaya ilişkin bu hakikatler de kişilerin öznel düşüncelerinden bağımsızdır.
- Bilim ile bilim olmayan, bilimsel kuramlar ile diğer inanç türleri arasında kesin bir ayrım sözkonusudur. Bilim felsefecilerinin görevi bu ayırıcı ölçütleri bulmaktır ve meşru bilgiyi tanımlamaktır.

* Feminist yöntem ve feminist iktisat anlayışları da eleştiri paradigmaları temelinde pozitivistizmin bu argümanlarını hedef almaktadır.

- Bilimsel ilerleme birikimseldir.
- Bilimsel bilgi tek meşru bilgidir.
 - Bilimsel bilginin değişmeyen bir rasyonalitesi vardır.
 - Metafizik iddialar, normatif ifadeler, değer yargıları ve kanaatler meşru bilgi değildir.
 - (Matematik ve mantık hariç tutulmak kaydıyla) insanın duyuumsal deneyimleri (human sence experience), ampirik veriler meşru bilgi için yegane kaynaktır.
 - Meşru bilgiye ancak, mantık ve matematiği kullanarak, doğa bilimlerinin ve özellikle fiziğin yöntemleri ile ulaşılabilir.
 - Gözlem ifadeleri ile kuramsal önermeler arasında kesin bir ayrım vardır. Gözlem ve deney, hipotez ve kuramların ispatlanmasında temel oluşturur (Bilimsel genellemeler, kurallar ve kuramlar -mantık ve matematik hariç- sadece ampirik verilerden, tümevarım yöntemi ile türetilir).
 - Genelleme, kural ve kuramlar matematiksel bir mantıkla ifade edilebilir olmalıdır.
 - Ampirik verilerin derlenmesi ve değerlendirilmesinde, kuram oluşturulmasında normatif bakış açılarına, değer yargılarına, kanaatlere, inançlara, kişisel bakış açılarına yer verilmemelidir.
 - Meşru bilimsel bilgiye ulaşma yöntemleri tüm deney alanlarında aynıdır.

Bu tanımlamaları ile pozitivistlerin ya da daha genel bir ifadeyle modernizmin amacı (evrensellik, nesnellik ve rasyonellik temelinde), tümleyici bir bilime, her şeyin bilimine varmaktır. Ve böylece, bilimin yanıltmaz ilerleyişi, insan ve dünyasını olgusal ve yetkin bilgiye ulaştırabilecektir.

Ama, özellikle 20.yüzyıl başlarında fizik ve matematik alanındaki gelişmeler* ve bunların uzanımları pozitivistimin uzlaştığı epistemolojinin temel dayanaklarını teker teker yıktı. Öncelikle hiçbir global sistemin tasarlanamaz olduğu öğrenildi. Gerçekçilik artık imgesel yüklemelerle temsil edilmeye başlandı ve gerçekçiliğin değişmesi söylemlerin değişmesini getirdi. Bu bir yandan anti-pozitivist (olguculuk karşıtı) görüşleri cesaretlendirirken; bir bakıma da bu anti-pozitivist arayışlar sürecindeki deneyimlerle postmodern çağa geçişi (Paz, 1989, 95).

Bu bağlamda postmodern çağa geçiş sürecini bilim felsefesinde anti-pozitivistimin etkisi temelinde ve anti-pozitivistimi de aşan yapı bozumculuk (deconstruction)-postmodernizm ilişkisi bağlamında irdelemek yol gösterici olacaktır.

1.2. Anti-pozitivist Felsefede Köşe Taşları (ya da Postmoderne Geçiş):**

İnsan bilgisine (human knowledge) ilişkin anti-pozitivist görüşlerin izlerine olguculuktan daha eski bir geçmişte de rastlanmakla birlikte bu çalışmanın odak noktası feminist iktisat olduğu için; modernizmin (ve daha da önemlisi modernist bilim anlayışınca yaygın bir biçimde benimsenen yöntem olarak -mantıksal- pozitivistimin) açmazlarına, sınırlarına yönelik eleştiri paradigmaları ve bu bağlamda feminist bilgi -yöntem- kuramlarıyla örtüşmeleri temelinde postmodernizme açtığı ufuk açısından önemli olduğu düşünülen Kuhncu gelenek (yaklaşım) ve bu gelenekteki yaklaşımlarla sözkonusu amaçla sınırlı bir boyutta anti -pozitivist geleneğin örneği olarak tanıtılmaya çalışılacaktır.

İlgili literatüre baktığımızda Kuhncu gelenek nitelemesiyle, 1960 sonrası bilim felsefesini derinden etkileyen ve Thomas Kuhn, Paul Feyer-

* Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, görecelik kuramı, Öklideci olmayan geometrinin bulunması, kuantum fiziğindeki gelişmeler, dördüncü boyut, moleküler biyolojideki gelişmeler.

** Burada amaç, bilim felsefesi ya da epistemolojik yöntem bilimsel literatürün irdelenmesi ya da tarihsel süreç bağlamında aktarımı olmadığı için; özellikle postmodernist yaklaşımın argümanlarının, kadın bakış açısını da içerecek bir iktisat anlayışının oluşturulmasındaki rolü temelinde irdelenmesine yardımcı olacak biçimde anti-pozitivist yaklaşımların argümanları ele alınmaktadır.

rabend, Imre Lakatos, Stephen Toulmin, Russel Hanson, Larry Laudan, Micheal Polanyi gibi bilim felsefecilerinin katkılarıyla ortaya çıkan anti-pozitivist gelenek kastedilmektedir. Adı geçen düşünürlerin hemen hepsinin kendine has özgünlükler ve farklılıklar taşımalarına rağmen, pozitivistlik karşı başkaldırı şeklindeki bu uzlaşımçı ortak paydada birleştirilmeleri mümkündür (Demir, 1995, 227).

Kuhn'un "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" isimli eserinin yayımlanmasından sonra, pozitivistlik karşı bu başkaldırının popülarite ve yaygınlık kazanması; ve konuya ilişkin tartışmalarda Kuhn'un argümanlarının belirleyici role sahip olması nedeniyle, bu yaklaşım, literatürde 'Kuhncu gelenek' olarak adlandırılmaktadır.

Kuhn'a göre bilimde 'normal' ve 'devrimci' bilim dönemleri vardır. Normal bilim dönemlerinde temel bir paradigma, bir görüş çerçevesi (disciplinary matrix), bir kuram bilime egemendir ve bu paradigma fazla eleştirilmeden kabul edilir. Bu alanda eğitim ve araştırmalar sözkonusu egemen paradigmaya göre, bu paradigmanın dikte ettiği ilke ve araştırma konularına uygun biçimde yapılır. Bu dönemlerde bilimcilerin yaptığı, bilmeceleri (puzzle) çözmekten, böylece mevcut paradigmayı geliştirip olgunlaştırmaktan ibarettir. Ama bazen bu bilmeceler bir kuramsal bozukluk (anomaly) niteliğine dönüşür. Bu durumda eski kuramın reddi ve yeni kuramların araştırılması süreci başlar. Böylece, artık çeşitli kuramların egemenlik için savaştığı devrimci bilim dönemi doğmuş olur. Bu bağlamda Kuhn, bir teorinin terkedilerek diğerinin benimsenmesi sürecini 'paradigmatik geçiş' olarak adlandırmaktadır. Sonra bunlardan birisinin egemenliği ile tekrar normal bilim dönemine geçilir (Bulutay 1979, 287; Beed, 1991, 469).

Bu yorumda cevaplanması gereken sorular, bilimcilerin niçin bir paradigmadan diğerine geçme ihtiyacını duydukları ve bu geçişin 'rasyonal' bir temeli olup olmadığı ya da bir paradigmadan diğerine geçişin irrasyonel bir olay mı olduğudur.

Bu sorulara verilen cevaplar, bilimcilerin dünyaya baktıkları kavramsal çerçevelerini biçimlendiren ve içinde çalıştıkları paradigmaların dışında herhangi bir ölçütlerinin olmadığını, paradigma değişikliğinde sa-

dece bir 'algı dönüşümü'nün sözkonusu olduğunu, bu bağlamda bunun rasyonel bir dayanağı olmadığını göstermektedir. Zira rasyonalitenin kendisi bir paradigmanın ürünüdür (Demir, 1995, 236).

Kuhn'a göre bilim -pozitivistlerin iddia ettikleri gibi- birikimsel bir süreç izlemez ve dolayısıyla bilimsel gelişme yahut ilerlemeden değil ancak bilimsel değişmeden söz edilebilir. Zira her bir paradigma farklı bir ontolojik, epistemolojik, metodolojik ve aksiyolojik düzeyde diğer(ler)inden farklıdır. Paradigmaların vardığı sonuçlar da bu farklı öncülleriyle bağlıdır. Bu bağlamda farklı paradigmalar birbirleriyle karşılaştırılmazlar. Kuhn'un deyişiyle eşölçülemez (incommensurable) dirler (Kuhn, 1970, 178).

Tercihini görecelik ve duruma özgü algılama (conditional conception) ile tanımlanan bir bilim anlayışından yana koyuşu bağlamında ve herhangi bir dönemdeki bilimsel topluluğun dünya görüşünün (weltanschauung), kuramının kullanılabilirliğine ilişkin yargıları belirlediğine ilişkin argümanı temelinde Toulmin'in görüşü ile Kuhn'un neyin bilim olarak tanımlanacağına ilişkin farklı zaman ve mekanlardaki farklı paradigmaların yönlendiriciliğini vurgulayan yaklaşımı benzerlikler içermektedir.

Lakatos'un yaklaşımına ise, bilim felsefesindeki anti-pozitivist gelişmeler bağlamında diğerlerinden farklı bir dönüm noktası teşkil etmesi açısından bu farklılık temelinde değinilmesinde yarar vardır. Şöyle ki Lakatos, pozitivistizmin tekil bilimsel kuramlara ilişkin kuralları hakim kıldığını buna karşın bilimin aslında birbirleriyle ilgili, yöntemle dayalı bilimsel araştırma programı (methodological scientific research program) ile geliştiği ya da gelişmesi gerektiği düşüncesini savunmaktadır. Her ne kadar yöntemini Popper'e borçlu olduğunu söylese de, Lakatos Popper'den farklı olarak kuramın yanlışlanabilirliği yerine araştırma programının yanlışlanabilirliğinin geçmesi gereğini vurgulamıştır.* Yanlışlanabilme ancak,

* Bu bağlamda Lakatos, anti-pozitivist ekolden gelen bir anlayışla, bir bakıma örtük biçimde kuramın yöntembilimle bağımlı olduğunu ve bu temelde öncelikle yöntembilimin irdelemesini -arka planının açığa çıkarılmasını- savunarak, feminist iktisatçıların -ilerde değinileceği üzere- eleştiri paradigmalarını öncelikle epistoloji ve yöntembilim üzerine odaklandırmalarını da haklı çıkarmaktadır.

bir araştırma programı öncekinin açıkladığı her şeyin yanısıra ek olayları da açıklayarak onun yerine geçtiğinde mümkün olacak ve ancak bu yolla gelişecektir.

Beed'in 'anti-pozitivist görüşün anarşisti' olarak nitelediği Feyerabend, bir araştırma programının diğerine üstünlüğünü (superiority) belirleyebilecek bir kriter olamayacağını ve bu nedenle hiçbir araştırma programının reddedilmesinin mümkün olmadığını savunarak, Lakatos'u eleştirmektedir. Feyerabend'e göre, bilim tarihine bakıldığında, bilimde daima birbirleriyle uyuşmayan ama birinin diğerine üstün kılınamayacağı pek çok kuram olduğu görülecektir. Bir başka deyişle, Kuhn anlamında normal bilim dönemi söz konusu değildir ya da söz konusu olmamalıdır.*

Görülüyor ki, daha önce de belirtildiği üzere, bu dönemin anti-pozitivist felsefecilerinin, pozitivistlere karşı çıkmaları dışında, nedensellik temelinde pek fazla ortak yön yoktur. Ama süreç, her aşamada pozitivistlerin temel argümanlarına daha geniş bir kapsamda eleştiri yöneltilmesi ve hatta bu argümanların kırılması biçiminde işlemektedir.

Beed, anti-pozitivist felsefecilerin, belirli itirazları saklı kalmak şartıyla aşağıdaki noktalarda uzlaşabileceklerini ileri sürmektedir (Beed,1991:471- 472):

- Normatif - pozitif bilim ayrımı yapılamaz.
- Bilimsel araştırmaların hiçbir aşaması değer yargılarından bağımsız değildir.
- 'Tek doğru yöntem' söz konusu değildir.
- Mevcut bilimsel kuramların değerlendirilmesinde evrensel kabul görmüş temeller (kriterler) mevcut değildir.

* Feyerabend, hiçbir dönemde gerek yöntem gerekse kuram temelinde, farklı yaklaşımların üstünlük sıralamasına tabi tutulamayacağını söyleyerek pozitivistlerin temel anlayışlarından birini yıkmaktadır. Feminist yöntem tartışmalarıyla da, bir sonraki bölümde görüleceği üzere, "farklı ama eşit" şiarı ile bu noktada uzlaşmaktadır. Ama buna ek olarak feminist yaklaşım 'bilim' tanımındaki egemenlik ilişkilerini de sorgulamaktadır.

- Öngörü, açıklayıcılık, içsel tutarlılık, varsayımların sınırlandırılması v.b. kriterler bilimsel kuramlarda kullanılabilir; ama bunlar kuram seçiminde belirleyici rol oynayamaz.
- Bilimsel çalışma, metafizik tellmelere de dayandırılabilir (şöyle ki, bir bilimsel kuramın temel varsayımları ampirik olarak test edilebilir nitelikte olmayabilir).
- Bilimciler, bilimsel çalışmalarında dayatılmış yöntemleri kullanmak zorunda değildirlir.* Kural koyucu bir yöntembilim anlayışı doğru değildir.
- Bilimcilerin çalışmalarında, kanaatlerini, inançlarını, retorik ve ikna yöntemlerini temel almaları, matematik ve istatistiki yöntemleri temel almalarıyla eşdeğerdedir.
- Toplumsal bilimlerde sözel (verbal) analizler, matematiksel ve istatistiki analizlerden daha az değerli (geçerli) değildir.
- Toplumsal bilimlerde tüm zaman ve mekanlarda geçerli olacak pek fazla yasadan söz edilemez.

Bu noktalardan hareketle, anti-pozitivist felsefede bir bakıma modernizmin bilimsellik tanımının sınırlarının aşıldığını, bu bilimsellik anlayışı temelinde bulguların da, daha yumuşak, sorunsal, kısmi, belirsiz, değer-yüklü, zaman-mekan ve kültür odaklı olarak değerlendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Anti-pozitivist görüşlerle ayrıca, "olgu ve kuram arasında tek yönlü bir ilişki bulunduğu, olguların kuramdan bağımsız olduğu görüşü geçerliliğini yitirmekte: olgular da bir ölçüde kurama bağlı olarak değişmektedir... Sorunlar kuramların oluşmasına yol açtığı gibi, kuramlar da kendilerine özgü sorunlar yaratmaktadırlar. Ayrıca bu şekilde anlaşılış sonucunda kuram, 'nesnel' ve herkes için zorunlu bir olgu olma niteliğini yitirmekte, bir ölçüde seçim konusu olma özelliği kazanmaktadır. Yani bilimciler, aynı konuda (biri doğru diğeri yanlış denilemeyen) farklı kuramlar oluşturabilmekte ya da var olanlar arasından seçim yapı-

* Böylece 'bilim' ile 'bilim olmayanı' ayırt etme sorunu da (demarcation problem), kural koyucu metodoloji terk edilerek, bir sorun olmaktan çıkmaktadır. Bu da Aydınlanma'nın çocuğu modernizmin bilim anlayışının sınırlarının ortaya çıkışı olarak algılandığında, postmodernist bakış ile örtüşecektir.

bilmektedirler. Bu seçimi ise kişi (bilimci), doğuştan getirdiği özelliklere, ait bulunduğu gruba, sınıfa, topluma, millete, çağa, amaçladığı hedefe bağlı olarak belirlenen alışkanlıklarına, yeteneklerine, çıkarlarına, sorunlarına dayanarak yapmaktadır.”* (Bülutay, 1979, 289).

Böylece ‘modern bilimin’ temel özellikleri (evrensellik, nesnellik, rasyonellik) daha genel bir çerçeveye modernizmin ‘tek doğru’ anlayışı tartışmaya açılıyor. modern bilim anlayışının diğer bilme biçimleri arasındaki hiyerarşik sıralamadaki tahtı sarsılıyordu. Bir bakıma çoğulcu söyleme bir kapı aralanıyordu.

Bunun sonucu olarak: ‘kanıt’, stilize gerçekler kavramlarına dayanan bilgi kuramlarını sorgulayan, genelde toplumsal kuramlarda özelde ise iktisatta, bunların (positivistlerin - modernist düşüncüyü benimseyen iktisatçıların) bilgiye ilişkin iddialarının açıklayıcı olmadığını ileri süren feminist ve/veya postmodernist yazın önem kazanmaya başlamıştır.

“Modernist düşüncenin tek doğru anlayışına karşı çıkarak, bu bağlamdaki yöntembilim yaklaşımını benimseyerek oluşturulan yöntem ve modellerden bir tanesini seçmeyi reddeden; tek tip anlatım (söylem), tek kinlik anlayışının yerine çoğulculuğu (çok sesliliği), ayırımı ve farklılıkları vurgulayan; kendinden menkul rasyonel özne, belagat (rhetoric) ile bilim arasında katı bir ayrım içeren bilgi anlayışına meydan okuyan” (Ruccio, 1991, 495) postmodern düşüncenin dayandığı iddia edilen postmodern duruma geçiş sürecini, kendilerini postmodern toplumsal kuram olarak sunan çalışmalar temelinde farklı perspektiflerle betimlemek, postmodernizmin eleştiri paradigmalarını algılamayı kolaylaştıracaktır.

I. 3. Postmodernizm: Moderniteden Kopuş (ya da Postmoderniteye Geçişin Felsefesi)

Sanatta postmodernizm tartışmaları ABD’de başlamış olmasına rağmen, kendilerini postmodern toplumsal kuram olarak sunan, daha ön-

* Bilim, epistemoloji, yöntembilim ve yöneme ilişkin olarak postmodernistlerin, feministlerin, feminist iktisadın ve daha da özelde postmodernist feminist iktisatçıların getirdikleri “durum-kültür odaklı, bağlam bağımlı” görüşü (bkz., Bölüm III) ile bu yorumun örtüşme boyutu, anti-positivizmin eleştiri paradigmasının modernist bilim anlayışına odaklanmasında temellenmektedir.

ceki Fransız kültürel ve toplumsal kuramlarından yararlanan ilk çalışmalar 1970'lerin sonlarında Fransa'da ortaya çıkmıştır. Burada amaç, genelde postmodernizm-feminizm örtüşmesinden hareketle feminist iktisat-postmodernist iktisat yaklaşımlarındaki örtüşmelere dikkati çekmek olduğu için, sanat ve mimarideki postmodernist anlayışlar ve ürünlere ilişkin yazın ve analizler üzerinde durulmayacak, toplumsal bilimler ve özellikle de bilim -epistemoloji- yöntembilim bağlamındaki postmodernizm yazını üzerinde durulacaktır. Bu nedenle, bu literatürü oluşturan Lyotard, Baudrillard, Jameson ve Derrida'nın görüşleri ana noktaları ile aktarılmaya çalışılacaktır. Nitekim, Huyssen, postmodern durumu kavrayışa giden süreçteki postmodernist bakışa yaklaşımda, 1960'ların postmodernizmiyle 1970 ve 1980'lerin postmodernizmleri arasında tarihsel bir ayrım önermektedir. Ayrım ve dönüşüm sürecini de aşağıdaki biçimde açıklamaktadır.

Huyssen, "1960'ların postmodernizmi, modernizmin belli bir değişkesini hem reddetmiş hem de eleştirmiştir." diyerek, 1960'ların başkaldırısının "kendiliğinden asla modernizmin bir reddi olmadığını", ama daha ziyade "1950'lerde evcilleştirilmiş ve o zamanın liberal-muhafazakar uzlaşımının bir parçası haline gelmiş ve hatta soğuk-savaş anti-komünizminin kültürel-politik cephaneliğinde bir propoganda silahına dönüşmüş olan modernizmin değişkesine karşı bir başkaldırı olduğunu," postmodernizmin 1970'lerin başlarında ise toplumsal hareketler (ekoloji ve çevre sorununa yönelik politikalar, feminizm, v.b.) ve bu hareketlerin moderniteye getirdikleri radikal eleştiri bağlamında güncellik kazandığını; 1970'ler boyunca tekil sorunlara yönelik bir politika olmaktan çıkıp, modernite ve modernleşmenin daha geniş bir eleştirisine dönüşerek derinleştiğini iddia ederken, aşağıdaki tümcesiyle bu süreçteki en önemli rolü de feministlere ve diğer 'marjinalistlere', atfetmektedir (Huyssen, 1984, 113-121).

"Yüksek modernizmin eleştirisine ve alternatif kültür biçimlerinin ortaya çıkışına tamamen yeni bir boyut ekleyen şey, özellikle kadınların ve azınlık sanatçıların gömülmüş ve kötüleştirilmiş geleneklere sağlıklarını yeniden kazandıran sanat ürünleri, yazılar, filmler ve eleştiriler ortaya koymaları; estetik ürünler ve tecrübelerindeki toplumsal cinsiyete ve ırka yaslanan öznellik biçimlerini serimlemeleri, standart 'yüce' değerlerle (patriyarkal) sınırlamayı reddetmeleridir." (Huyssen, 1984, 124).

Jeanniere'e göre ise postmoderniteye geçişi, moderniteden kopuş olarak gören yaklaşımlar, kültürel kopuşu 1968'lerdeki dönüşümüne dayandırırken; endüstri alanındaki kopuşu ekonomik krize dayandırmaktaydı (Jeanniere, 1990, 83). Bu analiz postmodernizmi "savaş sonrası kapitalist refah devletinin bunalımı ve onun imlediği global programların krizi sonucu ortaya çıkan toplumsal ve kültürel bir oluşum" olarak algılamaktadır. Bu bağlamda da postmodernizmi "kaba diyalektik bu jestle, basit bir geriye dönüş hareketine indirgeyen" yorumların "onun ciddi boyutlarının gözden kaçırılmasına yol açacağı" savı ileri sürülmektedir. Nitekim, sözü edilen kapitalist devletin bunalımı ise, yine feminizm ve ekoloji gibi yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ile ilk direnç noktalarıyla karşılaşmaktır (Mutman ve Yeğenoğlu, 1992, 45).

1. 3. i. Jean-François Lyotard :

Nitekim, 'postmodernizm' terimini fiilen kullanan, terimi güncel felsefe, siyaset ve toplumsal kuram tartışmalarına sokan ve yaygın olarak bilinen birkaç postmodernist düşünürden biri olan Jean Lyotard, 'postmodern durum'u, 'büyük meşrulaştırma anlatıları'nın artık inanılır olmadığı bir durum olarak betimlemektedir.

Burada 'meşrulaştırım' bilginin temellendirilmesi ile ilgili bir sorun olarak sunulmakta; 'postmodern' ise gelişmiş toplumlarda 'bilginin yeni konumlarına yanıt veren yeni bir epistemolojinin geliştirilmesi' olarak açıklanmaktadır. Lyotard'ın 'büyük anlatı' ibaresiyle kastettiği şey ise, 'köprü oluşturunca tarih felsefesi'dir. Bir başka deyişle 'akıl' ve 'özgürlüğün' tedrici ama devamlı ilerlemesini anlatan Aydınlanma öyküsüdür. Lyotard tarafından 'meta-anlatılar' olarak tanımlanan bu anlatılar, tarihi ve kültürel çeşitliliğe yeterince özen göstermezler ve kuramcılar kendi çağı, toplumu, kültürü, sınıfı, toplumsal cinsiyeti ve/veya etnik ya da ırksal grubun boyutlarını evrenselleştirmektedirler; ve böylece meşrulaştırma sorununa özgül bir modern yaklaşım getirirler. Şöyle ki, bu anlatıların herbiri soruşturma ve siyasetin birincil düzeninin söylemsel pratiklerini, bunları meşrulaştıran daha geniş bir meta-söyleme yerleştirirler. Meta-söylem, insan tarihinin bütünü hakkında, modern bilimlerin ve modern süreçlerin pragmatiklerinin, yani bu pratikleri yöneten, bu pratikler içinde neyin yetkili olabileceğini söyleyen norm ve kuralların kendilerinin meşru ol-

duklarını garantilemek anlamına gelen bir öykü anlatır. Öykü, bazı bilim ve siyasetlerin doğru pragmatikleri olduğunu ve böylece doğru pratikler olduğunu garanti eder. Meta-anlatı, tüm diğer söylemleri konumlandırma -bir hiyerarşi içersinde sıralama-, karakterize etme ve değerlendirmeye muktedir, ayrıcalıklı bir söylem olma iddiasındadır (Lyotard, 1990).

Oysa Lyotard'a göre toplumsal kimlikler karmaşık ve heterojendir. Bu nedenle de "bundan böyle, her birincil düzen söyleminin hakikatini bir keresinde ve tümüyle yakalamaya yetenekli ayrıcalıklı bir meta-söylemin mevcudiyetine inanmayacağımızı" iddia eder. Bu meta - söylem sadece ve basitçe diğer söylemler arasında bir söylemdir (Fraser ve Nicholson, 1988, 279-280).

Lyotard, bu bağlamda 'bilimsel bilgi' ile 'anlatı' arasındaki kıyaslamalara da dikkati çekmektedir. Anlatı, tamamen öznel olan yorumsama ile yakın ilişki içersindedir. Anlatı, gerçeği yaratmaktadır. Bir başka deyişle, bilimci gerçekleri anlatırken kendi gerçeğini yaratmaktadır. Zira, anlatının şekillendirdiği zihin, akıl, bilgi, kültür tümüyle insan tarafından inşa edilmektedir. Bu ise bilgiyi toplumsal pratiklere ve üretildiği bağlama büyük ölçüde bağımlı kılmaktadır. Öyleyse bilgi de bağlam bağımlıdır. Bu durumda hem epistemolojik hem de siyasal* meşruluk, bundan böyle meta-anlatılarda ikamet edemeyeceğine göre, postmodern çağda meşruluk nerede ikamet edecektir? Lyotard, bu sorunun yanıtının çoğulluklarda olduğunu savunmaktadır: Postmodern çağda meşruiyet, çoğul, yerel ve içkin bir hale gelmiştir ve zorunlu olarak, birincil düzen söylemsel pratiklerin çoğulluğu arasında dağılmış birçok meşrulaştırım söylemleri olacaktır. Bu durumda artık, bilimle uğraşanlar araştırma yordamlarına yetki belgesi almak için kural koyucu bilim felsefesine başvurmayacak, kendi pratiklerinin kurucu normlarını bizzat sorunlaştıracak, değişikliğe uğratacak ve yetki verecektir. Lyotard, modernizmin tek anlamlı rasyonalizminin yerine çok anlamlı ve çelişen pratikler koymaktadır. Böylece, bütünlük baskısından ve bir üst söylemin otoritesi altında senteze varma baskısından kurtu-

* Lyotard, kapitalizmi sadece iktisadi bir sistem olarak değil, aynı zamanda bir "istenç metafiziği" olarak ele almakta; dogmatizm ve liberalizm bahanesi arkasına gizlenen pozitivist pragmatizme karşı, paradoksal ve paralojik bir mantık önermektedir (Bkz., Zeka, 1990, 23).

larak, daha da ileri gitmek mümkün olacaktır* (McGraw, 1992, 265; Zeka, 1990, 25).

"Postmodern bir yazar ya da sanatçı, bir filozof konumundadır; yazdığı metin, ürettiği yapıt, prensip olarak, önceden yerleşmiş kurallar tarafından yönetilemez ve belirli bir yargı aracılığıyla, bilim kategorilerinin bu metne, bu yapıta uygulanmasıyla yargılanamaz." (Lyotard, 1993, 15). Lyotard'ın yaklaşımı, kısaca, feministlerin kendilerine şiar edindikleri "farklı ama eşit" anlayışı ile özetlenbilir. Lyotard, 'bilimsel bilgi' ile 'söylem anlatı' arasındaki kıyaslamalar üzerinde durarak, geleneksel pozitivist yaklaşımdaki, tekil olarak tanımlanan 'bilimsel yöntemi uygulamak' ile bilimselliğin dışında tutulan 'duygusal söylem' arasındaki hiyerarşiye karşı çıkışı ile** Feyerabend'in pozitivist yaklaşıma eleştiri çizgisiyle birleşirken; gerçeğin, anlatı ile yaratıldığına, bilginin bağlam bağımlı olduğuna ilişkin görüşleri de Baudrillard'ın 'benzeşim ilkesi' ile çağrışımlar içermektedir.

1. 3. ii. Jean Baudrillard :

Bir bakıma postmodernist düşüncenin yaratıcısı olarak kabul edilebilecek olan Baudrillard, postmodernizm şeklinde bir kavramlaştırmaya 1980'lere kadar gitmemiş olsa da, 1960'ların sonundaki ve 1970'lerin başındaki çalışmaları, "tüketim toplumu ve bu toplumda göstergelerin, medya ve medya iletilerinin çoğalması, çevre tasarımı ve sibernetiğin sevgi ettiği sistemler", günümüz sanat ve gösterge kültürü üzerinde odaklaşan bir çok önpostmodernist temalar içermektedir (Zeka, 1990, 7).

* Gerek feminizmin, gerekse feminist iktisadın da, egemen toplumsal kuram ve egemen iktisat anlayışında kadın deneyimlerini dikkate almadan, sadece belirli bir kesimin (batılı, beyaz, burjuva erkeklerin) deneyim ve görüşlerinden genellemelere gidilmesine yönelik eleştirileri ve belirli bir bilim anlayışının (modern bilim) tanımladığı epistemoloji, yöntembilim ve yöntemle (egemen anlayışın ürünü olan araştırma teknikleriyle) sınırlı kalmaya zorlanmaya karşı çıkışları, farklı söylem biçimlerini savunmaları temelde postmodernizmle örtüşen analizlerine ilerde değinilecektir. Burada betimlenmeye çalışılan postmodern filozofların görüşlerinin, bir bakıma pozitivism-karşıtı görüşlerle örtüşmesi; postmodernist felsefeye geçmeden önce pozitivism-antipositivism tartışmalarının ele alınmasının gerekçeleri açısından açıklayıcı olacaktır kamınsıdayım.

Baudrillard çalışmalarında, bilimde kesinlik ilkesini hedef alarak ‘gerçeklik’ ilkesinin yerine ‘benzeşim’ (simulation) ilkesini geçirmiştir. Baudrillard’a göre, artık günümüzde gerçeğe tam anlamıyla uyan bir dünya yoktur. Sadece gerçeği yeniden üretmeye yarayan çeşitli modeller, özünde gerçeğin genetik bir küçültülmesi olan benzeşimler vardır. Benzeşimler, herhangi bir gerçekliğe göndermede bulunmadan, gerçek olanı ika me etmekte, toplumsal düzene egemen olmaya ve toplumu ‘hiper-gerçeklik’ olarak oluşturmaya başlamıştır (Serdaroğlu, 1995, 60-61).

Ayrıca Baudrillard’a göre “üretim ve endüstri kapitalizminin egemenliğindeki modernite, metalaşmanın infilak edip saçılması (explosion), mekanikleşme, teknoloji, mübadele ve piyasayla nitelenirken;* postmodern toplum tüm sınırların, alanların, yüksek ve aşağı kültür, görünüş ve gerçeklik arasındaki ayrımların, bir başka ifadeyle geleneksel felsefe ile toplumsal kuramların tüm pozitivitelerinin, büyük göndergelerinin (referent), sonulluklarının (finality) bittiğini gösterir.” (Kellner, 1988, 231) . Böylece modernite, yaşam alanlarının giderek farklılaşması, bunun sonucu olarak toplumsal parçalanma ve yabancılaşma süreciyle nitelendirilirken, postmodernite, karşıtlıkların giderilmesi ve infilakla içe çöküş süreci olarak yorumlanmaktadır. .

Baudrillard ve Lyotard gibi, Frederic Jameson’da toplumsal gelişmede temel bir kırılma olduğunu ve postmodern duruma benzer bir durum ortaya çıktığını öne sürmekte ise de, bu durumun neo-marksist bir çerçeve içinde kuramsallaştırılabileceğini savunmaktadır.

1. 3. iii. Frederic Jameson :

Postmodernizmi “geç kapitalizmin kültürel mantığı” olarak tanımlayan Jameson, Baudrillard ve Lyotard’dan farklı olarak, alternatif bir postmodern kuram sunarken, bu bağlamda gündeme gelen epistemolojik sorunları resmetmeye çalışmaktadır. Böylece Jameson, postmodern tartış-

* Bu bağlamda, ilerde bölümlerde betimlenecek olan, gerek feminist iktisadın gerekse postmodernist iktisadın, eleştiri paradigmalarını, felsefesiyle modernizmin, yöntemiyle de modernizm anlayışının popülarite kazandırdığı pozitivizmin bileşkesi olan ve sadece piyasa ekonomisini betimleyen anaakım (neoklasik) iktisada odaklamaları tesadüfi değildir.

masını, kültürel-kuram ve meta-kuram alanlarından toplumsal-kuram alanına doğru kaydırmaktadır (Jameson, 1984).

Jameson, postmodern dünyanın görünüştaki bölük pörçük, kaotik, temsil edilemez doğasının toplumsal kurama, sanat ve radikal siyasete yeni meydan okumalar sunduğu iddiasından hareketle, önümüzdeki yeni alanın kültürel (bilişsel) haritalarının yapılması gerektiğini ileri sürmektedir (Jameson, 1984, 93).

Jameson, postmodern dünyanın (daha geniş ulusal ve global uzanımlarına ilişkin yeni kuramlara ihtiyaç duyulduğunu belirtirken, Jameson postmodernizmi, “yeni bir ‘post’-tarihsel durum için bir kod sözcüğü olmaktan ziyade ‘sermayenin kültürel mantığı’” olarak yorumlar) görünüm-leri hakkında özgül iddialarda bulunan bir büyük anlatı biçimini, totalleştirici bir toplum kuramı biçimini reddetmesine rağmen, Marksizmi ana anlatı olarak alıkoymakta ve tüm diğer kuramları, Marksizan ana anlatı içindeki uygun yerlerine konularak sınıflandıracak sektörel ya da bölgesel kuramlar olarak güncelleştirmektedir. “Jameson, Baudrillard, Lyotard ve diğer postmodernistlerin içe dönük bir infilakla çıktığını iddia ettikleri toplumsal sınıflar, temel/üst yapı, sol/sağ, ilerici/reaksiyoner v.b. arasındaki temel ayrımları koruyarak sürdürmek istiyor.” (Kellner, 1988, 250-251).

Bu nedenle, postmodernizmle ilgili yazında çoğu kez ‘postmodernist’ nitelemesinden ziyade postmodern durum üzerine söz söyleyen bir yazar olarak ele alınıyor. Şöyle ki, postmodernist yazında modernizmin ürünü modernite, modern sanayinin gelişimi ile emeğin soyutlanmasını getirerek çalışma yaşamını bozucu; totalitarizmi artırıcı, çevreyi yok edici, militarizmi yüceltici ve silahları geliştirici sonuçlar doğurucu olarak itham edilip, kapitalizmin felsefesi olarak betimlenirken, Jameson postmodernizmi geç kapitalizmin kültürel mantığı olarak tanımlıyor.

Ayrıca, Lyotard ve Baudrillard örneğinde görüldüğü üzere postmodernistler ve postmodernist bakış Jacques Derrida’nın geliştirdiği ‘yapı-bozum’ (deconstruction) yaklaşımı ile modernizmin felsefesinin ikiciliklerini (dualism) sorunlaştırıp, bu ikici karşıtlıkları karşı olmaktan çıkarıp, bunların birbirlerini dışlamadan yanyana varolabileceklerini ileri sürerken, Jameson bunların büyük bölümünü, üstelik hiyerarşik bir temelde muhafaza etmektedir.

Postmodernizm. (Aydınlanmanın -modernizmin- sınırlarının ortaya çıkışı olarak tanımlandığında), artık modern ütopyanın varsaydığı gibi, toplumu sonul bir biçimde kavramak, bütünlüklemek, yönlendirmek ve yönetmenin mümkün olmadığını; farkın ve karşılığın tamamen ortadan kalktığı bir toplumsal oluşumun imkansızlığının farkına varılmasıdır. Bu bağlamda postmodern, farklılıkların tanımlanan ikiciliklerin egemeninin içersinde eritilmesinin mümkün olmadığı durumdur. Modernitenin felsefesinde bu ikicilikler ve egemenlik ilişkileri önce dilde -terimler arasındaki egemenlik ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Postmodernist bakışın verili kabul edilen, sorgulamayan, böylece gerçeğin dayatılmasında temel işlev gören, dile, anlatıya, söyleme vurgusu, 'meta anlatıları'na karşı çıkışı, anlatı ya da söylemin statüsünde temel bir dönüşümü savunması da bu nedene dayanmaktadır. Postmodernizmin önemli isimlerinden Derrida'nın geliştirdiği biçimde yapı-bozumcu bir okuma tekniği ile modernizmin söz konusu saklı ikiciliklerinin ve iktidar ilişkilerinin çözülmesi ve açığa çıkarılabilmesi mümkün olacaktır. Böylece postmodernist bakışa göre hiç de saydam bir araç olmayan, olguları yaratan dile uygulanacak yapı-bozum, modernizmin gerçeğinin de yapısızlaştırılması anlamına gelecektir. Zira, yapı-bozum yöntemi ile modernizmin öngördüğü bütüncül yapı tekrar parçalarına ayrılarak, bu sözde birliği olası kılan iktidar mekanizmaları açığa çıkarılacaktır.

1. 3. iv. Jacques Derrida - Yapıbozumculuk :

Yapıbozumculuğun öncüsü Fransız postmodernist düşünür Derrida, dilin temellerinin negatif olduğunu, dilsel yapının karşılıklardan oluştuğu görüşünü kabul etmektedir. Ona göre, bu yapı içindeki terimler, kütüplaşmış olarak var oldukları için aynı değeri taşımazlar. Terimler arasında bir egemenlik ilişkisi vardır. Terimlerden bir tanesi egemen bir konuma sahipken diğeri onun 'ötekisi' olarak tabi bir statüye sahiptir. Yapı içinde pozitif (olumlu) bir konuma sahip olan egemen terim, kendi ayrıcalığını ve varlığını, diğeri olumsuzlayarak kurar; olumsuzlayarak tanımladığı terime olan bağımlılığını ise genellikle yadsır (Demir, 1995, 252).

Modern batı felsefesi ve bilim anlayışı, daha önce de belirtildiği üzere kendisini hep ikici karşılıklar üzerinde temellendirmiştir: Ruh/madde, akıl/duygu, kültür/doğa, varlık/yokluk, zihin/beden, söz/yazı, öz-

nel/nesnel, gösteren/gösterilen, bilimsel/bilim dışı, erkek/kadın, v.b.* Birbirlerini zıtlayarak var olan bu kavramların nihai anlamları, onların iktidar durumlarıyla ilişkilidir. “Yapıbozumcu bir okuma, kültürün doğaya, aklın duyguya, zihnin bedene, erkeğin kadına bizzat kendi kimliklerini kurabilmek için bağımlı olduklarının görülür kılınmasını amaçlar. Örneğin ‘kadın’ ve ‘erkek’ terimlerinin anlamları kendilerinden menkul değildir, birbirlerinden farkları sayesinde kurulmaktadır. Şöyle ki, kadın teriminin anlamı onun ne olduğundan çok (pozitif özellik olarak değil) ne olmadığına göre belirlenmektedir. Yani ‘kadın’, ‘erkek olmayan’ dır (örneğin, ussal olmayan); ama ‘erkek’ de ‘kadın olmayan’ dır (örneğin, duygusal, zayıf olmayan).” (Mutman ve Yeğenoğlu, 1992, 53).

Görüldüğü gibi bu ikici karşıtlıklar aynı zamanda kategorileştirilmiştir ve bazı kategoriler diğerlerine göre önceldir. Şöyle ki, doğal, rasyonel ve erkek kategorileri, suni, duygusal ve kadın kategorilerine göre öncel, imtiyazlı ve belirleyicidir (Rossetti, 1990, 229).

Derrida’nın yapı-bozumla amaçladığı, modernizmi yapısızlaştırarak, postmodern durumu betimlemektir. Zira Derrida’ya göre batı metafiziğinin (modernizmin) temel özelliği akıl merkezci (logocentric) düşünce biçimi, göstergelerin ve temsillerin ötesinde bir hakikati, özü arama çabasıdır. Böyle bir çaba, dilin, anlamın ve bilginin kendinden menkul, yansız ve saydam olduğunu varsayar. Böyle bir anlayış üzerine kurulmuş olan söylemlerin sorgulanmasının yolu da yapıbozumculuktur. Bunun için de tersine çevirme (reversal) ve yerinden oynatma (displacement) işlemleri yapılmalıdır. Tersine çevirme işlemi, egemenlik bağlamında ikilemin başaşağı edilmesi; yerinden oynatma ise egemen terimin tabi terime olan bağıllığının ortaya çıkarılmasıdır. Böylece, postmodernist bakışın betimlediği gibi, anlamlandırmanın iktidar ilişkisiyle oluşan karşıtlık çerçevesinde yapıldığı, bir başka deyişle anlamın (ve kavramların, onları kurgulayan, onlarca kurgulanan paradigmaların) bağlam bağımlı oldukları görülecek; mevcut söylemsel konumların kesin iddialarının sorgulanması plat-

* Bu ikicilik anlayışıyla oluşturulan karşıtlıklar, feminizm, postmodernist iktisat, feminist iktisat bölümlerinde kendi içerikleri bağlamında, daha detaylı bir biçimde yapı-bozum yöntemiyle ele alınacaktır. Yapı-bozum postmodernizme özgü bir yöntem olmakla birlikte, içeriğiyle uyumlu bir yöntemdir. Sözkonusu yöntem, ataerkil sistemi yapısızlaştırmak için feminizm tarafından da kullanılan bir yöntemdir.

forma gelecektir. Bu da modern bilimin evrensellik, doğruluk, nesnellik, geçerlilik ve güvenilirlik gibi temel epistemolojik kavramlarının tartışmaya açılması sonucunu getirecektir.

Tüm bu postmodernist olarak nitelenen filozofların özetle betimlenmeye çalışılan görüşleri sonucunda 'postmodernizm' ve 'postmodern toplumsal kuram' nedir sorusuna verilecek yanıt, kısaca Aydınlanmanın sınırlarının ortaya çıkışı ve modernizme karşı, geleneksel felsefi sacayaklarına dayanmayan, yeni toplumsal eleştiri paradigmaları üretme çabası olacaktır. Postmodernizmin öğrettiği şeyse -eğer birşey öğretiyorsa- gerçekliğin kırılmış ve çoğul olduğu, farklı değişkelerinin bulunduğu ve hiçbir değişkesinin eksiksiz olmadığıdır (Serdaroğlu, 1995, 63; Ryan.1988.310).

Tek doğru, tek bilim, tek kabul edilebilir epistemoloji, yöntembilim, yöntem anlayışıyla üretilen kuram ve çalışmaların, diğerlerine egemenliği ya da diğerlerini marjların dışına itmeleri artık mümkün olmayacaktır. Nitekim feminist iktisadın da amacı budur: İktisatta belirli paradigmaların diğerlerine üstünlüğü temelinde kuram ve yaklaşımların hiyerarşik bir sıralamaya ve hatta redlere tabi kılınmasını önleyerek, iktisadın ufkunu açıp, daha insani bir 'bilim' haline getirmek.

Nitekim, günümüz dünyasında, bilimci ideoloji, indirgemeci pozitivizm anlayışlarının sınırlarını ortaya çıkaran, insan faaliyet ve eylemlerinin anlamı bağlamında mevcut söylemsel konumların kesin iddialarını ve özne merkezci aklı sorgulayan; toplumsala ilişkin şema içinde kültür ve ideolojiye daha belirgin bir yer veren; kavram merkezcilikten uzaklaşarak yeni düşünümsel açılımlar sağlayan, işlevsel çokmerkezcilik için çağrıda bulunan, disiplinler bölünmelerin körletici etkilerine direnen postmodernist yaklaşımın öncül taraftarlarının feministler, çevreciler ve barışı savunanlar olmaları ne kadar doğalsa; iktisatta farklı deneyimlerin "farklı ama eşit" yaklaşımıyla içerilmesini savunan, belirli görüşlerin egemenliğinin gerekçelerini yapısızlaştıran feminist iktisat yaklaşımı ile postmodernist (söylemsel) iktisat yaklaşımının eleştiri paradigmaları temelinde örtüşmesi de o kadar doğaldır.

II. Feminist Epistemoloji (ya da 'Erkek Egemen İdeoloji' Özelinde Modernist 'Bilim'in Sorgulanış Süreci) :

"1970'lerde yükselen feminist dalgayı takiben kadınlar, bilimi, sadece erkek deneyimlerinin tanımlandığı ve sorunlaştırıldığı bir alan olmaktan çıkarmak, kadınlara ait deneyimleri görünür kılmak, bilgi konusunda hak iddia etmek ve kendileri için, kendi adlarına bilgi üretmek maksadıyla harekete geçtiler." (Çakır ve Akgökçe.1995,7).

Bu kalkışma, aslında bilimin değil mevcut 'egemen bilim' yaklaşımının, bir başka ifadeyle 17.yüzyıl sonrası Aydınlanma Çağı ile gelen ve özellikle batı düşüncesine hakim olan 'bilim' anlayışının kadınları dışlayan ya da ikincilleştiren tarallılığının yargılanış sürecinde önemli bir dönüm noktasıydı. Bu süreç, hakim bilgi kavramının hem doğa bilimlerinde hem de toplumsal bilimlerde niçin 'kadın'ı, 'kadına özgümlükler'i dışladığını, ikincil konuma yerleştirdiğini sorgularken; aslında modernist (başlangıcında nesnelcilik, sonraları da pozitivizm ile özdeşleşen) bilim ve bilgi kuramlarının (bilim felsefesi-epistemoloji anlayışının) temellendiği yaklaşımları, değerleri (değer yargılarını) bütüncü altına yatırıyordu.

Söyle ki, egemen bilgi anlayışının kavramlaştırılışındaki değer yargıları ile (toplumsal yaşama ilişkin olarak) türetilen bilgiler, kadınlar üzerindeki erkek egemenliğini açıklamakta yetersiz kalmanın ötesinde, bu egemenliğin yeniden üretimine olanak tanımakta ve hatta haklı kılmaktadır. Zira 17.yüzyıl sonrası 'Aydınlanma Çağı' ile gelişen ve batı düşüncesine hakim olan söz konusu 'bilgi anlayışı' daha önce de açıklandığı biçimiyle,* bilimsel bilginin üretiminde, ayrımcı sosyal süreçleri yaratıcı temellere dayanmaktadır.

Hatırlanacağı üzere, modern bilim anlayışı insanın doğaya hakimiyeti, onu kontrolü hedefinde, öncelikle aklın egemenliği ile bilimcilere çalışmalarında nesneleri 'kontrol' gücü vermektedir. Bu yaklaşımın manüğü, akıl ve duygunun kesinlikle birbirlerinden ayrıştırılmasında temellendiril-

* Bkz., Bölüm I, s. 11-30

mektedir.* Akıl ve duygunun yanısıra, düşünce bedenden, kültür doğadan, öznellik nesnellikten, kamusal alan özel alandan ayrıştırılmaktadır. Üstelik bu ayrım, eşitler arası değil, birinin diğerine üstünlüğü şeklindedir. Düşünce bedenden, kültür doğadan, nesnellik öznellikten, akıl duygudan üstün tutulmaktadır. Doğanın ve toplumsal yaşamın 'tarafsız'(nēşnel) bir tavırla keşfinin ancak, aklın diğer insan özelliklerinden ayrıştırılabilmesi ve bilimcinin nesnel bilgi üretiminde kişisel duygularını kontrolü ile mümkün olabileceği ileri sürülmektedir. Özünde duygusal olan insanın, bu duygusallığından arındırılarak (duygularını kontrol ederek), doğa ve toplumu tarafsız olarak incelemesinin mümkün görülmesi ve böylece bilimde aklın egemenliği ile, doğa ve toplum bilimcilerine çalışmalarında nesneleri 'kontrol' gücü verilmektedir (Serdaroğlu,1995,64).

Bu anlayış, bilimde erkek egemenliğini hakim kılacak bir bilgi kullanımının (modernist bilgi kuramının) da zeminini oluşturmuştur. Zira, dönemin toplumsal ve iktisadi oluşumlarının yarattığı değerlere paralel olarak, toplumsal cinsiyet (gender)** kimlikleri temelinde, erkek üstün (superior) olarak tanımlanan, kadın ise ikincil (inferior) olarak nitelenen özelliklerle ilişkilendirilmiştir. Dişilik (feminity) doğal, edilgen, öznelci, sezgisel, kontrol gücünden yoksun, zayıf v.b. biçimde tanımlanırken; akıl, eril (masculen) bir özellik olarak kabul edilmiş, bunun sonucunda da 'bilen kişi' olma hakkı ve 'bilimsel' olarak tanımlanan 'bilgi' (scientific knowledge) erillere ait kılınmıştır (Ramazanoğlu, 1989,45-49).

Böylece dile ve bilime erkek egemen ideoloji ve söylem hakim olmuş, diğerleri, 'öteki'ler olarak 'bilim'in marjları dışına itilmiştir. Bu hakim görüş ve onun dili, yorumu, toplumsala ilişkin olarak da neyin, nasıl inceleneceğini, (disiplinlerde odaklanılacak konuları, yöntembilimi, yön-

* Modernizmin, postmodernistlerce en çok eleştirilen özelliği de, feministlerin de hedefi olan bu ikici yaklaşımdır. Zira ikicilik, tüm kavramların çift değişkenli (binary) hiyerarşik karşılıklar olarak tanımlanması ve bu karşı kutuplardan birinin her zaman diğerinden üstün ve egemen tutuluşudur. Burada da erkeğin kadına egemenliğinin 'rasyonalitesini' oluşturmaktadır (Bkz., Bölüm I, s. 27-29).

** Doğuştan gelen özellikler - biyolojik cinsiyet (sex) ile toplumsal olarak oluşturulan cinsiyete ilişkin kişiler ayrıştırmak için feministler 'toplumsal cinsiyet' (gender) kavramını kullanmayı tercih ediyorlar. Ve 'toplumsal cinsiyet'in nasıl bir bilişsel düzenleyici olarak çalıştığını irdeliyorlar (Bkz., Nelson, 1996 a, I. Bölüm). Feminist iktisat da iktisadın toplumsal cinsiyetini irdeliyor (Bkz., Bölüm III).

temi) belirlemiştir. Bu yöntemlerle 'oluşturulan bilgi', 'bilimsel bilgi' olarak nitelenmiş ve sonuç olarak bilgi de egemen gücün denetimine girmiştir (Mc Graw,1992,261-266).

Bu tür bir bilim felsefesi ile temellendirilen 'bilimsel' çalışma ve araştırmalarda bilimciler, uygulamaya ilişkin pek çok sorunla karşılaşmalarına rağmen, bilim üretme yöntemleri 'bilimsel' olduğu için, sonuçlara ilişkin kuşkulara yer vermemektedirler. Olguları araştırırken ve tarafsızlık iddiası ile sunarken, metafizik spekülasyonlardan kaçındıkları, insan ihtiras ve önyargılarını aklın gücü ile kontrol edebildikleri için yöntemlerinin 'bilimsel' olduğunu iddia etmektedirler. Olguları, varsayımlarını (hipotezlerini) test etmede kullanarak, doğaya ve toplumsal yaşama ilişkin 'genel kurallar' oluşturacak bilginin dayanağı olarak kabul etmektedirler. Oysa, bu bilimcilerin toplumda yaşayan, belirli toplumsal kimlik ve konumlara sahip, çıkarları doğrultusunda hedefler oluşturan, 'erkek egemen' hiyerarşik kurumlarda çalışan bireyler olarak ürettikleri 'bilimsel bilgi'nin ve bunun sunum tarz(lar)ının ayrımcı toplumsal yapılar ve süreçler oluşturmaları kaçınılmazdır (Ramazanoğlu,1989, 46-47). Bu nedenle, nesnellikten kuşku duyulmayan bu araştırmalar, her yönüyle -soruların seçiminden sonuçların yorumlanmasına kadar- değerlerle yüklüdür; ya seçici algılarla daraltılmıştır ya da değerlere dayanmaktadır; bu bağlamda da bu bilim anlayışını benimseyen, disiplinlerin* uygulayıcılarının iddiaları ne olursa olsun, bu disiplinlerin nesnel ve apolitik olmadıkları son derece açıktır (Coyner,1983,15).

Bu tespitler temelinde, modernist bilim felsefesinin, pozitivist yöntembilim anlayışının evrensellik, doğruluk, nesnellik, geçerlilik, güvenilirlik,algılanabilirlik gibi epistemolojik kavramlarının tartışmaya açılması; aynı zamanda modern bilim, yöntembilim, yöntem ve modellerinin erkek egemen içerimlerinin sorgulanması anlamına gelmektedir. Bu nedenle de başlangıcından bu yana, yöntem, yöntembilim ve bilgi kuramı konuları ile, geleneksel (gerek doğa gerekse toplumsal bilimlerde genel kabul gören modernist-pozitivist temellere dayanan) çözümlemelerdeki erkek egemen ideolojinin bir yansıması olan çarpık ve eksik değerlendirmeler en iyi nasıl düzeltilir tartışmaları, birbirleriyle örtüşe gelmişlerdir.

* Neoklasik iktisadın hakimiyetindeki iktisat disiplinin de nesnellik, evrensellik, v.b. iddialarının geçerliliği ve ne anlama geldiği de, bu bağlamda, feminist iktisatçıların anaakım iktisada yönelik eleştirileri temelinde ileriki bölümlerde incelenecektir.

II. 1. Feminist Yöntem (ya da Sınırlandırmaya Direniş):

Kadın çalışmaları üzerinde odaklanan feminist araştırmacılar da, özellikle son 25 yıldır, toplumsal bilimlerin kadın, erkek ve toplumsal yaşam gibi konulardaki çözüm yöntemlerine karşı çıkarken; bu nedenle, öncelikle yöntem, yöntembilim ve bilgi kuramına ilişkin irdelemelere girmektedirler. Zira, yöntem (verileri toplama teknikleri), yöntembilim (bir araştırmanın gidişatına dair çözümleme ve kuram) ile ilgili tartışmalar, bilgi kuramı (bilginin veya kabul görmüş stratejinin hedeflenen kuramı)nın sorunlarıyla örtüşüktür ve irdelenen konuya ilişkin çözüm önerileri de konuya (başlangıçtaki) yaklaşımın dayandığı ideolojinin öngördüğü yöntemle sınırlandırılmaktadır. Feminist araştırmacı da önce bu sınırları nedensellikleri, ardındaki ideoloji temelinde açığa çıkararak işe başlamak durumundadır. İşte ‘feminist yöntem’ tartışmaları da bu noktalara odaklanmakta ve aşağıdaki sorulara yanıt arama sürecinde devam etmektedir.

- “- Sınırları belirlenmiş bir feminist araştırma yöntemi var mıdır?
- Feminist araştırma yöntemlerini geleneksel yöntemlerden farklılaştıran nedir?
- Feministler geleneksel araştırma yöntemlerine, tekniklerine ve bunlardan hareketle oluşturulan bulgulara, hangi gerekçelerle ne tür eleştiriler getirmektedirler?
- Feminist araştırma sürecinde araştırmacı-araştırılan ilişkisi nasıldır?
- Bu süreçte bir deneyim olarak duygunun önemi nedir?
- Feminist araştırma sürecinde bugün sıkça kullanılan kadın-erkek, toplumsal cinsiyet gibi genellemelere hangi aşamalardan geçilerek varılmıştır? Bu deneyimler tüm kadınları kapsamakta mıdır, yoksa yalnızca belli bir grup kadının deneyimlerinden hareketle mi oluşturulmuştur?
- Deneyim farklılığı epistemolojik farklılığa yol açar mı?” (Çakır, 1996, 309).

Bu sorular sadece araştırma yöntemine ilişkin tartışmalar gibi görünse de, aslında geleneksel (modernist) yöntem-yöntembilim ve episte-

molojiye ilişkin (kimin 'bilen' olabileceği, neyin bilinebileceği, bilgiyi neyin oluşturduğu ve geçerli kıldığı, varolma ile bilme arasındaki ilişkinin ne olduğu ya da olması gerektiği ki, bu da epistemoloji ile onkoloji arasındaki ilişkidir) yaklaşımların da sorunsallaştırılmasını içermektedir (Stanley ve Wise, 1990, 72).

Bu soruların bir kısmına verilen yanıtlar temelinde, ve önerilen çözüm araçları bağlamında farklı feminist yaklaşımlar (liberal, radikal, sosyalist, varoluşçu, postmodern, eşitlikçi) detaylarda ayrılıyor gibi görülseler de, pek çoğu için uzlaşma sözkonusudur. Öncelikle uzlaşılan nokta ise 'sınırları belirlenmiş bir feminist araştırma yöntemi' fikrine karşı çıkılması gereğidir. Mies'in de vurguladığı gibi burada yöntemle ilişkin olarak geliştirecek önerilerin, dogmatik olarak değil, yöntem ve yöntembilime ilişkin denemelere ve yeniliklere davet olarak anlaşılması, algılanmasının öncelikle farklılığın savunusu olarak ortaya çıkan feminizmin ruhuna daha uygun olacağıdır (Mies 1983, 49; Stanley ve Wise 1990, 72).

Zira bir kez feminist bakış(lar)ın varlığını kabul ettikten sonra, bunları ne türden olursa olsun bir hiyerarşi içine yerleştirmenin hiçbir apriori temeli olamaz. Herbirinin epistemolojik geçerliliği vardır, çünkü her biri ontolojik olarak geçerlidir.

Nitekim, disiplinler sınırlamalara direnen, araştırmacının sorgulamalarıyla analitik açıdan güçlendirilen, deneyimlere dayalı, deneyimlerin ışığında sürekli gözden geçirilen, dönüşümsel ve özdönüşümsel ve herkes için erişilebilir olan, sadece özel kişiler olarak kuramcıların -akademik camianın- tekelinde olmayan, sürekli yeniden yorumlanan, didiklenen, eleştirisi üstü ve 'kutsal' görülmeyen, farklı anlatı ve söylem tarzlarını hiyerarşik bir sıralamaya koymadan içerebilen feminist kuram(lar) ve araştırma(lar)ın da farklı disiplinler açısından bile dayatmacı tekil tanımlamalara sığdırılmaması; ilkelerinin de ancak sınırlandırılmaları (egemen bilim, yöntembilim ve yöntem anlayışlarının getirdiği sınırlara) direnişin araçlarını ortaya koyması son derece doğaldır (Stanley ve Wise, 1990, 70-98).

Bu aşamada feministlerin, sözkonusu sınırlamalara direnişte, daha net bir ifadeyle pozitivist anlayışın hiyerarşik ve 'bilimsellik' adına redlerle tanımlanmış araştırma yöntemlerinin sakıncalarını, yetersizliklerini aş-

maya yönelik olarak, ne tür çözümler önerdiklerini yukarıdaki sorulara verilen yanıtlar temelinde irdelenmek yol gösterici olacaktır (Çakır 1996, 312-315):

- Feminist araştırma yöntemini geleneksel yöntemlerden farklılaştıran en önemli nokta, niceliksel araştırma yöntemleriyle sınırlandırılmaya karşı çıkıştır. Zira niceliksel araştırma süreci hiyerarşik olarak işler ve toplanan veriler gerçek davranışı değil, beklenen davranışı yansıtır. Araştırmacı-araştırılan ilişkisinde hiyerarşik yapıyı, dikey ilişkiyi engellemek için çaba harcanmalı, üzerinde çalışılan kişinin nesnelleştirilmesine -ki pozitivist yaklaşımda üzerinde çalışılan insanlar çalışmanın nesnesi konumundadırlar- mahal verecek yöntem ve söylem tarzından kaçınılmalıdır.

- Feminist araştırmacılar 'değer(ler)den arındırılmış araştırma' önermesi ifadesine kuşkuyla yaklaşır. Araştırmacının toplumsal kimliği ve statüsü, geçmişi ile araştırılanın farkı, gerçeklerini ve kavrayışlarını da farklılaştıracaktır. Bu tür araştırmacı ve araştırılanlar için farklı arkaplanların sözkonusu olacağı ve 'nesnel bilgi' diye birşeyden söz edilemeyeceği anlamına gelmektedir.

- 'Bilimsel bilgi'den söz ederken, onun toplumsal oluşumdaki (sınıfsal, ırksal, dinsel, etnik, coğrafi ve cinsiyetçi) kültürel ve ideolojik kökenli farklılıkların göz önüne alınması, dillendirilmesi gereğine dikkat edilmelidir.

- Araştırma ve yazma sürecindeki karmaşık iktidar sorununa da değinilmelidir. Daha açık bir ifadeyle bu süreçte neler yaşandığı da araştırma raporlarında yer almalıdır. Zira bu, yönteme ilişkin sorunlar kadar, kurumsal sorunlarla da ilgilidir.

- Pozitivizmin araştırılanlara yaklaşımında savunduğu tarafsızlık ve kayıtsızlık -seyirci bilgisi- yerine, kısmi özdeşleşmeyle gerçekleştirilen -bilinçli taraflılık- benimsenmelidir. Zaten 'seyirci bilgisi' diye sunulanın da aslında ne denli yanıltıcı ve değer yüklü olduğu yukarıdaki tartışmalarla ortaya konulmuştur. Burada sunulan ise taraflılığın bilinçli ve beyan edilir hale gelmesidir.

- Deneyim, feministlerin sorgulamalarını analitik açıdan güçlendirici bir öğedir. Farklı deneyimlere sahip kadınlar (ırk, etnik köken, sınıf, kültür, v.b.), bu farklı deneyimleri üzerinden kuram üretmektedirler. Yekpare bir kadın kategorisi olmadığı gibi, feminizm de yekpare değildir. Bu bağlamda deneyimlerin içerilmesi, farklı cinsel kimlikler temelinde farklı feminizmlerin yaşayabilirliğine saygıyı -farklılıklara saygıyı- araştırmalara taşıyacaktır.

- Sadece kadınlarla-erkekler arasındaki güç ilişkisi değil, tüm güç ilişkileri, hatta kadınlarla kadınlar arasındaki güç ilişkileri de araştırma sürecinde ortaya çıkarılmaya çalışılmalıdır.

- Feminist araştırma yöntemi yerleşik bilimsel araştırma yöntemlerini kullandığı gibi, buna mülakatı, sözlü tarih yöntemlerini, bilinç yükseltme tekniklerini, katılımcı gözlemi ve deneyimlerini de ekler. Bu bağlamda da farklı anlatı -söylem- dil tarzlarından birini veya bir kaçını ya da hepsini birlikte kullanmayı seçebilir. Ayrıca araştırmacının seçtiği yöntemler ve/veya söylemler bağlamında hiyerarşik bir sıralama kabul etmediği gibi; araştırmaların da kullanılan yöntem ya da söylem bağlamında bir hiyerarşik sıralamaya tabi tutulmalarına karşı çıkar.

Yukarıdaki önerilerden de algılanacağı üzere, toplumsal yaşama ilişkin yeni eleştiri paradigmaları ile kadının mevcut konumunu sorgulama temelinde bir siyasal pratikten yola çıkan; kadınlara kendine özgülükler temelinde politikalar üretme ve bunlara göre hareket gücü verme amacı üzerine kurulan feminist düşünce ve araştırma, doğaldır ki, -kadının ve kadına özgü kılınan sıfatların ikincilliğini de içeren ve bu düşünceyle kadınların ikincil konumlarını yeniden üretmeye de yardımcı olan bir 'bilim' anlayışı temelinde bir 'bilimsel' araştırma yöntemi tanımlayan ve böylece farklı araştırma yöntemlerini 'bilimsellik' adına reddeden ya da marjların dışına iten- 'tek anlamlı bir rasyonalizm'e, felsefi adı ile 'mantıksal pozitivizm'e karşı çıkacak, bunun yerine 'çok anlamlı ve çelişen pratikleri' koyacaktır. Farklı kuram, yöntem ve söylemlerin aynı anda birlikte var olabileceği ve birinin diğerine üstün tutulmayacağı 'farklı ama eşit' anlayışından hareket edecektir (Mc Graw,1992.265).

Nitekim feministler, toplumsal eleştiri paradigmalarını, kural koyucu bilim felsefesi yerine kendi pratiklerinin kurucu normlarını bizzat

sorunlaştıran, değıştiren, yetkilendiren; bir başka değışle herhangi bir durum ya da perspektifi aşan nesnellik anlayışındaki başat felsefi projeyi (Aydınlanma projesi ve modernist bilim anlayışı) sorgulayan; çoğul, yerel, içkin meşruluklara sahip söylem ve araştırma yöntemlerine dayandırmayı tercih etmektedirler. Bu yaklaşımda, bilimcinin duyguları, kültürel ve ideolojik arkaplanı (cinsiyet, ırk, etnik köken, sınıf, coğrafi konum v.b. özelliklerle farklılaşan deneyimleri ve tercihleri) ile ‘bilimsel’ yöntemlerin rasyonalitesinin birbirlerinden ayıramayacağı; bu nedenle pratikte, bilimsel yöntemlerin nesnelliğinin öznellikten ayrıştırılamayacağı savunulmaktadır. Bu bağlamda ancak akıl ve duygu (düşünce ve algı), nesnellik ve öznellik, kuram ve pratik birlikte, toplumsal yaşamdaki çelişkilerin bilgilerini değerlendirebilecek uygun bilimsel süreçler geliştirebilecektir (Ramazanoğlu,1989,47).

III. Modernist ‘Bilim’in Sınırlandırmalarına Başkaldırı (ya da Feminizm-Postmodernizm Buluşması): Postmodern Feminizm

Farklılıkları saklı kalmak kaydıyla, ‘kişisel olan politiktir’ anlayışını şiar edinmede uzlaşan, dilin de saydam bir araç olmadığı, erkek dili olduğu görüşünde birleşen bu farklı feminist düşünce(ler)in kendi paradigmalarını oluşturma çabaları ile; “nesnelerden birinin, anlamın veya gerçeğin kendilerini ileten temsilleri öncelediğini ve belirlediğini savunan klasik temsil kuramının (pozitivist yaklaşımın) eleştirisinde temellerini bulan” toplumsal eleştiri paradigmaları geliştirmeye çalışan postmodernizmin, pek çok noktada paralellik göstermesi ve hatta sürtüşmesi kaçınılmaz olmaktadır (Ryan,1988,298-299).

Nitekim, toplumsal bilimlerde (özellikle sosyoloji ve siyaset biliminde,1990 sonrası da iktisatta) kadın bakış açısını da içeren bir yaklaşımla yapıldığı iddiasındaki pek çok çalışma ve araştırma postmodernist eleştiri paradigmaları içermektedir.

Bu bağlamda, feminist ve postmodernist bakışların buluşma noktaları temelinde irdelenmesi, ‘postmodernist feminist kuram’ın, farklı feminizmlere göre nerede durduğuna ve nereden baktığına ilişkin de bir takım ipuçları vermektedir.

Postmodernistler gibi feministler de, geleneksel felsefi sacayaklarına dayanmayan yeni toplumsal eleştiri paradigmaları geliştirmeye çalıştılar. Bu süreçte, her iki yaklaşım da 'felsefe kurumu'nu derin ve kapsamlı olarak eleştirdi; ve felsefe (daha geniş) kültür arasındaki ilişkiler üzerine eleştirel perspektifler geliştirmeye çalıştılar: Örneğin, Sandra Harding (Harding 1986) gibi feminist kuramcılar da postmodernizmin eleştiri paradigmaları ile örtüşen bir yaklaşımla, anaakım (mainstream)* anlayışlarda zorunlu, evrensel ve tarih dışı hakikatler olarak kabul edilen düşüncelerin olumsuz, kısmi ve tarihsel olarak konumlanmış karakterini serimleyerek modern temelci (foundationalist) epistemolojileri, ahlaki ve siyasal teorileri eleştirdiler. Ve herhangi bir durum ya da perspektifi aşan bir nesnellik anlayışındaki başat felsefeyi sorguladılar (Frasert ve Nicholson, 1988, 284).

Zira, özellikle, 1980'lerdeki feminist siyaset pratiği, meta-anlatıların aleyhine çalışan yeni bir baskı dizisi doğurmuştu. Ve feministler farklılıklara, kültürel ve tarihsel özgüllüğe duyarlı kuramlaştırma tarzlarına yöneldiler. Bu da 'postmodern feminizm'e' yönelişlerin, bir başka ifadeyle, farklı feminizm(ler) içeren anlatım ve irdeleme tarzlarının biri diğerine üstün tutulmadan birlikte var olabileceği anlayışının feminizmi tanımlar yaklaşım haline dönüşümü sürecini sergiliyordu.**

Bu sürecin ürünü olarak nitelenebilecek bir 'postmodernist feminist kuram':

- Açıktır ki, evrenselci olmayacaktır. Bu kuramın odak noktası, kültürlerarası ya da devir aşırı olduğu vakit, dikkatini yönlendirme tarzı evrenselleştirici olmaktan ve 'kapsamlı' yasalara yönelmekten ziyade, değişmelere ve karşılıklara ayarlanmış bir karşılaştırmacılık olacaktır. Kapsamlılık iddiasındaki kuram ve araştırmalarda kullanılan disiplinler dilleri de, içerdikleri egemen öğeleri (özellikle de erkek egemen öğeleri) ortaya çıkarmak amacıyla, yapıbozum yöntemini kullanarak mikroskop

* Gerek 'feminist iktisat' gerekse 'iktisatta postmodernist yaklaşımlar'da, evrensellik iddiasındaki ve 'anaakım' konumuna yerleşmiş ya da yerleştirilmiş olan 'neoklasik iktisat'ın bu iddiasının dayandığı temel varsayımlarının kısmiliğini ve yanlışlığını serimleyerek, eleştirilerini iktisadın epistemolojik arkaplanına odaklıyorlar (Bkz., Bölüm II ve III).

** Zaten farklılıklara saygıyı kendine şiar edinen bir anlayış olarak feminizm, öncelikle kendi içerisindeki farklılıklara saygı gösterme durumundaydı.

altına koyarak gramatik, anlambilimsel, dilbilimsel, göstergebilimsel ve kökten bilimsel açılardan irdeleyecektir.

- Evrenselleştirilmeye karşı çıkışını, genel, kapsamlı bir feminist kurama karşı da serimleyecek; üniter 'kadın' ve 'dişil' toplumsal cinsiyet kimliği arayışlarının yerine çoğul ve karmaşık olarak inşa edilmiş toplumsal kimlik anlayışlarına başvuracak; toplumsal cinsiyet kimliğine yaklaşımda sınıf, ırk, etnik, yaş ve cinsel yönelim gibi çizgileri de gözardı etmeyecektir.

- Aynı zamanda, pragmatik ve yanılabilirli olacak: Yöntem(ler)ini ve kategori(ler)ini elindeki işin özgüllüğüne göre kesip biçecek, yeri geldiğinde çoğul kategoriler kullanacak ve yukarıda da belirtildiği üzere bu bağlamda da tek bir, 'feminist kuram' ya da 'feminist epistemoloji'nin metafizik rahatlığına yüz çevirecek, feministler ve feminist toplumsal kuramlar arasındaki görüş ayrılıklarını da bir tehdit olarak değil bir kaynak olarak değerlendirecektir.

Kısacası, bu kuram, Frazer ve Nicholson'un betimlemeleriyle "tek bir renkten ziyade, bir çok farklı renkten ipliklerden oluşan bir kanaviçe" gibi görünecektir (Frazer ve Nicholson,1988,294-295; Erdem,1994,70-73).

Yukarıda betimlenmeye çalışılan özellikleri bağlamında 'post-modernist feminist kuram' farklı feminizmlerce tanımlanan toplumsal feminist kuramlardan birisi değil; farklı feminizmleri ve modernist bilim yaklaşımının çift değişkenlik karşılıkları - ikicilikleri- temelinde ikincileştirilerek marjların dışına itilen tüm 'öteki'leri de, marj içinde kalanlarla birlikte, 'farklı ama eşit' anlayışı ile kucaklayan, kısaca modernist bilimin (ve doğurgusu pozitivizmin) kurguladığı, geleneksel felsefi sacayaklarına yaslanmayan bir duruş, bir bakış; bu anlamda da bir başkaldırıdır.

Bölüm II

İKTİSATTA POSTMODERNİST ESİNTİLER

I. Gordion'un Düşümünün İnşası (ya da Neoklasik İktisat) ; Düşüm Parçalanıyor (ya da İktisatta Postmodernist Esintiler) :

İktisatta postmodernist yaklaşımlar, bilim felsefesinde son yıllarda (özellikle son 30 yıldır) bilimsel faaliyetlerin anlam ve içeriğine ilişkin tartışmaların, bir başka deyişle, neyin bilim olduğuna ilişkin görüşlerin ciddi bir boyutta tartışmaya açılmasının iktisattaki uzanımları olarak görülebilir. Şöyle ki, sözkonusu tartışmaların sonucunda sadece doğa bilimleri değil, iktisadın da dahil olduğu tüm toplumsal bilimler derinden etkilenmiştir. Zira, toplumsal bilimler 'yöntembilimsel' modellerinde genellikle doğa bilimlerini örnek aldıkları için, doğa bilimlerinde geleneksel görüşlerin (yaklaşımların) yeni gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalışı, toplumsal bilimleri de o güne dek egemen olan 'yöntembilim' anlayışları temelinde büyük bir karmaşaya ve tartışmaya yönelmiştir.

Bu nedenle, bu aşamada doğa bilimlerinin içeriğine ilişkin geleneksel anlayışın bilim felsefesi yazınındaki ifadesiyle kısaca özetlenmesi; sözü edilen tartışma ve eleştirilerin iktisat özelindeki uzanımlarını ve postmodernist bakışlar olarak da algılanabilecek olan yorumsamacı ve/veya yapı-bozum tekniklerini kullanan ve/veya söylemsel iktisat tartışmalarını platforma taşıyan süreçlerin algılanmasında yardımcı olacaktır.

“ ‘Bilimsel bilgi’; ispatlanmış bilgidir. Bilimsel kuramlar, gözlem ve deney yoluyla elde edilmiş deneysel gerçeklerden hareketle titizlikle türetilmişlerdir. Kişisel kanaat veya tercih ve spekülasyon tahminlerin bilim-

de yeri yoktur. 'Bilimsel bilgi', objektif (nesnel) olarak ispatlanmış bilgi olduğu için güvenilirdir." (Chalmers, 1982,1).

Son ikiyüz yıldır egemenliğini sürdüren ve son otuz yıldır ciddi eleştirilere muhatap kalan Chalmers'ın üç cümle ile özetlemeye çalıştığı bu bilim anlayışının, temelleri önceki bölümde irdelenen* pozitivist felsefeye dayanmaktadır. Bu bağlamda egemen bilim -bilgi- yöntembilim yaklaşımlarının tartışmaya açılması, pozitivist felsefeye ve onun doğa bilimlerinde, toplumsal bilimlerde ve iktisattaki genel kabullerini simgeleyen anlayışlara ilişkin tartışmaların başlaması anlamına geliyordu.

20. yüzyıl başlarında fizik ve matematikte ortaya çıkan gelişmeler,** pozitivist yaklaşımlarla kesinliğe ulaşamayacağını ileri süren anti-pozitivist anlayışı cesaretlendirdi ve özellikle 1950'lerden itibaren anti-pozitivist felsefi tartışmalar*** hız kazandı. Pozitivizme karşı çıkışlar temelindeki bu tartışmalar, doğa bilimlerinin ardından iktisadın da içinde olduğu tüm toplumsal bilimlere yansıdı.

Postmodernizm, Aydınlanmanın sınırlarının ortaya çıkışı olarak algılandığında; modern bilim anlayışının ve onun güçlendirdiği pozitivist düşüncenin (sınırlarının) tartışmaya açılmasının ve bu bağlamda geleneksel sacayaklarına dayanmayan eleştiri paradigmalarının geliştirilmesinin, modernist bilim anlayışının marjlarının -pozitivist felsefenin sınırlandırdığı 'bilim' ve 'bilgi' tanımlarının- sorgulanması anlamına geldiğine ilişkin görüşlere önceki bölümde yer verilmişti. Aynı bağlamda; iktisadın 'bilimsel' olduğu ileri sürülen pozitivist (ve özellikle mantıksal-olgucu) temeldeki iddialarının içerdikleri çelişkiler ve sınırların -bu nedenle marj dışına itilişlerinin- anti-pozitivist perspektifteki iktisatçılarca sorgulanmaya başlanması; bugün iktisatta postmodernist esintiler (bakışlar) olarak algılanan (yapı-bozum tekniğiyle analiz, yorumsama, söylem çözümlemesi gibi) yaklaşımların gelişim sürecindeki dönemeci simgelemektedir. Bu nedenle iktisattaki postmodernist bakışların irdelenmesinden önce, yine iktisat

* Bkz., Bölüm 1, s. 12-15

** Bulutay (1988-1989): Bkz., fizik ve matematikteki yeni gelişmelerin geleneksel bilim anlayışını nasıl yitirdiğine ilişkin tartışmalar.

*** Anti-pozitivist felsefi tartışma sürecinin özellikle toplumsal bilimlerde yansımaları ve eleştiri paradigmaları için bkz., Bölüm 1, s. 15-20

özelinde anti-pozitivist tartışmaların süreçsel bazda gözden geçirilmesi; bir yandan iktisattaki postmodernist bakışların arkaplan açısından tablosunu tamamlarken; diğer yandan da yine pozitivistizmin iktisat temelindeki uzanımlarına karşı geliştirdiği eleştiri paradigmalarının, bir başka ifadeyle bilim, yöntembilim, yöntem, model, içerik bağlamında iktisattaki egemen (anaakım) kuramlara ve bunların iktisat eğitimindeki etkilerine ilişkin eleştirileriyle postmodernist olarak algılanan iktisat yaklaşımlarıyla büyük ölçüde örtüştüğü iddiasını haklı kılan 'feminist iktisat'ın da arkaplanını içerimleyecek ve her iki yaklaşıma ilişkin yazının paradigmatik geçişliliklerinin resmedilmesine yardımcı olacaktır.

I. 1. İktisat 'Bilim'inin Sorgulanışı

(ya da Anti-pozitivist Düşüncenin İktisattaki Uzanımları):

İktisadı "ideolojisi olmayan bir pozitivist bilim olarak" tanımlayan yaklaşımı savunan görüş ki, özünde bu tanımlamanın kendisi ideolojik bir görüştür.* (Heilbroner, 1990, 102) son yıllara kadar egemenliğini sürdürmüştür ve hatta bugün de egemenliğini sürdürmektedir (Beed, 1991, 475).

Oysa, modernist (daha belirleyici bir tanımla pozitivist) bilim anlayışınca beslenen bu iktisat yaklaşımı, ne dün ne de bugün iktisat literatüründeki ne tek yaklaşım olmuş ne de seçeneksiz kalmıştır.

İktisat literatürünün bütüncüllük, evrensellik saplantısından kurtularak; egemen yaklaşımın etkisinden sıyrılarak dikkatlice irdelenmesi farklı yaklaşımların yanı sıra evrensellik iddiasındaki modern iktisat anlayışının bile kırılmaları, bölünmeleri, ayrımları yaşamakta olduğunun görülmesini sağlayacaktır. Şöyle ki, iktisatçılar, aynı olguların (nedensellik bazında) farklı siyasi (ideolojik) perspektiflerle farklı biçimlerde algılanması, kavramsallaştırılması sonucunda, farklı kuramlara dayanan farklı politika önlemlerini savunmaktadırlar. Ve hatta iktisat literatüründe genel kabul görmüş bir yaklaşımı (Keynesyen iktisat) yorumlarken bile, farklı

* "İktisat olarak adlandırılan inanç sistemi ideolojisinin karakterini, bu mekanizmanına politik olduğunu söyleyerek ortaya koyuyor. Bunun sonucu olarak da seçenek imkânını ortadan kaldırıyor." (Heilbroner, 1990, III).

perspektiflere sahip iktisatçılar farklı sonuçlara ulaşabilmektedirler.* Bu farklı yorumlar temelinde gelişen literatürün (örneğin, Dergesizlik İktisadi-sabit fiyat modelleri), farklı ve hatta birbirini bir bakıma eleştiren, reddeden yaklaşımları (Klasik-Keynesyen), birlikte içerebilecek bir modelleştirmeye, kavramsallaştırmaya yönelmesi ise son derece ilginçtir ve pozitivizmin tek doğru-tek çözüm anlayışı ile çelişmektedir.

İktisat yazınındaki bu tür örnekler, iktisadın bilimsel olduğu ileri sürülen mantıksal pozitivizm temelindeki iddialarının, içerdiği çelişkiler bağlamında, anti-pozitivistler tarafından sorgulanmaya başlandığına işaret etmektedir.

Doğa bilimlerindeki, pozitivizm-pozitivizm karşıtlığı tartışmalarının, iktisatta yansımalarını bulması Caldwell'in 1982'de yayınlanan "Beyond Positivism: Economic Methodology in the Twentieth Century" adlı çalışmasıyla olmuşsa da; iktisattaki anti-pozitivist yaklaşımlar olarak nitelenebilecek yazın -her ne kadar anaakım iktisat yaklaşımı içerisinde pek fazla yandaş bulamayarak 'zayıf bir argüman' olarak kalmışsa da- 1960'lara ve hatta daha önceki tarihlere kadar uzanmaktadır. Kurumsalcı, Marksist, Post-Keynesyen ve Avusturya Okulu iktisat yazını anti-pozitivist düşünceyi etkilemiş; gerçekler-değerler arasındaki katı ayırım, kuram ile gözlem arasındaki çelişkiler, seçim kuramındaki doğrulamacı ve yanlışlamacı yaklaşımlarla birlikte iktisatta da mantıksal pozitivist yöntemin tahtını yıkması da sarsmıştır (Beed, 1991, 475). Son yıllarda, iktisat felsefesi ve yöntembilimine ilişkin tartışmalar** pek çok süreli yayında yer almaya başladı. Yine de gözardı edilmemesi gereken nokta, bu makalelerin genellikle iktisat camiasında 'saygın' ve 'akademik' olarak önemli bir yere sahip iktisat dergileri dışında kalan "Philosophy of Science", "British Journal of Philosophy of Science", "Philosophy of Social Sciences", "Journal of Economic Issues", "Journal of Post-Keynesian Economics", "Feminist Economics" v.b. dergilerde yayın imkanını bulabilmesidir ki, bu da

* Örneğin, Keynes'in istihdam fonksiyonuna ilişkin, yeniden yorumlama temelindeki farklı yaklaşımlar birbirlerinden tamamen farklı analizlerle, farklı sonuçlara ulaşmaktadırlar (Bkz., Clower, 1965; Leijonhufvud, 1968; Negishi, 1978; Patinkin, 1965; Ayrıca bkz., Serdaroğlu, 1987).

** Örneğin, Hands (1984); Rosenberg (1984); Glass ve Johnson (1988); Caldwell (1984); Houseman (1985); Waller ve Jennings (1990).

anaakım iktisadın benimsediği yöntembilim (pozitivist) sınırlarına uymayan ve bu sınırlandırmaları tartışmaya açan görüşlerin marjlar dışında bırakılmaya, küçümsenmeye günümüzde de devam edildiğini göstermektedir.

İktisat camiasındaki söz konusu cesaret kırıcı ortama rağmen, bu camiada pek fazla itibar edilmeyen sözkonusu dergilerdeki makalelerinin yansira, anti-pozitivist düşüncenin iktisattaki etkilerini irdeleyen, araştıran -az sayıda da olsa- kitaplar da Caldwell'le birlikte özellikle 1980'den bu yana iktisat literatüründe görülmeye başlandı. Bunların içerisinde iktisadın kapılarını postmodernist bakışa açtığı iddia edilen McCloskey'in "The Rhetoric of Economics" (1985) adlı eseri farklı bir konumda değerlendirilmektedir. Şöyle ki, bu kitabı, pozitivism-karşıtı bakışlarla iktisada yaklaşan ve egemen iktisat anlayışını bu bağlamda irdeleyip eleştiren diğer kitaplardan ayıran en önemli nokta, iktisat yazınında pozitivist bakışı, bu yöntembilim çerçevesindeki çalışmaların diğerlerine göre üstünlüğünü (bilimselliğini) savunan iktisatçıların çalışmalarının da aslında pozitivist olmadıklarına ilişkin iddialar içermesidir. McCloskey, anaakım iktisatçıların resmi retoriğinin pozitivism (ya da daha genel bir ifadeyle modernizm) olmasına karşın, bu iktisatçıların vazettiklerini yaşama geçiremediklerini iddia ederken; modernizmin pratiğinin imkansızlığı nedeniyle, felsefede artık modasının geçtiği görüşünden hareket etmektedir. Samuelson, Solow, Muth, Fogel gibi ünlü iktisatçıların da modernist olamayacaklarını, zira tamamen diğerlerini iknaya yönelindiklerini ve bunun aracı olarak da metafor, analogiye (ki bunların tümünü retorik olarak kavramsallaştırmaktadır) dayandıklarını; zaten tüm 'bilim'lerin de, entelektüel söyleme en uygun araç olması hasebiyle retoriğe yaslandıklarını ifade etmektedir.*

İktisat yazınında, iktisadın bilimsel(lik) iddialarının, anti-pozitivist bir bakışla ve yöntembilim bağlamında tartışmaya açılmasındaki önemli dönemeçlerden birisi de (kendisi anti-pozitivist olmamasına rağmen) Mark Blaug'un yöntembilime ilişkin makale ve kitaplarıdır. Nitekim iktisatta postmodernist bakışa yönelişte anti-pozitivist yaklaşımların etkisini irdeleyen çalışmalarda da, Blaug'un (iktisatta yöntembilime ilişkin) söz-

* McCloskey ve Klammer'in retoriğe ilişkin tartışmaları ileride, 'söylemsel iktisat - post-modernist iktisat' çerçevesinde daha detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

konusu çalışmalarının rolüne dikkat çekilmektedir. Nitekim, Beed de, "Postmodernism, Economics, and Canon Creation" Sempozyumunda (1990) sunduğu "Philosophy of Science and Contemporary Economics" başlıklı tebliğinde, iktisattaki pozitivizm karşıtı düşünceler ve bunlardan hareketle yapılan yeni çalışmaların ışığı altında iktisadın hala 'bilim' olarak kabul edilip edilemeyeceği sorusunu tartışmaya açarken; pozitivizmin egemenliğindeki anaakım (geleneksel) iktisadın eleştirisine ve hatta temel argümanlarının geçersizleşmesine ilişkin süreci irdelemekte; ve bu süreçteki önemli dönemlere ilişkin örneklerini verirken, vurguyu Blaug'un yöntembilim tartışmalarına yapmaktadır (Beed, 1991, 467-489).

Blaug, son 30 yılın bilimin ne olduğuna ilişkin tartışmalarını, iktisat platformuna taşıyan 'ilk' iktisatçı olarak, iktisat yazınında yerini almıştır (Beed, 1991, 479). Blaug, genel kabul gören bir görüş (received view) olarak pozitivizmin büyük ölçüde yıprandığını ve hatta yıkıldığını kabul etmekle birlikte; diğer taraftan da bu felsefenin yerine henüz bir alternatif konulmadığını ifade etmekte; ve iktisadın da 'hala' bilim olarak ele alınabileceğini savunmaktadır. Blaug'a göre bilimin amacı ampirik olarak yanlıştır ilginç önermeler üretmektir. Kuramlar, en azından prensip olarak, yanlıştır olmadıkça bilimsel değildir (Blaug, 1986, 697). Bilime ilişkin bu Popperyan kriterler, pozitivizmin mirasıdır. Zira, yanlışlama, kuramların test edilebilir önermeleri olmasını gerektirmektedir. Oysa, yanlışlanabilir ve test edilebilir önermelerin olması - ki, iktisatçılarca hala genel kabul gören ve tercih edilen özelliklerdir- şeklindeki 'bilimsellik' kriterlerine iktisatta da pozitivizm- karşıtı anlayış temelinde, aşağıdaki gerekçelerle karşı çıkmaktadır (Beed, 1991, 482):

Bir kuramın varsayımlarının, içeriğinin veya yardımcı hipotezlerinin test edilmesi, varsayımın kendisinin testinden ayrıştırılamaz.

Sonuçta, varsayımların ampirik olarak test edilebilirliği, kuramın değerlendirilmesinde belirleyici rol oynayabilir, ama iktisattaki insan davranışlarına ilişkin birtakım metafizik iddialar şeklindeki varsayımların test edilmesinin mümkün olmadığı unutulmamalıdır.

Gerçekdışı (=olgudışı), (counterfactual) varsayımlara dayanan kuramların anlamlı önermeler getirmesi beklenemez.

- Bir kuramdaki mantıksal-nedensellik bağı temelindeki tüm ilişkilerin (özellikle toplumsal bilimlerde) tam ve kesin bir biçimde belirlenmesi mümkün değildir. Önergelerin testi, nedensellik ve ilişkinin (korelasyon) birbirinden ayrıştırılabilmesine olanak vermez.
- Değer yargıları olguların gözlemi sürecinde belirleyici rol oynayacaktır. Gözlemler değer yükliüdür.
- Değer yargıları test sürecinde de (yöntem ve değişkenlerin seçimi gibi) etkili olacaktır.
- Gerçek dünyaya ilişkin veriler, erişilebilirlik, uygunluk ve güvenilirlik açısından önergelerin testini olanaksız kılabilir (Nitekim iktisatta pek çok model veriler ile uyumlu değildir).
- Bu sorunlardan hareketle, birbirleriyle yarışan alternatif kuramlar arasında, kuramların öngörü niteliğindeki iddiaları temelinde, 'nesnel' yargılarla seçim yapmak mümkün değildir.
- Öyleyse bir kuramı değerlendirirken, önergelerinin test edilebilirliği dışındaki -içsel mantığı, basitliği, anlaşılabilirliği gibi - diğer özelliklerinin de gözönüne alınması gerekir. Bu özelliklerin önemi (değerlendirilmesi) konusundaki normatif algıları bağlamında bilimciler arasında bir uzlaşma sözkonusu değildir.
- Bu koşullarda, bir kuramın kanıtlandığını söyleyemeyiz. Sadece kanıtlanmamış olmadığından söz edebiliriz.
- Pek çok kuram test edilebilir önermelere imkan vermez. Daha ziyade bir yap-boz (bilmece) çözme süreci ile ele alınabilirler.

Bu hipotezlerin uygunluğu üzerinde de pozitivism - karşıtı iktisatçılar arasında tam bir uzlaşmadan söz etmek mümkün değildir; anti-pozitivist felsefeciler açısından böyle bir uzlaşma arayışı ya da gereği de anlamlı değildir. Tam tersine, konsensusun sağlandığı tek nokta, böyle bir uzlaşmanın gerekli ya da önemli olmadığı konusudur.

Biaug da yanlışılanabilirliği kriter olarak kabul etmekle birlikte, bir hipotezi yanlışılamaya ilişkin bir ampirik kriter üzerinde anlaşmanın im-

kansız olduğunu; tüm önermeleri olasılıklara dayanan iktisatta, kuramların kesin reddinin (çürütülmesinin) ampirik kriterler temelinde mümkün olmayacağını ifade etmektedir. Blaug bu bağlamda, iktisadın pek çok alanında yapılan farklı çalışmaların çelişkili sonuçlar verdiğine, mevcut verilerle de bunlardan birisinin sonuçlarının doğruluğuna ilişkin bir yargıya varmanın mümkün olmayacağı gerçeğine dikkat çekmektedir (Blaug, 1985, 703).

Böylece Blaug, iktisadi modellerin önermelerinin genellikle nicel değil nitel (insan davranışlarına ilişkin olduğunu, bu nedenle de genel kurallarla tanımlanamayacağını, genelleştirilemeyeceğini) söylerken, farkında olmadan, içsel - öznel bağımlılıkların üzerine kurulan modellerin evrensel kabul görecektir sonuçlar üretmesinin mümkün olmayacağını da iddia ediyordu (Beed, 1991, 483). Böylece pozitivist iktisadın en temel dayanaklarından birisi olan 'evrensellik' iddiasına da önemli bir darbe vuruyor ve pozitivist bilim felsefesine dayanan 'bilim' anlayışının - insan davranışları ve nedenselliği bağlamında bile nesnel, evrensel analizler, çözümlemeler yapılabileceği şeklindeki savın- iktisatta(ki) çöküşünün tablosuna önemli bir simge ekliyordu. Beed'in, Blaug'un çalışmalarını iktisattaki anti-pozitivist tartışma sürecindeki önemli dönemeçlerden birisi olarak nitelemesinin nedeni de budur.

İktisat literatüründe, anti-pozitivist bir temele oturan yeni iktisada ilişkin tartışmalarda, Genel Denge Analizi (GDA)'nin bilimsel konumuna ilişkin tartışmaların rolüne de dikkat çekilmektedir (Bulutay, 1979; Serdaroglu 1987; Beed 1991; Weintraub, 1985).

Bu tartışmalarda, Weintraub'un GDA'ne ilişkin çalışmasının (1985) 'bilimsellik anlayışı' temelinde, birtakım anti-pozitivist görüşlerle örtüşen bir örnek olduğuna ilişkin iddialar bir diğer önemli dönüm noktasını temsil etmektedir. Şöyle ki, Weintraub'un GDA'nin, Lakatos'un 'ilerlemeci araştırma programı' tanımına uygun bir örnek teşkil ettiği iddia edilirken; gerek anti-pozitivist bir filozof olarak nitelenen Lakatos'un, gerekse anaakım iktisatçılara dahil edilen Weintraub'un kuramların bilimselliğine ilişkin kriterler olarak, önermeleri temelindeki test edilebilirliği ve yanlışlanabilirliği kabul etmelerine işaret edilmektedir. GDA'leri, 'kuramların test edilebilir önermeleri mümkün kılmadığı' gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmışlardır.

Weintraub'un GDA'lerine ilişkin, bilim felsefesi ve yöntembilim çerçevesindeki tartışmalar, iktisat literatüründe, pek çok anti-pozitivist perspektifteki iktisatçının ajandasında yer almıştır.* Özellikle, GDA'nin devamı olarak da nitelenebilen dengesizlik (sabit fiyat geçici denge) modelleri, önermelerinin test edilebilirliğinin imkansızlığının yanısıra, tamamen farklı anlayışlar çerçevesinde kuramsallaştırılmış Klasik ve Keynesyen gelenekteki modellerin birlikte içerilmesini mümkün kılmaları; mikro-makro bağdaşmazlığına çözüm getirme yönündeki arayışları; denge ve dengenin tekliği kavramlarını sarsmaları; kuramın nesnesi malı farklı mekan-zaman-ortam boyutlarında tanımlayarak neoklasik iktisattaki homojen mal anlayışına farklı bir perspektif getirmeleri (bkz. Debreu'nun mal tanımı); politika önermelerini farklı konjonktürlerle sınırlandırarak geleneksel iktisadın genelleştirilmiş varsayımlarından hareketle getirilen politika önermelerini geçersiz kılmaları ile de anti-pozitivist iktisatçıların tartışmalarındaki yerini ve bu tartışmalardaki rolünü hak etmektedir** (Serdaroğlu, 1995, 69).

Anaakım iktisat yaklaşımının anti-pozitivist bilim felsefesi anlayışıyla tartışmaya açılmasında, bir 'sınama' aracı olarak ekonometrinin bilimsel konumuna ilişkin tartışmaların da rolü yadsınmamalıdır. Ekonometriye pozitivism- karşıtı anlayışla yöneltilen eleştirilerin başında, tüm ekonometrik çalışmaların değer yargıları içerdiği ve nesnel kaygısı ile bunun gözardı edildiği iddiası gelmektedir. Zira araştırmacının toplumsal konumu ve o güne dek oluşmuş donanımı çerçevesindeki kişisel inanç, yargı ve bakış açılarına bağlı olarak seçtiği değişkenlerle, istatistiki verilerle önyargılardan arındırılmış, nesnel, bilimsel sonuçlara ulaşılabileceği iddiası inandırıcı olmaktan çok uzaktır (Beed, 1991, 486).

Niketim Bulutay'da 'sınamanın belirsizliği'nin sadece iktisatta, toplumsal bilimlerde değil, up, genetik gibi doğa bilimleri çerçevesinde ele alınan disiplinlerde bile sözkonusu olduğunu, aynı konu üzerinde farklı kişilerce yapılan farklı araştırmaların (ekonometrik testlerin) birbirlerinden farklı ve hatta birbirinin zıddı sonuçlar verdiğini örneklerle betimleye-

* Bu konudaki tartışmalar için bkz.. Rosenberg (1987); Toruno (1988).

** Dengesizlik Kuramları ile ilgili analiz ve tartışmalar için bkz.. Akyüz (1984); Serdaroğlu (1987); Weintraub, (1979).

rek ortaya koymakta; doğrulamacı ya da yanlışlamacı (pozitivist) yöntem-bilim anlayış(lar)ının nesnellik, evrensellik iddialarına, 'ekonometrik sı-nama'nın hem uygulanış süreci hem de sonuçları üzerinde, araştıranın be-lirleyici rolünü vurgulayarak, karşı çıkmaktadır:

"Biz bir kuramın, bir savın doğrulanması ya da yanlışlanması soru-nunu kolay bir iş saymıyor, geniş ölçüde belirsizliklerle dolu buluyoruz. Dolayısıyla bir ifade doğrulanabiliyor ya da yanlışlanabiliyorsa bilimsel-dir, yoksa değildir, şeklindeki yaklaşımları anlamlı bulmuyor, benimsemi-yoruz." (Bulutay, Ocak 1990, 59).

"Bu belirsizliğin iki ana kaynağı vardır: i) İnsan, bilimci zamanın, ortamın, toplumun, bilgi düzeyinin, araçlarının bir ürünüdür. İnsanın, bi-limcinin görüş, algılayış, anlayış ve değerlendirişi bu etkenlerin belirledi-ği dar bir çerçeveye sınırlıdır. Kişinin bu çerçevenin dışına çıkması çoğu kez olanaksızdır. Belki daha önemli olarak kişi çoğunlukla bu sınırların bi-lincinde değildir. Öte yandan, doğaya sürekli değişim egemendir. Yani söz konusu çerçeve ve sınırların yerlerini değişik çerçeve ve sınırlara bırakma-sı doğaldır. ii) İnsan, bilimci araştırma ve deneylerini planlarken, araştı-rmaların alanını belirlerken, verilerini toplayıp özetlerken, verilerinden çı-karsama yaparken daima seçim yapmak durumundadır. Bu seçimin öznel etkenlere de dayanması doğaldır. Dolayısıyla araştırmalarda öznel, bir öl-çüde keyfi bir yanın bulunması, işin içine değer yargılarının girmesi, de-ğer ve gerçek yargılarının içiçe bulunması, sonuçta sınamanın belirsizleş-mesi kaçınılmazdır." (Bulutay, Ocak 1990, 62-63).

I. 2. İktisatta Postmodernist Esintiler

(ya da Hegemonyaya Başkaldırının Öyküsü) :

Daha önce de belirtildiği üzere, postmodernist bakışın iktisattaki yansımaları, uzanımları iktisat yazını ve eğitiminde egemenliğini artırarak sürdüren anaakım diye nitelediğimiz, büyük ölçüde pozitivist yöntem-bilim anlayışını benimseyen egemen (neoklasik) iktisadın paradigmal daya-naklarının yapısızlaştırılma tekniği ile irdelenmesi, yorumlanması bu bağ-lamda geliştirilen eleştiri paradigmalarına ilişkin literatürde izlenmektedir. Postmodernizm, modernizmin sınırlarının ortaya konuluşu olarak dillendi-

rildiğinde ve sınırların da -modern bilim anlayışıyla bilim ve bilim olmayanı ayırma (demarcation problem) bağlamında- epistemolojik temele dayandığı ortaya konulduğunda ve bu ayrımın da pozitivist bilim felsefesinin egemenliğine işaret ettiği anlaşıldığında; egemenlik ve sınırlandırmalara bir başkaldırı olarak da algılanan postmodernizmin iktisattaki yansımalarının, iktisatta egemen anlayışı imleyen ve pozitivist yöntembilim araçlarını 'yücelten' anaakım iktisatın (özellikle neoklasik iktisat) bu egemenliğinin ardındaki dayanakları açığa çıkararak sınırlarını ortaya koyma çabalarını betimleyen yorumsamacı; söylemsel iktisat tartışmaları ve yapıbozumculuğun iktisada uygulanmasına ilişkin literatürde izlenmesinin nedeni de algılanabilecektir. Nitekim sözkonusu literatürde 'postmodern iktisat' biçiminde bir tanımlamaya rastlanmamakta iktisada postmodernist bakışla yaklaşan iktisatçıların görüşlerine, tartışmalarına genelde anti-pozitivist, daha özeldir ise yorumsamacı, söylemsel iktisat, iktisatta retoriksel yaklaşım ve iktisatta yapıbozumculuk başlığı altında yer verilmektedir. Oysa 'postmodernist', 'postmodern' kavramlarının ve ilişkin söylem(ler)in sanat ve diğer toplumsal bilimlerde (örneğin, sosyoloji, siyaset bilimi, tarih) hiç de utangaç olmayan bir ifadeyle ilgili alanın (örneğin, mimari) ve disiplinin (postmodern siyaset, v.b.) adıyla birlikte dillendirelebildiği görülmektedir. Aynı utangaçlığı, sakıncı, 'feminist', 'feminizm' kavramlarının iktisatla bir araya getirilmesindeki -diğer toplumsal bilimlere ve sanata görece - gecikmesinde de izlemek mümkündür. Bu ürkeliğin nedeni, kendisini bilimsellik -ki bu modernizmde ve modernizmin habası olarak nitelenen Descartesci ikicilikler temelinde tanımlanan ve felsefede en fazla Popperci çizgiye açılımlanan bir bilim anlayışıdır- iddiaları ile diğer toplumsal bilimlerin üzerinde gören iktisatın ve bu görüşteki iktisatçıların -ki egemen anaakım iktisat bu görüşü savunmaktadır-, disiplinlerarası bir hiyerarşik sıralamayı ve dolayısıyla bu sıralamadaki üstün konumunu kaybetme korkusu olsa gerektir.*

Nitekim, günümüzde de sözkonusu 'bilimsellik' anlayışına dayanan iktisat (matematiksel yaklaşımın disiplin içersinde giderek artan ağır-

* Toplumsal bilimlerin disiplinler sırdamasındaki, iktisadın hiyerarşik konumu, farklı disiplinler çerçevesinde tanımlanan dergilerde yayımlanan iktisat ve diğer toplumsal bilimlere ilişkin makalelere yaklaşımda somutlaşmaktadır. Şöyle ki, sosyolojik bir çalışmanın bir iktisat dergisinde yayımlanması büyük bir başarı olarak görülürken, bir sosyoloji dergisinde yayımlanan bir iktisat çalışması pek fazla önemsenmez.

lığının da etkisiyle), kendini alternatif görüşlerle ilgili tartışmalara ‘bu yöntembilimsel değil’, ‘burada yapılan iş iktisat değil’, ‘bu çalışmanın kuramsal temeli zayıf’ türünde sekte yargılarıyla bütünüyle kapatmıştır (Buğra 1989, 204).

Elbetteki üzerlerinden ürküntünün örtüsünü atarak bu kapanışa, kapılara, sınırlara, daraltmalara karşı çıkarak başkaldırma cesaretini gösteren; iktisatta kullanılan kavramları, yasaları, kuramları, araçları genel olarak yapılan işin anlamını, temelini araştırıp sorgulayan iktisatçılar, dün olduğu gibi bugün de vardır. Sayıları da hiç küçümsemeyecek boyuttadır ve giderek de artmaktadır. Ama, iktisatta farklı felsefi yaklaşımların ürünleri olarak ortaya konulan (Post-Keynesyen, Marksist, yapısalcı temeldeki) kuram ve modeller-ki bunlar da modernist sorunsalın sınırlarını aşamamaktadırlar-, iktisatta yöntembilim içeriğine odaklanan tartışmalar- kurumsalcı, yorumsamacı, söylemsel, feminist iktisat-, anaakım dışında kaldıkları için ‘yaratılan’ marjların dışına itilmekte ve önceki bölümde de belirtildiği üzere, kendilerine, yaygın ve bilinen literatür kapsamında tanımlanan dergilerde pek fazla yer bulamamaktadırlar. Samuels (1990), bu bağlamda iktisadın günümüzdeki konumunu, modern bilgi kuramı (özellikle pozitivism) ile postmodern önermelerin (söylemsel analizin) sınırında olarak tanımlamaktadır.

Nitekim ismi iktisatta postmodernist bakışla özdeşleşen McCloskey, yukarıda sözü edilen “sekte yargılardan kaçınan, bütün arayışların serbestçe gelişebilecekleri bir ortamın yaratılabileceği ve iktisadın bu ortamda krizden çıkabileceğini savunurken” (Buğra, 1989.204); tüm karşı iddialarına rağmen iktisat da dahil olmak üzere tüm toplumsal bilimlerin değer yargısı içerdiğini ve çağdaş (modern) iktisadın inceleme alanına hiç de uygun olmayan bir metaforlar denizinde yüzmekten başka bir anlam taşımadığını da iddia ederek, iktisadın retoğini tartışmaya açmakta, böylece marjın içinde ve dışındakileri ayıran ‘bilim’- ‘bilim dışı’ nitelemelerini yapısızlaştırmaya yönelmektedir. Bu hiç de mütevazı olmayan başkaldırının ve bu bağlamdaki tartışmaların yorumsama (hermeneutics), retoriksel yaklaşım - söylemsel yaklaşım çerçevesinde aktarılması iktisattaki postmodernist yaklaşımlar hakkında bir fikir edinilmesinde yardımcı olacaktır.

İktisada postmodernist bir perspektifle yaklaşımın örneklerini oluşturan McCloskey'in "The Rhetoric of Economics" (1985) kitabında, McCloskey, Klammer, Solow'un kendi yazılarının da yer aldığı "The Consequences of Economic Rhetoric" (1988) ve Samuels'in girişinde iktisatta söylem çözümlemesinin rolüne işaret ettiği "Economics as Discourse" başlıklı derlemeler ile "Postmodernism, Economics and Canon Creation" başlıklı Sempozyumda sunulan bildirilerde, modernizmin sorunsal olmayan bu nedenle ele alınmayan, ama buna karşın postmodernist bakışta son derece önemli olan iktisadın söylemine dikkat çekilmektedir.

Bu çalışmalarda, "iktisadın 'mutlak doğru' iddiaları, bu iddiaları oluşturma yöntemine ilişkin tartışmalar bir yana bırakılarak çoğulcu söylem, metaforlar ve ikna yöntemleri (stratejileri) üzerinde durulması" (Ruccio, 1991, 500) savunulurken; iktisat, belirsizliğin metaforlarını da içeren söylem biçimlerinin bir koleksiyonu; farklı kuramlara göre metaforlar aracılığı ile toplumsal olarak yapılandırılan bir suni yapı, olarak betimlenmektedir. Bu betimleme ile sadece iletişim ve öğret(i)m, açısından değil, aynı zamanda kuramların 'bilimsel' (cognitive) içeriğinin oluşturulmasında da metaforların rolü vurgulanmaktadır. Yapıbozum uygulaması ile de, iktisat-dil-iktisadi düşünce tarihi arasındaki ilişkiler, iktisatçıların ne yaptıkları ve niçin yaptıkları sorularına cevap aranmaktadır, iktisada egemen bazı temel kavram (kıtlık, denge, hencillik, rekabet gibi) ve yöntem(ler)i temelsizleştirip, tartışma platformuna taşımaktadır. Söylem kuramlarından birisi olarak yorumlama ile, iktisadın ve iktisat tarihinin keşfedilmeyip üretildiği ve bu bağlamda iktisadi araştırmaların süreç, sonuç ve önermelerinin de -iddialarının aksine- tarafsız ve değer yargılarından bağımsız olmadığı; algı ve yorumlardan bağımsız toplumsal ve iktisadi gerçeklerden söz edilemeyeceği savları ile modernist olarak nitelenen egemen (anaakım) iktisadın paradigmatik temellerinin dayanakları olan nesnellik, rasyonalite, evrensellik iddiaları sorgulanmaktadır.

Kısaca iktisada postmodernist bakış, iktisadın epistemolojisinin (kural koyucu-prescriptivist) sınırlarını hedef almaktadır. Bir başka ifadeyle, iktisada egemen olan modernist bilim anlayışınca benimsenen yöntembilimsel tercih(ler)ine, bu çerçevede oluşturulan modellerinin içeriğinin ve pedagojik sonuçlarının 'seçeneksizlik' hapsine alınışına yönelik

başkaldırının öyküsünü serimlemektedir. Söz konusu öyküde de hapis kararını veren 'tiran' rolünü iktisadın yöntem (bilim) i oynamaktadır.*

Şöyle ki, egemen anlayış çerçevesindeki iktisatçıların çabası ekonomiyi anlamaya ve açıklamaya (keşfe) ve politikalar aracılığıyla yönetmeye yöneliktir. Bu süreçte de, inançların ne ölçüde bilim olarak kabul edilebileceği veya bilginin ne ölçüde 'gerçekleri' yansıttığı konularında tutarlı olmaya çalışmaktadırlar. 'İktisatta yöntembilim'in alanı (konusu) ile epistemoloji ve bilim felsefesinin alanı, neyin 'bilim' olarak kabul edileceği ve 'bilimsel bilgi'nin nasıl elde edileceği konusunda paralellik göstermektedir. Egemen iktisat anlayışınca benimsenen -kural koyucu x betimsel seçeneklerinde-, bilimsel bilginin nasıl tanımlanacağı, elde edileceği konusunda standart kural ve ölçütlerin konulmasını gerekli kılan, kural koyucu (prescriptivist) epistemolojidir.

Genel kabulün dışında kalan ise, çoğulcu bir yaklaşımla alternatif epistemolojik betimlemeleri 'bilim' açısından ve hatta 'bilim'i ve diğer bilme biçimlerini bile bir hiyerarşik ve tercihsel sıralamaya tabi tutmayan, farklı tanım, deneyim ve betimlemelere açık olan betimsel (credentialist) epistemoloji olmuştur. Sonuç ise, egemen (iktisadi) paradigmanın desteklenmesi şeklinde tezahür etmiştir. Postmodernist iktisatçılar ise tek bir paradigmanın egemenliğine, kural koyucu epistemoloji anlayışıyla sınırlanmaya söylem analizleri ile başkaldırmışlardır.

1. 2. i. Söylem ya da Retorik Olarak İktisat:

Postmodernist bakışla konuya yaklaşan iktisatçılar, söylemsel iktisada kapılarını bir 'belki'*** ile açtılar:

"Geleneksel anlayışların tam tersine, belki de bilgi ve hakikat, şu anki bilimsel araştırma (inquiry) ve epistemolojik betimlemelerin sunduklarından çok farklıdır. Söz konusu epistemolojik betimlemeler, kendini ve

* İlerde değinileceği üzere feminist iktisadın da anaakım (egemen) iktisat anlayışına yönelik toplumsal eleştiri paradigmaları, kaynak olarak modernist bilimin dayandığı (yöntembilimsel felsefi temellerinin) hiyerarşik ikiciliklerini işaret edip; bunları eleştiri oklarının yöneleceği hedef tahtasına yerleştirmektedir.

*** Feminist söylem de dilin önemini vurgularken, kesin yargı tümcelerinin yerini 'belki'nin almasının otoriter, hiyerarşik, erkek egemen ideolojinin hegemonyasının kırılmasına yardımcı olabileceği görüşünü savunmaktadır.

diğerlerini iknaya yönelik retorik ya da söylemsel deneyimlerden başka bir şey olmayabilir. Belki de kural koyucular, önerme, model, kuram ve analiz tekniklerini, diğerlerini tanımladıkları kurallara ikna etmek, inandırmak için kullanmaktadırlar. Bu durumda epistemoloji retorikten başka bir şey olmamaktadır ve bu kavrayışın ışığı altında, iktisadı (ve diğer disiplinleri), inanç sistem(ler)ini özel paradigma(lar)ı ve onların önalgi kümelerini kapsayan, yönlendiren söylem araçlarından ibaret olduğu şeklinde düşünmek gerekir.” (Samuels, 1990.4).

Söylemin belirleyici aracı olan dili iktisatçılar, basit anlatı, teknik jargon ya da matematik biçiminde kullanırlar. İktisat da söylem aracı olarak iktisatçıların anlattıkları hikayeleri ve/veya iktisatçıların iddia biçimindeki bilgilerini -ki, içeriği ve yapısı kullanılan dilden etkilenmektedir- kullanır. Bu bağlamda iktisat ve iktisatçıların empoze ettikleri söylemsel düzenin, gerçek (actual) ekonomi ile ilişkisi olup olmadığı konusunda bir şey söylemek mümkün değildir. Şöyle ki, rakip iktisadi söylem tarzları (araçları), rakip hikayeler veya söylemsel düzenlerin hepsi aynı ekonomiyle ilişkilendirilebilirler ve bu nedenle söylem ile gerçek arasındaki ilişki temelinde de yarıştırılabilirler.

Bu aşamada karşımıza “söylem gerçeğin keşfi mi, inşası mıdır?” (Demir, 1995. 266) sorusu çıkmakta, bu ise “bilim bulmak mı, yaratmak mıdır?”* sorusu paralelinde iktisatta ve tüm diğer disiplinlerde egemen bilim (modernist) anlayışının, kural koyucu epistemolojinin masaya yatırılması anlamına gelmektedir.

Zira bu durumda ekonomi hakkında yazmak, onu tasvir için bir dil kullanmak, yorumlamak (ekonomiyi açıklamak) bir yapıntı (artifact) ile, onu kullanarak, bir başka yapıntı hakkında yazmak anlamına gelmektedir. Şöyle ki, dilin kendisi bir yapıntıdır ve bu bağlamda ‘gerçeğin ifadesi’ olmasını gerektiren bir şey yoktur. Ve bu araç (dil), bağlam bağımlıdır. İşte bu anlayıştan hareketle McCloskey, iktisadın bir metaforlar sisteminden ibaret olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda, farklı iktisat (düşünce)

* Bulutay, bu sorunun yanıtını “Bilimde Bulmak Değil, Yaratmak” olarak verirken, savını “İnsandan, kişiden bağımsız bir dünya yoktur. Her tür, her insan görürken, algılayarak, bilimsel kuram oluştururken kendisine özgü bir dünya yaratır.” şeklinde açıklamaktadır (Bulutay, Ocak 1990, 63).

okulları arasında bir tercih (seçim), söylem biçimleri arasında bir seçimden, McCloskey'in ifadesiyle, ilişkin metafor sistemleri arasında bir seçimden başka bir şey değildir. Bu şekilde yaklaşıldığında, bir ifade biçimi (bir dil) olarak iktisat, toplumun iletişim sisteminin bir parçası olmaktadır; ve bu parçanın da bütünden- toplumda egemen olan anlamlandırma, imlendirmedeki kodlardan, mitlerden ve sembollerden- bağımsız (nesnel) olması beklenemez. Öyleyse toplumun iletişim sisteminin bir parçası, bir dil olarak kabul edildiğinde iktisat, gerek yapılaştırma gerekse nceleme temelinde, toplumsal değerlere göre (ona paralel bir biçimde) farklılaşan pek çok önyargı, peşin hüküm ve varsayımlarla yüklü olacaktır. Ve bu tür nyargısal varsayımlar -birbirlerinden bağımsız olarak var olamayan- ikinci karşıtlıkların (teleoloji-gerçek, bilim - bilim dışı, özel - kamu, iktisadi - iktisat dışı, özel - kamusal, v.b.) nce inşasını, sonra bunlar arasında seçimi ve birbirlerine rakip durumdaki paradigmal dağılımları (retkenlik, sömürü, uyulaştırma, v.b.) içerecektir. İkililiklerin 'inşası'ndan kasıt, bu karşıt iftleştirmelerin, seçilmiş (tercihli) algı ve anlamlandırmaların pratiğine dayanılarak yapılmasıdır. Ve sonuçta bu algı ve anlamlandırmalar 'kesin' kavramsal - yapısal unsurlar oluşturulacak ve iktisattaki temel olarak algılanan -pek çok kavramın (sermaye, piyasa, görünmez el özgürlük, işsizlik, devlet, v.b.) içeriği de farklı söylem biçimleriyle buna göre değişecektir (Samuels, 1990.7).

Bu durumda 'iktisadi gerçeklik'in anlamına ilişkin olarak platforma gelen birtakım soruların yanıtlarının aranması gereği ortaya çıkmaktadır:

- 'İktisadi gerçeklik' nedir ve hangi anlamda 'gerçek'tir?
- İktisadın kendisi bir yapıntı iken, farazi (putative) gerçekliğin anlamı, önemi ne olacaktır?
- Ekonomi kendi kendisini mi var etmektedir? Eğer yleyse bunu nasıl yapmaktadır?
- Farklı iktisadi sistemleri içeren belirli biçimleri (merkantalizm, faşizm, sosyalizm, kapitalizm) aşkın bir ekonomi mevcut mudur?
- İktisadın, kaynak dağıtım süreçlerinin işleyişine ilişkin sorulardan daha somut bir şey olması mümkün değil midir?

- İktisadi gerçeklik ile farklı iktisadi söylem araçları (biçimleri) arasındaki ilişki nedir?

Bu sorularla iktisadi gerçekliğin ancak belirli bir epistemolojik anlayış (kural koyucu) sonucu egemenliği ilan edilen paradigma ile keşfinin mümkün olacağına ilişkin iddialar, bu iddialarla yapılan ‘bilimsel’ çalışmalar ve daha da önemlisi nesnel bir iktisadi gerçeklikten söz edilebileceği anlayışı hedef alınmaktadır.

Samuels, bu soruların yanıtlarını, postmodernist bir bakışla, ‘iktisattaki farklı- çoklu yorumlar’ı söylem çözümlemesi ile irdeleyerek ve tüm bu soruları tümleyen bir sorunun yanıtından hareketle vermektedir:

“İnsan, insan zihninde tasavvur edilmemiş bir iktisadi gerçekliğe ilişkin dolaysız bir bilgiye sahip olabilir mi? ... fikir(ler)den bağımsız bir gerçek mevcut olduğunu kabul eden araştırmacı ve bilimciler bile felsefi gerçekçilerdir: zira onlar da gerçekçiliğin alternatif spekülasyonlarından bir tanesini seçme durumundadırlar ve bu seçimlerinde ideolojik eğilimleri (önkabulleri) kadar dil (linguistic) formasyonlarının da etkisinde kalacaklardır... Zira dil de fiziki olarak veri değil, bir yapıtıdır. Dil, kültür ve algının hem nedeni hem de sonucudur... Bu bağlamda iktisat bilimcilerinin çalışmalarının da dilden (söylemden) bağımsız bir iktisadi gerçeklikle ilişkilendirilmesi mümkün değildir.” (Samuels, 1990, 7-8).

Bu betimleme ile iktisadi gerçekliğin, dilin yönlendirdiği kültür ve algılara göre yorumlandığı ve yorumlarken kullanılan dille yönlendirilen algı ve kültürle yeniden inşa edildiği; bu nedenle de iktisadi gerçekliğe ilişkin farklı yorumların sadece farklı önkabul ve söylemlerin ürünü* olduğu görüşü savunulurken; iktisattaki ‘bilimsel’ çalışmalar da ‘bu farklı yorumların oluşturulması ve/veya seçimi sürecindeki çabalar’ olarak nitelenmektedir.

Nitekim iktisat literatürüne baktığımızda, iktisadi gerçekliğe ilişkin son derece farklı algı ve yorumların yer aldığı görülmektedir: Veblen, Keynes, Galbraith, Sen, Samuelson iktisadi gerçekliğe ilişkin farklı algılar serimlemektedirler. Bunlardan hangisi hangi anlamda ‘iktisadi gerçeklik’

* Amariglio da bu görüşü “bilginin nesneleri söylem içerisinde üretilirler ve söylem dışında mevcut değildirler” diyerek paylaşmaktadır (Bkz., Amariglio, 1990, s. 15-46).

olarak kabul edilecektir? Smith, Ricardo, Marx ve Keynes'in iktisada ilişkin yazınları göz önüne alındığında ise, bunların radikal bir biçimde farklı ve hatta birbirlerini dışlayan, reddeden yorumlara sahip oldukları görülmektedir. İktisadi gerçekliğe ilişkin farklı iktisadi yorumların yanı sıra, bir başka sorun da iktisadi metinlerin farklı yorumlanması boyutunda ortaya çıkmaktadır. Aynı metin, farklı okuyucular (iktisatçılar) tarafından farklı biçimde algılanıp, yorumlanabilmektedir. Keynes sonrası ortaya çıkan, Keynezyen, Neo-Keynezyen, Post-Keynezyen iktisat yazını; Marx'ın eserlerinin analizine ve gerçekte ne kastettiğine ilişkin yorumların oluşturduğu Marksist, Neo-Marksist literatür, anlamın oluşumunda yazarın yanı sıra, okuyucunun rolünün de önemini vurgulamaktadır.

'İktisadi gerçekliğe ve üzerine yazılanların yorumuna ilişkin farklı algılar arasında seçim neye göre yapılmakta ya da yeni yorum ve algılar nasıl üretilmektedir' sorusunun yanıtı ise dilbilimsel süreç - algısal seçim ilişkisinde yatmaktadır.

Postmodernist bakışla, bilgi ya da inancın kendisi güç, kültür, önyargı, ideolojinin yönlendirdiği bir algısal sürecin ürünüdür. Seçimsel algı ise ideoloji, inanç sistemi ve dilin bir parçasıdır. Ayrıca deneyim ve algı arasında da karşılıklı etkileşim söz konusudur. Bu karşılıklı etkileşim de yine kültür, kurumlar ve dil aracılığı ile olmaktadır. Ayrıca kültür, kurumlar, dil de deneyim ve algılardan etkilenmektedir. Öyleyse tek yönlü nedensellikten söz etmek mümkün değildir. Sadece seçimlerin değer yargıları içerdiğinden ve ancak toplumsal oluşumların bu değer yargıları çerçevesinde yorumlanmasından söz edebileceğimiz ortaya çıkmaktadır.

Bu durumda tüm diğer disiplinlerde (özellikle toplumsal bilimlerde) olduğu gibi iktisatta da bir paradigmanın egemenliği, toplumsal olarak genel kabul gören değer yargılarıyla örtüşmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

İktisatta yorumsamanın (hermeneutics) rolünü vurgulayan O 'Donnel' de, yöntemde çoğulculuğu önerirken, değer yargılarından bağımsız bir iktisadi analiz ve araştırmanın mümkün olamayacağı anlayışından yola çıkmaktadır:

“Tarafsız araştırmacı ve değer yargılarından bağımsız bir iktisadi düşünce ve araştırma söz konusu olamaz. Toplumsal ve iktisadi gerçekler, bizim onları nasıl tanımladığımıza göre değişir. Bunda da tanımlayanın arkaplanı (toplumsal kimliği, kişisel birikimi ve değerleri) belirleyici rol oynar” (O’Donnell 1992, 78).

O’Donnell’e göre, somut politika sorunundan ve onun kavramsal-laştırılışından bağımsız bir araştırma sürecinden söz etmek mümkün olmayacak ve bunlar araştırmanın sonucunu da belirleyecektir. Araştırmanın sunumu (biçimi) da, içerdiği belirli bir bakış açısının sorunsalına göre belirlenecektir. Bu bağlamda, akademik süreli yayınlardaki araştırmaların sunuluş biçimi (söylemi)* de yanlıdır. Bu yorum, daha önce değinilen, marj dışı iktisadi yaklaşımların ‘muteber’ iktisat dergilerinde pek fazla yer almamasının nedenine ilişkin argümanları perçinlemektedir.

O’Donnell ‘ortodoks’ olarak nitelediği anaakım iktisadın, iktisatçı ve araştırmacıyı ‘nesnel’, tarafsız bir uzman olarak kabul eden anlayışına karşı çıkarken, eleştiri oklarını yine ortodoks iktisat modelindeki iktisadi bireylerin davranışlarına ilişkin varsayımlarına yöneltiyor:

İktisatçılar ve özellikle iktisadi politika yapıcılar, veri amaçlara (hedeflere) nasıl ulaşılacağını gösteriyorlar. Ortodoks iktisatta, bireylerin temel amaçları ise, veri donanımlarla kar ya da tatminin ençoklaştırılması, olarak tanımlanıyor. ‘Burada farklı çıkar gruplarının (üretici ve tüketiciler) amaçları çeliştiğinde, iktisatçı politikayı hangi çıkar grubuna göre yapacak ve uygulayacaktır’ sorusunun yanıtını O’Donnell, ‘iktisatçı hangi çıkar grubunu temsil ediyorsa ona göre hareket edecektir’** diyerek veriyor. Ve bu örnekten hareketle de ‘yorumlanan ile yorumlayan arasındaki ilişkinin reddedilemeyeceği’ görüşünü savunuyor (O’Donnell, 1992).

Benton (1990) ve Amariglio (1990) da, iktisatta postmodern bakışın, iktisadi anakımın sınırlayıcı hegemonyasından kurtarabileceğini savu-

* Söylemsel iktisat da, seçim temelli ifade anlayışına dayanmaktadır: Metin, teknik jargon, matematiksel anlatım, sembollerle anlatım, grafiksel anlatım biçimleri arasında seçim (tercih) de değer yargılarının yönlendirmesiyle benimsenen epistemolojik yaklaşıma göre yapılmaktadır.

** İktisatçıların ait oldukları çıkar grubuna uygun iktisadi yaklaşımlar temelinde modelleştirmeye ve politika uygulamalarına yönelişleri; yaygın temsilin de erkek egemen ideolojinin taşıyıcılarında olması hasebiyle, kadınların iktisadi çıkarlarının kapsamı dışı bırakılmasına ilişkin paralel yorumlar için bkz., Bölüm III.

nurken, bu hegemonyanın modernist felsefenin güç ilişkileri temelindeki dayatmasının ürünü olduğu anlayışından hareket ediyorlar.

Amariglio, Foucault'ya atfen "modernizmi aşmak, Aydınlanmanın bütünüleyici meta-anlatısını reddetmektir" görüşünü savunurken; Aydınlanma sonrası batı medeniyetlerindeki sömürü, baskı - zulüm ve dolayısıyla başarısızlığın temel nedeni olarak da, insanın 'akıl' ve 'gerçek' yardımıyla doğa üzerinde zafer elde etmeye yönelik 'güç' ve 'kontrol' mekanizmalarını ön plana çıkarmasını gösteriyor. Ve modernizmin ikicilik anlayışı temelinde öncellenen, hiyerarşik olarak üstün tutulan değerlerinin bu güç anlayışının sembelleri ve kontrol araçları olduğunu ve iktisatta da modernist söylemin güç ilişkilerini perçinleyen bu tür temel kavramsal değerlerden ancak postmodernist söylem ve eşölçülmezlik (incommensurability) ile kaçınılabileceğini savunuyor. Bu kavramsal değerleri de bütünlük, aklın evrenselliği epistemolojik gerçek, etkinlik ve fayda, orijinallik, rasyonel bilgi üzerine temellendirilmiş iletişim, süreklilik, biçimselcilik, asalıcılık, insanın tanımlanmasında erkeğin merkez alınması* olarak örneklüyor. Bu kavramlardan özellikle 'rasyonel bilgi' ve 'rasyonel davranış'ın insan varlığının imtiyazlı (privileged) konumuna aracılık ettiğini; gücün modern teknolojilerini mümkün kıldığını; ve böylece insan-doğa, bilim-beden, bilimsel bilgi-insan bilgisi, erkek-kadın ikiciliklerinde birincilerin 'öteki'lere üstünlüğünden hareketle, onlara, ötekileri 'kontrol' gücünü verdirmenin zeminini oluşturduğunu ifade ediyor (Amariglio, 1990,18-22). Anaakım iktisadın da, rasyonel kararlar alan (rasyonel davranışlara sahip) iktisadi ajan (birey) varsayımları ile modelleştirildiği gözönüne alındığında, anaakım iktisadın epistemolojik bazda kural koyucu epistemoloji (pozitivist yöntem) yaklaşımını benimsemesinin ve bu bağlamda diğer iktisadi yaklaşımları, (nesnellik, evrensellik, bütünlük gibi) modernist bilim anlayışını niteleyen özellikleri taşımadıkları gerekçesiyle marj dışına itmesinin hiç de şaşırtıcı bir sonuç olmadığı ortaya çıkıyor.

* Amariglio, insandan söz ederken, erkek anlamına gelen (man) teriminin kullanılmasının toplumsal cinsiyetçi, ayrımcı temellerinin yine Aydınlanma düşüncesinin ikiciliklerine dayandığını, insanın doğayı akılla kontrol ederek, doğaya daha yakın olarak nitelenen kadın da erkek egemenliğiyle güç ilişkileri temelinde ikincilleştirdiğini göstererek, Aydınlanma sonrası düşüncenin 'kavramsal hümanizmini' eleştiriyor (Benzer yorumlar için bkz., Bölüm I, s. 27-30 ve s. 30-32) (Türkçedeki insanoğlu kavramı da aynı içerimleri taşıyor).

Nitekim, Amariglio da “modernizm ve postmodernizmin ayırım noktaları, iktisadi tartışmaların niçin epistemoloji ve doğrulama süreçleri üzerine odaklandığını açıklamaktadır” (Ameriglio, 1990, 22) derken, postmodernist iktisat bakışının eleştiri paradigmalarını egemen iktisat anlayışının epistemolojik argümanlarına yöneltmesinin nedenini de serimlemiş oluyor. Ve Amariglio, iktisadın, bu nedenle modernizmin, ‘bilim’ ve ‘gerçek’e ilişkin fetişizminden uzaklaşarak ve postmodern anlayışın söylem analizine yönelerek sınırlarını aşabileceğini savunuyor.

“Postmodernizm, iktisat kuramını da içeren bilimin söylemsel doğasına ışık tutarak; bilim ile bilim olmayanı, bilim ve akı bir yana algı, duygu, v.b. lerini diğer tarafa koyarak ayırmanın temellerini de söylemsel analiz bağlamında gerekçesizleştirebilecektir. Zira, iktisat kuramında söylem analizi -en azından postmodern düşüncede-, kavramların ve yöntemlerin bilimsel özünü sorgulamak yerine, dil ve diğer söylem biçimlerinin nasıl anlam oluşturduğunu ve iktisadi gerçeklik ile bilişsel deneyler arasındaki ilişkileri sorgulayacaktır.” (Amariglio, 1990, 15).

Bu durumda da farklı iktisat anlayış ve çözümlemeleri dil, deneyimi, tarih ve söylemler arasındaki farklılıklar olarak algılanacak, postmodernizmin eşölçülemezlik anlayışı ile bir hiyerarşik sıralamaya tabii tutulamayacaktır. Tüm iktisadi kuramlar ‘farklı ama eşit’ anlayışıyla, marj içindikiler - marj dışında kalanlar ayırımına tabi tutulmadan birlikte varolabilecek ve farklılıklar kalıcı olacaktır. Sonuçta iktisatta anaakımın paradigmal egemenliğinin sınırları ortaya çıkarılmış ve kırılmış olacaktır.

Benton da, anaakım iktisat yaklaşımının egemenliğinin farklı deneyimlere set çektiğini, iktisadı kısırlaştırdığını iddia ederken; bunun nedeni olarak da (modernist bilim felsefesinin ürünü olduğunu ileri sürdüğü) ‘yöntembilimsel bireyciliğin’ benimsenmesini göstermektedir (Benton, 1990, 65-79).

Metodolojik bireycilik, insan düşünce ve duygularının (algılarının) toplumsal etkilerin ürünü olduğunu kabul etmez. Oysa insan düşünce ve duyguları, kaynağı, işlevi, biçimi ve pratiğe konuluşu itibarıyla toplumun, çevrenin ürünüdür. Ekonomi de, bu kültürel çevrenin bir parçasıdır. Farklı toplumsal deneyimler, farklı algı ve düşüncelerin ortaya çıkışında belirleyici rol oynayacaktır.

İnsanların (kişilerin) çevrelerini anlamalarını sağlayacak değişik bilgi edinme yolları ve araçları mevcut olmasına ve 'bilim' bu farklı bilgi edinme araçlarından sadece bir tanesi olmasına karşın, 'bilgi edinme yolları' hiyerarşisinde iltimaslı bir biçimde en üste oturtulmuştur. Ayrıca bilimin kendisi bir karmaşa içerisinde olmasına rağmen, 'özelliklerini' tanımlama konusunda hayrete şayan bir 'konsensus' mevcuttur. Oysa söz konusu özellikler, insanların dünyaya ilişkin deneyimleri gözönüne alındığında, sadece 'bir' perspektifi içermektedir. Bir 'bilim' olarak iktisat da, bilimin genel hedeflerini paylaşmaktadır ve bilimsel doğrulama (ya da yanlışlama) standartlarını kabul etmektedir. Bu durumda iktisat bilimcisi 'iktisatçıya' göre iktisadi süreç, iktisat yasalarını biçimlendirir ve bu yasalar da insan davranışlarını yönlendirir. Doğrulanın standardı ise, kuramın yarattığı öndeyilerin doğrulanmasıdır. Çelişkiler de soyutlama süreci ile çözülmektedir. Soyutlama süreci çok sayıdaki çelişen (farklı) deneyimlerin reddedilmesine* yardımcı olur. Farklı deneyimler reddedilirken, iktisadi gerçekliğe ilişkin farklı algıların ve düşüncelerin biçimlenmesinde toplumsal arkaplanın belirleyici rolü de** gözardı edilmektedir. Böylece insan algı ve yorumlarından bağımsız 'nesnel' bir 'iktisadi gerçekliği' tanımladığı iddia edilen anaakım iktisat (neoklasik ve hatta Keynesyen) anlayışının egemenliğinin kapıları da açılmaktadır.

Klamer de modernist bilim felsefesine dayanan geleneksel iktisat anlayışını 'izleyicinin rolünü' gözardı ettiği gerekçesiyle eleştirirken, Benton ile benzer bir fikir yürütme süreci izlemekte ve vurguyu iktisadın retoriğine yapmaktadır:

"Retorik araştırma, ne iktisat ne de diğer disiplinler için (bilginin ürünlerinin yaratıldığı, anlamlandırıldığı, tüm lokal söylemsel pratikleri birlikte içerebilen) bir evrensel dil olmadığını varsayar; her pratiğin belirli bir (seyirci ile) ortamda geçerliği olduğu için lokal olduğunu gösterir." (Klamer, 1990, 151).

* Aynı yorumu feminist iktisatçılar, iktisatta kadın deneyimlerinin dışlanması sürecine ilişkin olarak yapıyorlar. Bkz., Bölüm III.

** Feminist iktisatçılar da, iktisadi gerçekleğin yorumlanmasında ve iktisada ilişkin analiz ve araştırmalarda topluma damgasını vuran erkek egemen ideolojinin rolünü, kendi deneyimlerinden hareketle ortaya koymaya çalıştıklarında, nesnellik ve evrensellik kriterlerine uymadıkları gerekçesiyle, bilim dışı suçlamasına maruz kaldıklarını belirtiyorlar.

Bu nedenle Klamet. iktisatçıların gerçekte ne yaptıklarının keşfine retorik araştırmanın rehberlik edebileceğini iddia etmektedir. Ve bir iktisat metnini (Samuelson'un "Economics" adlı ders kitabını) retorik okumanın pratiğini yaparak. iktisat ve iktisat eğitiminin söylemini ve bu bağlamda içerim ve işlevini sorgulamaktadır. Seiz, Klamet'in retorik araştırma için bir iktisada giriş ders kitabını seçmesini aşağıdaki nedenlerle son derece isabetli bulduğunu ifade etmektedir (Seiz, 1990, 157).

- Bir giriş ders kitabı disiplinin portresini verir.
- Bir ders kitabı hem araştırmanın öznesine hem de disiplinin pratiğine ilişkin belirleyici özellikleri yansıtır.
- Ders kitabı, aynı zamanda disiplinin 'bilgi' anlayışındaki (bilginin elde edilmesine ilişkin kuralları olup olmadığı; varsa neler olduğuna ilişkin) tanımlayıcı unsurları da ortaya koyar. Böylece bazı argümanları ve yaklaşımları geçerli, bazılarını ise geçersiz kılar.
- Ders kitapları aynı zamanda gelecekte de disipline nasıl bir iktisat anlayışının perspektifinin benimseneceğine ilişkin ipuçları verir. Zira. geleceğin iktisatçıları bugünün öğrencileridir ve iktisat ders kitapları (iktisat eğitimindeki perspektifi de yansıttığı için). öğrencilerin iktisadi kurum ve politikalara yaklaşımlarını biçimlendirerek. kitaplarda içerilen anlayışın -yaklaşım(lar)ın- sürekliliğini de garanti altına almaktadır.

Klamet'in irdelemesi,* Samuelson'un sözkonusu kitabındaki retorik, öğrencileri iktisadi bilginin kesinliğine inandırmaya (iknaya) yönelik olduğunu göstermektedir. İktisat ders kitaplarının izleyicileri öğrenciler olarak kabul edildiğinde, öğrencilerin kitapta içerilen iktisat yaklaşımının (neoklasik seçtez) geçerliliğine inandırılmaya çalışıldığı ve bunun da belirli bir ideolojinin egemenliğini ve sürekliliğini sağlama yönünde politik bir tavır olduğu ortaya çıkmaktadır.

* Klamet, Samuelson'un "Economics" adlı ders kitabının 1. Bölümünü. 12 farklı baskısında (1948, 1951, 1955, 1958, 1961, 1964, 1967, 1970, 1973, 1976, 1980, 1986) retoriksel irdelemeye tabi tutuyor.

Klamer, bu örnekten hareketle, iktisat ders kitaplarındaki retorik, öğrencilerin ekonomiye ilişkin soru ve araştırmalarını ortaya koymalarına imkan tanımadığını; çelişen görüşlere, alternatif yöntemsel uygulamalara yer vermediğini (ya da kısmen değinilse de aynı mesafede yaklaşmadığını); iktisadi problemlerin çözümünde birbirleriyle yarışan çok sayıda farklı yorumlarına yer verilerek, seçimin (değerlendirmenin) öğrencilere bırakılması yoluna gidilmediğini, gösterdiğini ifade etmektedir.*

“Bu kitap(lar)da araştırmacı iktisatçıların tad alabileceği bir şey yoktur. Stratejilerin ne olduğu konusunda da öğrencilerin bir fikir edinmesine imkan tanınmaz. Sadece pişmiş bir yemeğin sunulmasıdır. Yemeğin hazırlanış sürecine, kullanılan malzemelerin neler olduğuna ve besleyici özelliklerine ilişkin merakı olanların cesaret ve motivasyonunu kırıncı bir sunum söz konusudur bu kitaplarda.” (Klamer, 1990, 152).

Postmodernist bakışa sahip iktisatçılar gerek iktisat ders kitaplarındaki gerekse iktisat eğitimindeki dayatmacı anlayışın ve üslubun terkedilmesi durumunda, disiplinin önünün açılacağını, daha insana ait bir alana dönüşeceğini savunurken, bu bağlamda söylemsel analizlerin rolünü de vurgulamaktadırlar.

“İktisadın daha farklı bir söylemle sunulması, iktisadi bir araştırma disiplinine dönüştürebilir ve retorik özelliğini vurgulayabilir. Böylece öğrenciler, iktisadın tartışma sanatını ve anlaşmazlıkların iktisat söyleminin tuzu-biberi olduğunu öğrenebileceklerdir.” (Klamer, 1990, 152).

Retorik araştırmanın ortaya koyduğu diğer bir önemli nokta da, nesnellik ve bu bağlamda evrensellik iddiasındaki anaakım iktisat anlayışının sunumunun da (ders kitaplarındaki söylem ve eğitimdeki yöntem itibarıyla) tarafsız ve nesnel olmadığıdır. Nitekim, postmodernist bakışı benimseyen iktisatçılar da, nesnel gerçekliğe ulaşmanın imkansız olduğu görüşünü savunurken, en azından bunun itiraf edilmesinin iktisattaki sınırları ortadan kaldırmaya yönelik önemli bir adım olacağını ifade etmekte-

* İktisada giriş ders kitapları ve iktisat eğitimi, ırk ve toplumsal cinsiyete ilişkin muhtevaları açısından da incelenmiştir. Ders kitaplarının ırk ve cinsiyet açısından stereotip (klişe) kimliklere yönlendiren bir politik içerikle yazıldıklarına ve söyleminin, retorikinin de bu politik tavırların peçinlenmesine yardımcı olduğuna ilişkin tespitler feminist iktisat yazınında da yer almaktadır.

tedirler. Bu itirafı kolaylaştırmak için, postmodernist perspektifle iktisada yaklaşan iktisatçıların başvurdukları bir araç da yapıbozum tekniğinin iktisadi metinlere uygulanmasıdır.

Daha önceki bölümlerde de değinildiği * üzere yapı-bozum bilgi edinmeye ilişkin bir yöntem değildir. Bu nedenle yapıbozumcu yaklaşım, ekonominin 'gerçekte' nasıl çalıştığını öğrenmemizi sağlayan değil, böyle bir amaca ulaşılmasının imkansız olduğunu söyleyen bir yöntemdir (Rosetti, 1990, 239). Bu bağlamda bir iktisatçı için yapıbozumculuğu benimsemek, her şeyden önce geleneksel, ilerlemeci, hatta Kuhncu veya Lokatoscu anlamda bilim anlayışını terketmek demektir (Davis, 1990, 246). Zira, yapıbozumcu analiz, bilincin toplumsal oluşumunun ardındaki çerçeveyi ortaya koymayı amaçlar.

Şöyle ki, diğer alanlarda olduğu gibi iktisatta da daha 'genel' olan toplumsal değişimler hem ekonomideki değişimlerin sonucudur hem de ekonomiyi değiştirir. Aynı süreçte, iktisadi ve siyasi kuramlar da hem entelektüel dünyamızı, kategorilememizi, bakış açımızı biçimlendirir hem de onlar tarafından biçimlenir. Bu nedenle, iktisattaki egemen (anaakım) yaklaşımın da modernist felsefenin bilim anlayışıyla günümüz dünyasına damgasını vuran ikicilikler temelinde kavramlaştırıldığını ve yine söz-konusu ikiciliklerin hiyerarşik anlayışını sürdürmede önemli bir işlev yüklediğini ortaya koymak için yapı-bozum tekniğine başvurulmaktadır. Zira iktisada da egemen olan oluşturulmuş söz-konusu hiyerarşik yapılar (anlayışlar) ve kategoriler, kavramlar yapısızlaştırıldığında, onların ardındaki entelektüel ve toplumsal çerçeve de ortaya çıkmaktadır.

Rosetti, iktisadi kuramların da dayandıkları ideolojiden hareketle bazı kavramlara merkezi bir konum yükleyerek, diğer kavramları, onların ışığında yeniden tanımladıkları şeklindeki iddialarını, Lucas'ın Keynes'i yorumlayan metnine yapıbozum tekniğini uygulayarak serimliyor. Bu analizinde de çalışan-işsiz, iradi işsiz-gayriiradi işsiz kavramlarına odaklanıyor:

"Çalışan (=istihdamda) (employed) kavramı, ilk bakışta, bir iktisatçı için son derece saydam bir anlama sahipmiş gibi görünebilir. 'İstihdam

* Bkz., Bölüm I, s. 27-30; Bölüm II, s. 54-56.

edilmiş' ile kastedilenin, işgücü piyasasında bir tazminat (ücret) karşılığında çalışanlar olduğu açıktır. Oysa bu açıklama (tanımlama) sadece piyasa-temelli bir iş bölümü olduğunda bir anlam taşıyacaktır."* (Rosetti, 1990, 230).

Aynı biçimde iradi-gayriiradi işsizlik kavramları da birbirlerinden bağımsız olarak var olamayacaklardır; bu kavramlara ilişkin tanımlamalar da ancak birinin diğerine göre ideolojik temelde olumlanması ile yapılabilmektedir. Lucas, Keynes'in bu ayrımının makroiktisadi politikaların uygulanmasında bireyi (işçiyi) merkeze oturtma amacına yönelik olduğunu ve bunun da makroiktisadi politikalar açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceğini iddia etmektedir. Ve Lucas, Keynes'de yanlış olduğunu iddia ettiği hiyerarşiyi (merkezi-ikincil) tersine çeviren bir işsizlik tanımı getirmektedir. Ama her iki iktisatçı da (farklı iktisadi yaklaşımları savunurken) çalışan - işsiz kavramlarının tanımlarının ardındaki ideolojik arkaplana değinmemektedirler. Bu iki iktisatçının işsizliğe ilişkin farklı kuramlar çerçevesinde farklı kavramsallaştırmalara yönelmeleri, iktisadi algılama biçimlerinin birer tezahürüdür. Bu algılama biçimleri ise topluma ilişkin olarak benimsenen ideolojilerden bağımsız değildir. Rosetti'nin yapıbozum tekniğini uygulayarak ortaya koyduğu sonuç, iktisadi kuram ve modellerin belirli bir içerikle inşa edildikleri ve toplumsal olarak kabul görmeleri halinde de özellikle kavramlaştırmadaki içeriklerinin, iktisadi gerçekliğe ilişkin algıları biçimlendirdikleridir. Bu durumda da 'nesnel iktisatla uğraşma' ya da 'iktisadi analizlerde nesnel bakış' tan söz etmek mümkün olmayacaktır (Rosetti, 1990, 240).

Yapıbozumcu anlayışla iktisadi metinlerin çözümlemesi; toplumsaldan ve değer yargılarından bağımsız nesnel iktisat çözümlemelerinin söz konusu olamayacağını ortaya koyuyor. Bu durumda da tüm iktisadi yaklaşımlar ve kullanılan yöntemler, söylemler aynı meşruiyete sahip oluyor. Farklı kuram, kavram, yöntem ve söylemlerin hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulmasına imkan verecek bir ölçütten söz edilemeyeceğine göre, farklı deneyim ve algılara dayanan farklı iktisadi yak-

* Feminist iktisatçılar da, iktisattaki üretken - üretken olmayan emek ayrımında eviçi üretiminin bir çalışma olarak kavramsallaştırılmamasının, üretken emek-işgücü tanımının dışında bırakılmasının ardındaki erkek-egemen ideolojiyi ortaya koymak için yapıbozum tekniğine başvuruyorlar (Bkz., Bölüm III).

laşımaları 'farklı ama eşit' anlayışıyla kucaklayacak bir iktisat (iktisadi bilgi- araştırma) anlayışının kapıları açılıyor.

Ve sonuçta postmodernist ve feminist iktisadın eleştiri paradigmaları da,* tüm diğer disiplinlerde olduğu gibi, bu noktada sınırlandırılmalara ve hiyerarşik ayırım(cılık)lara platform hazırlayan modernist felsefenin bilim-bilgi yaklaşımının iktisatta ki (özellikle yöntembilimsel) dayatmalarına başkaldırı ve 'farklılıklara saygı' anlayışında örtüşüyorlar.

* Feminist iktisadın eleştiri paradigmaları (özellikle anaakım iktisadın yöntembilim anlayışını hedef alan) Bölüm III'de detaylı bir biçimde incelenecektir.

Bölüm III

İKTİSATTA KADIN BAKIŞ AÇISI : FEMİNİST İKTİSAT

I. Feminist İktisat (ya da İktisatta ‘Yaşayan’ İnsanları Arayışın Öyküsü):

Feminist iktisadın amacı, ‘ekonomide kadın’ı değil, kadın bakış açısını da içerecek biçimde ekonomiyi incelemektir. Zira, diğer tüm disiplinlerde (özellikle de toplumsal ‘bilim’lerde) olduğu gibi, insana ilişkin bir ‘bilim’ olma iddiasındaki iktisat disiplini de, özellikle toplumsal cinsiyet (gender) anlayışı temelinde eril kimlikli, özellikleri kendinden menkul bir insan (iktisadi birey-homoeconomicus) tanımı ile, sadece ‘ekonomide kadın’ı değil, iktisadi yaşama dair herhangi bir ‘şey’i irdelerken, kadın deneyimlerinin de içerilmesine olanak verecek bir bakış açısından yoksundur. İşte bu tespitten hareketle feminist iktisat, iktisat disiplininin tüm yaklaşım ve kuramlarının (model, yöntem, kavram ve tanımlarının) ve hatta kapsam ve konusunun eleştirel bir bakışla, öncelikle de kadınların iktisadi durumlarını -kadın ve erkek arasındaki iktisadi eşitsizliğin temellendiği ideolojiyi açığa çıkartarak- geliştirme amacıyla, kadınların iktisadi konumlarının, davranışlarının, bunların sonuçlarını da hesaba katarak, yeniden gözden geçirilip irdelenmesidir. Bir başka deyişle, iktisat disiplininin tüm ayrımcı unsurlarıyla, özellikle de toplumsal cinsiyetçi içeriği, yapısı ve kurumları temelinde sorgulanmasıdır. Bu yeniden gözden geçirme ve sorgulama, bir yan ürün olarak da ayrımcı -dışlayıcı- anlayışlardan uzak -sınır ve marjları aşan- yeni iktisadi yöntem, kuram, politikaların geliştirilmesinin ve

buna yardımcı olacak bir iktisat eğitiminin de önünü açarak, iktisadın ufku -önyargıların aksine- genişletebilecektir* (Serdaroğlu, 1997, 3).

Strober'in ifadesiyle,

- “- Feminist iktisat, iktisadın, son ikiyüz yıldır 'batı' dünyasındaki ve sözkonusu dönemlerin siyasalarının ürünü olan pek çok temel inanç ve politika önermelerinin geçerliliğini yitirdiğini iddia etmektedir.
- Feminist iktisat, iktisatçılara iktisadın güncelliğini yitirmiş unsurlarını revize etmelerini sağlayacak motivasyon ve gücü vermektedir.
- Hala pozitivist bir disiplin olarak nitelenebilecek olan iktisadın, nesnellik kavramını sorgulayan feminist iktisat, kuram ve politika önermelerinin formülasyonunda ne denli kültüre, kişinin toplumsal konumuna ve yaşam deneyimlerine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.” (Strober, 1994, 143).

Böylesine büyük iddialara sahip olan feminist iktisadın, dayandığı (toplumsal) eleştiri paradigmalarının sunumunda ve algılanmasında, iktisat-toplumsal cinsiyet ve bilimin kesişimi noktalarının keşfi çabalarına odaklanan gelişim sürecinin içerdiği aşamaların irdelenmesi yol gösterici olacaktır.

Egemen iktisat yaklaşım(lar)ındaki sınırlara ve marjlara -bu sınırlamalara uyanlar ve dışında kalanlar- şeklindeki (hiyerarşik) ayrımlara başkaldırısıyla çok sesliliği savunan feminist iktisatta, gerek gelişim sürecine ilişkin aşamaların değerlendirilmesinde, gerekse bu süreçlerin etki ve sonuçları bağlamında da farklı hikayeler serimlenmektedir. Feminist iktisat üzerinde çalışan iktisatçıların farklı iktisat okullarından gelmeleri (ana-

* Feminist iktisat, sadece kadınlara ait, erkekleri içermeyen (dışlayan), bir dişi (feminen) iktisat oluşturma iddiası ve çabısında değildir. Sadece egemen iktisat anlayış(lar)ının cinsiyetçi unsurlar taşıdığı iddiasıyla, iktisadın bu ve benzeri ayrımcı unsurlardan arındırılmasını savunmaktadır (Strober, 1994, 143). Oysa, 'feminizm'i ve dolayısıyla 'feminist iktisat'ı, erkek egemen anlayışın yönlendirdiği bir önyargıyla, 'erkekleri dışlama' ya da 'kadın egemenliğini kurma' ya yönelik güçlü ve politikalar manzumesi olarak genelleyen ve bu bağlamda yargılayanların sayısı küçümsenemeyecek kadar fazladır.

akım-Neoklasik, Keynesyen-Kurumsalcı, Marksist, v.b.), feminizm anlayışları açısından da farklı geçmişlere sahip olmaları (liberal, radikal, sosyalist, eşitlikçi, ayrımcı, postmodernist) odaklandıkları konuların da farklı olması (sadece toplumsal cinsiyet - iktisat ilişkileri, toplumsal cinsiyet - ırk - iktisat ilişkileri, ırk - toplumsal cinsiyet-sınıf ilişkileri temelindeki analizler) sonucunu doğurmakta ve bu da feminist iktisadın gelişim sürecinin aşamalarına ilişkin değerlendirmelerini etkilemektedir. Bu farklılıklara rağmen, feminizm(ler)in ve dolayısıyla feminist iktisatçıların en temel uzlaşım noktalarından birisi 'farklı ama eşit' şiarı ile farklılıklara saygı olduğu için, bunlar farklı feminist iktisat anlayışlarına ilişkin hikayeler - farklı feminist iktisatlar- olarak değil, aynı tablonun farklı parçaları olarak serimlenmektedirler (Serdaroğlu, 1997, 3).

***I. 1. Feminist İktisadın Yol Haritası
(ya da İktisat -Toplumsal Cinsiyet- Bilimin Kesişim
Noktalarının Keşfi Sürecine İlişkin Hikayeler):***

Pujol, söz konusu sürecin -1840-1870 arasındaki yazılarında, kadının istihdam ve mülkiyette eşitliğini kuramsallaştıran - J.S. Mill, H. Taylor ve B. Bodichon ile İngiltere'de başladığını ileri sürmekte ve hatta J.S. Mill, H. Taylor ve B.Bodichon'u ilk feminist iktisatçılar olarak nitelemektedir. Bu sürecin yine İngiltere'de, 1890-1920'lerde 'eşit işe eşit ücret' talebini iktisat platformuna taşıyan iktisatçılar olarak M. Falcett, A. Biggs, B. Webb ile devam ettiğini savunmakta; 1898'de "Women and Economics" adlı kitabında kadınların eviçi (household) statülerini irdeleyen ve kadınların piyasaya çıkmalarının önemini vurgulayan C. P. Gilman'ı da, feminist iktisadın ABD'deki öncüsü olarak kabul etmektedir (Pujol, 1992).

Strober ise, 1960'lardaki '2. feminist dalga'nın etkisiyle, iktisat yazınında, kadınların işgücüne katılımı, eviçi üretimi, ücret farklılaşmaları, çalışma yaşamındaki cinsiyetçi ayrımlar, gücün kadınlar tarafından da paylaşımı, çocuk bakımı iktisadı gibi konulara da yer verilmeye başlandığını ifade ederek, feminist iktisadın gelişim sürecinin başlangıcını 1960'lardaki sözü edilen çalışmalara dayandırmaktadır. Bununla birlikte Strober, feminist iktisadın, esas olarak, kadının iktisadi konumunun sorgulanmasından daha öte bir işlevi olduğu anlayışından hareketle, bir disiplin olarak iktisadın yapısının irdelenmeye başlandığı 1980'lerin başlarının,

söz konusu süreçte belirleyici rol oynadığını iddia etmektedir. Bir başka deyişle, iktisadın epistemolojik dayanaklarının anti-pozitivist bir bakışla sorgulanmaya başlanması*, feminist iktisadın önünü açtığı görüşünü savunmaktadır. Şöyle ki, bir disiplin olarak iktisadın yapısının irdelenmeye başlanması ile, değer yargılarından bağımsız bir iktisattan söz edilemeyeceği argümanını; bilginin elde edilmiş yollarına ilişkin tartışmaları ('bildiğimizi sandığımız şeyi nasıl biliyoruz?' sorusunun merkeze alınması), değer ve duygunun iktisattaki rolüne ilişkin sorgulamaları kastettiğini ifade ederken Strober, bir bakıma modernist bilim anlayışının iktisattaki uzanımı, pozitif iktisat anlayışına yönelik eleştiri paradigmalarının geliştirilmesi sürecindeki argüman ve sorgulamaları işaret etmektedir. Bu ise feminist iktisadın anti-pozitivist bir bakışa sahip olduğunun ipuçlarını vermektedir.

Strober, söz konusu etkilerle, 1980'lerin ikinci yarısında ve 1990'larda, (egemen) iktisadın temel yapılandırılışındaki cinsiyetçi anlayışların kütük ve seçim, bencil ve özerk -kendi çıkarını düşünen- iktisadi birey, rasyonalite ve bağımsız tercihlere ilişkin irdelemelerle tartışma platformuna taşındığını ve bunların da feminist iktisat yazınının ilk ürünlerini oluşturduklarını ifade etmektedir (Strober, 1994).

Kuiper ve Sap da feminist iktisadın, 'ekonomide kadını değil, kadın bakış açısını da içerecek biçimde ekonominin incelenmesi' olduğu görüşünden hareketle, iktisat yazınındaki kadının konumuna ilişkin çalışmaların feminist iktisat yazını içerisinde mülahaza edilemeyeceğini; zira bu çalışmalarda, 'iktisat kuramının oluşturulmasında toplumsal cinsiyetin rolünün' ihmal edildiğini iddia etmektedirler. Bu bağlamda da feminist iktisadın temellerini, 1960'larda, mevcut Marksist ve neoklasik yaklaşımları, kadınların toplumsal rollerini ele alışlarının kuramsal ve epistemolojik dayanakları çerçevesinde, yeniden değerlendiren çalışmalara dayandırmaktadırlar. Bir başka deyişle, neoklasik ve Marksist yaklaşımların erkek egemen anlayış temelindeki içerimlerinin nedensellik bazında sorgulanmaya başlanması** feminist iktisadın önünü açtığı görüşünü savunmaktadırlar (Kuiper ve Sap, 1995).

* Bkz.. Bölüm II, s. 44-50.

** Williams da, feminist iktisad, mevcut iktisadi yaklaşımların, ardındaki hiyerarşik ikiciliklerin dayandığı, ideolojik arkaplanının ortaya çıkarılması ve özellikle de bu yaklaşımlarda saklı erkek egemen anlayışların 'maskesinin düşürülmesi'ni sağlayan yapısal değişim işlemi ile tanımlıyor (Williams, 1993. 144).

Radikal ve neoklasik iktisat, hipotezleri ve modelleri itibarıyla ne-redeyse tamamen farklı olmalarına karşın, her iki yaklaşım da eviçindeki ve toplumdaki cinsiyetçi iş bölümünü biyolojik olarak veri almaktadırlar ve bu bağlamda da kadınların ücretli ve ücretsiz işçiler olarak karşılaştıkları olumsuzlukları gözardı etmektedirler. Söz konusu olumsuzlukların erkek egemen toplumun toplumsal cinsiyetçi bir yaklaşımla tanımladığı rollerden kaynaklandığı ve her iki iktisat anlayışının da örtük bir biçimde de olsa, modernist bilimin ikiciliklerince sarmallanan erkek egemen ideoloji ile biçimlendirildikleri için bu olumsuzlukları gözardı ettikleri feminist iktisatçılarca keşfedilmiştir.

Kuiper ve Sap'a* göre, gerek anaakım gerekse radikal iktisadi geleneklerin paradigmaları Viktoryan ideoloji ile şekillendirilmiştir. İşgücü piyasasındaki ve ailedeki ayrımcılıklara ve eşitsizliklere ilişkin sorular, cinsiyet rollerini birbirlerini tamamlayıcı ve doğal kabul eden bir anlayış ile kapsam dışı bırakılmış, iktisat disiplininin sınırlarının (marjlarının) dışına itilmiştir. Toplumsal cinsiyetçi yanlılığın disipline hakim olduğu (yön verdiği) tesbitinden hareketle Kuiper ve Sap, 'normların iktisat araştırmalarını etkilemediği' şeklindeki pozitivist görüşün de sorgulanması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu bağlamda, Kuiper ve Sap, radikal (Marksist) iktisatçıların -tüm kuramların toplumsal güçlerce belirlendiğinin bilincinde olmaları nedeniyle-, kendilerini pozitivist iktisada bu konuda yöneltlen eleştirilerin muhatabı olarak görmeyeceklerini; ama anaakım iktisatçıların, böyle bir projeyi 'iktisadın evrensel olduğu ve değer yargısı taşımadığı' şeklindeki bakışlarına bir saldırı olarak kabul edeceklerini öngörmektedirler.

Ayrıca Kuiper ve Sap, Klammer ve McCloskey gibi, iktisada postmodernist bakışla yaklaşan iktisatçıların da pozitivist iktisada yönelttikleri ciddi eleştirileri ile, ve iktisadi analizlerde kullanılan analitik enstrümanlar kadar, sorulan soruların da toplumsal olarak yapılaştırıldığını gösterdikleri için, feminist iktisadın gelişim sürecinde etkileyici rol oynadıklarını savunmaktadırlar (Kuiper ve Sap, 1995, 3-4).

Folbre ise feminist iktisadın temel argümanlarının izlerine ütöik sosyalistlerin (Bebel, Owen, Wheeler, Thompson) eviçi emeğinin üret-

* Pujol da neoklasik iktisadın Viktoryan ideoloji ile biçimlendirildiği görüşünde Kuiper ve Sap'la birleşmektedir (Pujol, 1995, 17-34).

kenliğini vurgulayan çalışmalarında rastlandığı görüşünü savunurken; Marx ve Engels'in "bilimsel sosyalizm" yaklaşımının pozitivizmle olan yakın bağı nedeniyle iktisadi sömürüyü ön plana çıkararak, kadınlar üzerindeki sömürüyü ikinci plana attıklarını iddia ediyor: Folbre, Marx ve Engels'in kadınların sömürüldüğünü kabul ettiklerini, ama bu sömürüyü erkeğin tercihi ve gücü çerçevesinde değil, özel mülkiyet ve sermayeyle ilişkili olarak tanımladıklarını;* bu nedenle de 'kadına ilişkin çözümler' yerine, sınıfsal çözümler üzerinde durduklarını; bunun sonucu olarak da, politik öncelikler nedeniyle 'eviçi emeği'nin 'değer'e ilişkin 'bilimsel' terminoloji ile ele alınmadığını ve Marksist iktisatta da evişlerinin hiçbir zaman üretken emek sürecine dahil edilmediğini belirtiyor. Bu nedenle de neoklasik iktisadın yanısıra Marksist iktisat yazınına da feminist iktisadın eleştiri paradigmalarına muhatap kılarken; eviçi emeğinin verimliliği ve eviçinde cinsler arası eşit görev ve rol dağılımı ile ilgilendiklerini iddia ettiği ütöpik sosyalistlerin çalışmalarını feminist iktisadın ilk örnekleri olarak ele alıyorlar.

Ferber ve Nelson (1993) ve Strassmann (1995), feminist iktisat yaklaşımının doğa bilimlerdeki ve diğer sosyal bilimlerdeki (sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi) toplumsal cinsiyet tartışmalarına paralel bir biçimde ortaya çıkan oldukça yeni (1990 sonrası) bir gelişme olduğu; feminist düşüncenin, 'bilimsel' disiplinlerin toplumsal yapılanması ile cinsiyetin toplumsal yapılanması arasındaki ilişkiyi keşfinin iktisattaki uzanımlarının 'feminist iktisat' olarak ortaya çıktığı görüşünde birleşiyorlar ve batı biliminin (modernist bilim anlayışının) oluşumundaki maskülen (eril) normların etkisinin uzanımlarını iktisat özelinde irdeleyen ve eleştiren çalışmaları feminist iktisat yazınının önemli bir parçası olarak kabul ediyorlar. 'Analiz yöntemlerini değiştirmeden yapılan çalışmalarda (örneğin, Becker'in yeni ev ekonomisine ilişkin çalışması) kadının ve kadın bakış açısının varlığından söz etmenin mümkün olamayacağı' ve bu bağlamda feminist iktisadın, 'ekonomide kadını incelemekten daha öte bir şey olduğu' şeklindeki argümanları ile de yukarıda feminist iktisadın gelişim süre-

* Sömürüyü, artı değerın ortaya çıkışı, artı değere el konuluşu ve sınıflı toplumlar bağlamında irdeleyen Marksist iktisatta, ev içinde yaratılan artı değere nasıl ve kimin tarafından el konuluşuna ilişkin bir tartışma, analiz ve dolayısıyla çözüm getirci bir politika önerisine rastlanmamaktadır. Bu nedenle, en azından eviçi üretim gözönüne alındığında, sınıfsız toplumi, sömürsüz toplumu gerektirmeyecektir (Serdaroğlu, 1997, 9).

cine ilişkin görüşleri aktarılan diğer feminist iktisatçılarla benzer yorumları paylaşıyorlar. Sonuçta, tarihsel gelişim sürecine ilişkin olarak farklı (ama çelişmeyen) görüşler serimlemelerine rağmen feminist iktisatçılar, feminist iktisadın hedefleri ve bu hedeflerin temellendiği eleştiri paradigmalarının içerimleri konusunda uzlaşmaktadırlar (Serdaroğlu, 1997. 4).

Feminist iktisadın hareket noktasını, yerleşik iktisadın köklü bir eleştirisinin yapılması oluşturmaktadır. Bu eleştiriler de genelde moder-nist bilim anlayışına, özde de yerleşik iktisadın ideolojisini temellendirdiği iddia edilen cinsiyetçi (sexist), eril (masculine), sınıfsal (classist), ırkçı (racist) ve emperyalist bakışlara odaklanmaktadır (Demir, 1996, 60-61). Diğer tüm toplumsal etkinlikler ve bilimler gibi iktisadın da toplumsal olarak kurulduğu vurgulanmakta; kültürün aracı olmadığı herhangi bir bilginin olamayacağı savı ile, toplum(lar)a egemen erkek ideolojisinin, pozitifist bir anlayışla tek bilgi edinme yolu olarak kural koyucu epistemoloji temelinde biçimlendirilen iktisat disiplini de yönlendirdiği eleştirisi, feminist iktisadın hareket noktasını teşkil etmektedir:

“İktisadi bilgi, onu üretenlerin yaşam ve deneyimlerinden bağımsız değildir. Bu bağlamda da durum odaklı ve kısımdır. Bu temelde de ‘bilgi’ ve ‘güç’ arasındaki ilişki gözardı edilmemelidir. Anaakım akademik ve profesyonel iktisat disiplininin -özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika’daki pratiği ile -ayrımçı bir biçimde beyaz, burjuva, batılı erkeğin yanlı kavramlarını değerli kılışı, bu güç-bilgi ilişkisinden soyutlanamaz.” (Strassmann, 1995, 1).

Bu iddiasından hareketle feminist iktisat, iktisat literatüründe yer alan tüm kuram, kavram ve ilkelerin -epistemolojik dayanakları da gözardı edilmeden-, toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamları gözönüne alınarak, hiçbirisi diğerine üstün tutulmadan, bir eleştiri sürecinden geçirilmesini: iktisat kuram(lar)ının yeniden, daha zengin bir perspektifle ele alınmasını ve hatta kurulmasını önermektedir. Bu sürecin sonucunda belki de, iktisadın odağında temel kaymalar ortaya çıkacak, görece olarak önemsiz addedilen ve hatta iktisadın konusuna dahil edilmeyen pek çok olgu, olay ve deneyim farklı ortam, zaman ve mekanlarda merkezi önem taşıyabilecektir.

Öyleyse -hareket noktasını, kadın bakış açısını da iktisada dahil etmek oluşturmaya rağmen- feminist iktisadın hedefi, ne sadece daha faz-

la kadın iktisatçının disiplinde yer alıp söz sahibi olması, ne kadınlarla ilgili konular üzerinde yoğunlaşılması (ki bunlar feminist iktisadın gelişim sürecine katkı sağlayacaktır), ne kadınların bir sınıfsal tahlil temelinde ayrı bir iktisadi analize tabi tutulması, ne de ayrımcı (erkekleri dışlayan) bir kadın iktisadının oluşturulmasıdır. Feminist iktisadın hedefi, iktisadın eril, bir başka deyişle toplumsal cinsiyetçi, ırkçı, etnik, sınıfsal, v.b. taraflılıklarından kurtarılıp, daha zengin, çoklu bir insan anlayışı kimlikleri temelinde kavramsallaştırılması, iktisadın alanının hem kadın hem de erkek deneyimlerini (farklı toplumsal, kültürel, etnik, ırksal, sınıfsal konumlarını da gözeterek) ve farklı konuları da içerebilecek biçimde genişletilmesidir. Böylece iktisadi tanımladığı iddia edilen marjlar, redler, hiyerarşik sınırlamalar, öncelikler temelindeki taraflılık ve önyargılar bir yana bırakılarak; bilim, bilgi ve iktisadın sınırlarından kurtarılması mümkün olabilecektir* (Nelson, 1996a, XI).

Feminist iktisadın hedef(ler)ine ilişkin bu uzlaşma, yine ‘feminist iktisat’ sözcüklerinin de ilk kez akademik ve profesyonel bir kitle önünde yüksek sesle telaffuz edildiği, ‘Amerikan İktisatçılar Birliği’nin (American Economic Association) 1990’daki yıllık toplantısında, ‘Kadının Statüsü Komitesi’nin oluşturulması kararı sonucu düzenlenen oturumda deklar edilmiştir. Ve bu hedefler doğrultusunda çalışmak üzere, toplantının akabinde ‘Uluslararası Feminist İktisatçılar Birliği’ (International Association for Feminist Economics-IAFFE) kurulmuş; tüm dünyada feminist iktisadi yaklaşımların diyaloga geçebileceği, tartışılabileceği bir platform ihtiyacına cevap verecek bir süreli yayın için de karar alınmıştır.

1 Mayıs 1995’te “Feminist Economics”ın ilk sayısının yayını ile de bu karar hayata geçirilmiştir. Derginin editörü, Rice Üniversitesi İktisat Profesörü Dianne Strassmann, derginin ilk sayısında yayınlanan “Creating a Forum for Feminist Inquiry” adlı makalesinde “... böylece, geleneksel iktisat dergilerindeki formatlara uymayan (bu dergilerdeki yayın kurullarınca reddedilebilecek formatlardaki) makalelerin de basılabileceği bir süreli yayın organı oluşturulmuş olduğunu” ifade ederken, bu gereksinimin nedenini de aşağıdaki biçimde açıklıyor: “Zira, belirli bir kuramsallaştır-

* Feminist iktisadın, özellikle egemen iktisat anlayışına yönelik eleştiri paradigmalarından hareketle betimlenen hedefleriyle postmodern iktisadın eleştiri paradigmalarının örtüşmesi dikkat çekicidir (Bkz., Bölüm II).

ma modeline uymadığınız takdirde, belirli fikirleri ifade platformları da bulmanız mümkün değildir.” (Strassmann, 1995, 1).

1990 yılındaki Amerikan İktisatçılar Birliği'nin, iktisatta feminist perspektiflerin dillendirilmesine ve tartışılmasına kapıları açan sözkonusu oturumunun Avrupa'daki uzanımı ise Hollanda'da Amsterdam Üniversitesi'nin 2-5 Haziran 1993 tarihlerinde düzenlediği “Sınırları Aşmak: İktisat Kuramında Feminist Yaklaşımlar” (Out of Margin: Feminist Perspectives on Economic Theory) başlıklı kongrede ortaya çıkmaktadır. Bu Kongreye 20 ülkeden farklı iktisat anlayışlarına sahip (neoklasik, Marksist, post-Keynesyen, Avusturya okulundan, toplumsal-yapısalcı, post-modernist, kurumsalcı) 300 feminist iktisatçı katılmış ve 100'ün üzerinde bildiri sunulmuştur (Kuiper ve Sap. 1995, 1-2). Bu tarihten itibaren de feminist iktisadın tartışma platformunun sürekliliğini amaçlayan Uluslararası Feminist İktisat Kongreleri her yıl başka bir ülkede olmak üzere düzenlenmeye başlanmıştır. Ve dünyanın farklı ülkelerinde açılan Uluslararası Feminist İktisatçılar Birliği şubeleri (örneğin, ANZAFFE: Avustralya-Yeni Zelanda Şubesi) ayrıca ulusal bazda düzenledikleri kongre ve sempozyumlarla feminist iktisada ilişkin tartışma platformunun genişlemesinde ve feminist iktisat yazınının (disipline egemen yaklaşıma rağmen) yaygınlaşmasında etkili olmaktadır.

Daha önce de vurgulandığı üzere, feminist iktisadın gelişim süreci bağlamında farklı başlangıç noktalarından ve dönemecilerden söz etmeleri: gerek iktisat, gerekse feminizm anlayışları temelinde farklı geçmişlere sahip olmaları, feminist iktisat üzerinde çalışan feminist iktisatçıların hedef(ler)de uzlaşmalarına ve birlikte tartışma platformu oluşturmalarına bir engel teşkil etmemiştir. Bu da özellikle ‘farklılıklara saygı’ şiarı ile iktisatta ve yaşamda sınırlardan yana değil sınırlara karşı olma konusunda uzlaşmış olmalarının ve iktisada (özellikle yerleşik iktisada) getirdikleri eleştiri ve alternatif önerilerinde de bu anlayışın hareket noktalarını teşkil etmesinin sonucudur. Feminist iktisatçıların yerleşik (anaakım) iktisada getirdikleri eleştiri ve alternatif önerileri başlıca dört noktada odaklanmaktadır (Nelson, 1995, 133):

- İktisatta Yöntem
- İktisadın Konusu (Kapsamı)

- İktisatta Modelleştirme
- İktisat Eğitimi (Pedagoji).

Bu noktadaki eleştirileri, hedeflerini yönlendirmekte ve alternatif önerileri ile birlikte feminist iktisat yazını oluşturmaktadır.

1.2. Sonu Aynı Biten Farklı Hikayeler (Cinsiyetçi İktisada Başkaldırıda Arayışlar) :

Feminist iktisatçılar, feminist iktisadın yukarıda özetlenen hedeflerine ulaşım yolları arayışları bağlamında da çok sesliliğin örneklerini sergilemektedirler. Diğer pekçok disiplinde olduğu gibi ve disiplinlerarası bir alan olan kadın çalışmalarında da görüldüğü üzere, iktisatta da (egemen) ayrımcı (özellikle toplumsal cinsiyetçi) yaklaşım(lar)ın arka planına ilişkin tesbitlerinden hareketle hedeflere ulaşım yolları arayışları bazında feminist iktisatçılar birbirlerini dışlamayan beş grupta kategorileştirilmektedirler (Ferber ve Nelson. 1993, 7):

- Olumlu ayrımcılık hareketi (affirmative action),
- Feminist deneycilik (feminist empiricism),
- Feminist farklılık (feminist difference),
- Feminist postmodernizm,
- Feminist yapısalıştırmacılık (feminist constructionism).

1.2. i. Olumlu Ayrımcılık:

İktisat disiplindeki eril yanlılığın temelinde kadınların yeterince temsil edilmemesi olduğunu düşünen feminist iktisatçılar, çözüm olarak olumlu ayrımcılığı önermekte; ve bu bağlamda disiplindeki kadın iktisatçı sayısının artmasının teşvik edilmesi ve kadın iktisatçıların araştırmalarının, makalelerinin yayımlanmasında, ulusal ve yerel toplantılarda, iktisadi kurum ve kuruluşlardaki temsilde önceliklendirilmesini savunmaktadırlar. Bu yaklaşım, kadın iktisatçıların ve onların çalışmalarının artması durumunda, bu kadın iktisatçıların yaşam deneyimleri temelinde, iktisattaki cinsiyetçi argüman ve varsayımların daha kolay ayrıştırılabileceklerini iddia etmektedir.

İktisat disiplininde, disiplini şekillendiren prestijli iktisatçılar içerisinde kadın iktisatçıların sayısının azlığına, iktisatta Nobel ödülü kazanmış bir tek kadın olmamasına; son yıllarda kadın iktisatçıların oranında bir artış gözlenmesine karşın, iktisat alanındaki pekçok prestijli kurum ve kuruluşun üst düzey yönetimlerinde temsil edilme oranlarının hala çok düşük olduğuna; buna karşın, disiplinde çalışan kadın sayısı arttıkça kadınlar ile ilgili forum ve kurumların oluşturulmaya başlandığına ve giderek bu çalışma, araştırma ve oluşumların feminist iktisat şemsiyesi altında toplandığına dikkat çekerek; disiplinin kadın bakış açısını da içeren bir anlayışı benimsememesinin ancak söz konusu forum ve kurumların etkinliğinin artması ile mümkün olabileceği savını ileri sürüyorlar.

Tabii ki, iktisattaki toplumsal cinsiyete ilişkin peşin hüküm ve yargıların farkına varmak için kadın olma zorunluluğu yoktur. Sadece bunu farketmek kadınlar için daha kolaydır. Bergman bu savını açıklamak için balık ve su metaforlarını kullanıyor: "Nasıl bir balık içinde olduğu suyu farketmiyorsa (balık olsanız etrafınızı sarmalayanın su olduğunu ayırtmaz, bunu doğal kabul ederseniz), erkek iktisatçılar da, iktisat kültürü içerisinde, onun eril-toplumsal cinsiyetçi olduğunu farketmeden yollarına devam edeceklerdir." (Bergman, 1996, 4).

Şöyle ki, çocuk yetiştirmede ve eviçi üretimde daha fazla 'rol' yüklenen bir kadın iktisatçı, sadece kendi çıkarını düşünerek fayda maksimizasyonu yapan birey varsayımını, eviçi emeğinin üretken emek dışında tutulmasını, kişisel (kadın) deneyimleri temelinde daha kolay sorgulayacaktır (Strober, 1994, 14). Yalnız, kadın deneyimlerinin iktisatta içerilmesi ya da bu deneyimlerden hareketle iktisatta hakim paradigmalardan sorgulanması savunulurken, burada biyolojik cinsiyetten (sex) ziyade toplumsal rolleri tanımlayan toplumsal cinsiyete (gender) dayanan kadın deneyimlerinin belirleyici olacağını unutmamak ve mevcut rollerin sürekliliğini savunma konumuna düşmemek için dikkatli olmak gerekir.

Feminist iktisatçılar, olumlu ayrımcılığın disiplindeki eril yanlılığı kırmada önemli bir rol oynayacağını savunmakla birlikte; disiplinde feminist eleştirilerin yer alması için kadınların bu disiplindeki varlıklarının gerekli ama yeterli olmadığını da vurgulamaktadırlar (Bergman, 1996, 6). Zira, disipline egemen eril yanlılık, topluma egemen erkek anlayışı ve kül-

ürünün ürünüdür. Biyolojik cinsiyeti kadın olmakla birlikte egemen anlayış, kültür ve değerlerini, sorgulamadan veri kabul eden ve hatta toplum içi statülerini bu değerlerle perçinlemeye çalışan ve 'bilimci' olmayı da bu değer yargıları ile oluşturulmuş kavramlar çerçevesinde tanımlayan kadın iktisatçıların disipline kadın bakış açısı getirebileceklerini beklemek saf-dillik olacaktır.

1. 2. ii. Feminist Deneycilik:

Feminist deneyciliği çözüm arayışlarına bir cevap olarak gören feminist iktisatçılar ise, 'bilimsel' araştırmalarda kullanılan araçların (yöntem ve modelin) değiştirilmesine gerek olmadığını; zira sorunun bu yöntem ve modellerin kendisinden değil, uygulanış ve yorumundan kaynaklandığını kabul etmektedirler (Blank, 1993, 133).

Bu argümanları ile, neoklasik iktisadın dahi kadın bakış açısı içerebilecek bir biçimde kullanılabileceğini kabul etmektedirler:

"Neoklasik kuramın kendisi patriyarkal değildir, fakat erkek iktisatçıların gündeme getirdiği sorular, çıkardıkları sonuçlar ve özellikle araştırmalara dayandırılan politika önermeleri patriyarkaldır." (Gustaffson, 1990, 6).

Disipline kadın bakış açısının getirilmesinin bir aracı olarak feminist deneycilik de -en azından araştırmalarda sorulan soruların ve elde edilen verilerin içerimlerinin farklı bir perspektifle değerlendirilmesinin önünü açtığı için- katkı sağlayacaktır. Fakat neyin uygun ve kabul edilebilir veri olduğunu tanımlayan bir epistemolojik yaklaşımla (kural koyucu) oluşturulan kuramsal paradigmanın (neoklasik iktisat) hangi soruların sorulacağını ve hangi bilgilerin uygun (geçerli) kabul edileceğini belirlediği de unutulmamalıdır. Bu bağlamda veriler, epistemoloji, yöntembilim ve yöntemlerin karşılıklı etkileşimleri altında oluşturulur.* Her yöntem kendi teknik dilini (söylemini) oluşturur. Her araştırmada, örneklem, soruların biçimi, veri toplanması ve kodlanmasına ilişkin pek çok kararın alınması gerekir. Bu kararlar ise büyük ölçüde kuramsal paradigma ile sınırlan-dırıldığı için araştırmacıya ve araştırma sonuçlarını yorumlayan iktisatçı-

* Örneğin, neoklasik iktisatta, iktisadi davranışlara ilişkin katı matematiksel modelleri sınamak için, kantitatif istatistiki analiz kullanılır.

ya pek fazla seçenek bırakmaz. Böylece veri kuramsal paradigmanın epistemolojik tutanakları sorgulanmadan, bu paradigmal (örneğin, neoklasik iktisat) çerçevede yapılacak araştırma ve araştırmanın sonuçlarına ilişkin yorumlar da, benimsenen epistemoloji, yöntembilim ve yöntemin sınırlandırılmaları çerçevesinde kalmaya mahkum olur. Bu bağlamda, feminist deneycilik de iktisatta kadın perspektifinin içerilmesi açısından yeterli bir araç olarak görülmemektedir (Mac Donald, 1995, 175-197).

I. 2. iii. Feminist Fark(lılık)lar:

Kadın ve erkek arasındaki 'kadına ve erkeğe özgümlükler' bağlamındaki farkları vurgulayarak feminist farklılıklar görüşüne dayanan feminist iktisatçılar ise, kadın deneyimlerine dayanarak oluşturulacak bilginin, kadınları görünür kılarak, iktisat disiplinine kadın bakış açısını getireceğini savunmaktadırlar. İktisat disiplindeki cinsiyetçiliğin erkeklerin eril yöntemlerinin sonucu olduğunu iddia ederek, kadınların kendi kadın merkezci yöntemlerini kullanmalarının gereğini vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda, nesnellik, akılcılık ve nicel araştırma ve bilgi edinme saplantılarından vazgeçilerek, bunların yerine kadına daha uygun simetritlerinin (öznel-lik, duygu ve algı, nitel araştırma yöntemleri -sonday, mülakat, etnografi-) konulmasını önermektedirler (Ferber ve Nelson, 1993, 9).

Feminist fark(lar) görüşünü savunan bu iktisatçılar, (egemen) iktisadın toplumsal cinsiyetçi içerimlerinden epistemolojik arkaplanını sorumlu tuttuklarını; ve yöntembilimsel sınırlarından kurtarılması halinde iktisadın, aynı zamanda, eril yanlılığının da aşılabileceğini savunurken; aslında dillendirmeseler de modernist bilim anlayışının 'bilgi edinme yolları'na ilişkin sınırlayıcı tanımlamalarına başkaldırmaktadırlar. Ve önerileri, bu sınırların aşılmasıdır. Bu bağlamda da, aşağıda betimlenen feminist postmodernist ve feminist yapısalci yaklaşımdaki iktisatçılarla da birleşmektedirler.

I. 2. iv. Feminist Postmodernizm:

Feminist postmodernizm, iktisatta kadın (ve diğer marj dışına itilen) deneyimlerin ne bu deneyimleri dillendirecek söylem biçimlerinin de içerilmesinin, öncelikle bu marjları tanımlayan sınırlandırmanın ideolojik dayanaklarının deşifre edilmesi, bu bağlamda da geleneksel iktisat anla-

yış(lar)ının yapısızlaştırılması (deconstruction) ile mümkün olabileceği görüşünü savunmaktadır.*

"Feminist bakış açısı içeren bir iktisat kuramı için, yaşamımızdaki farklılaşmaların dayandırıldığı karşıt ikiciliklerin maskesinin düşürülmesi (yapısızlaştırılması) gerekir. Zira iktisat disiplinine de egemen olan, Aydınlanma sonrası batı felsefesinin kökleri, kavramsal ikiciliklerin (conceptual dualisms) toplumsal cinsiyetçi ağlarına dayanmaktadır. Nesnel(lik)-öznel(lik), akıl-duygu, kültür-doğa, pozitif-normatif, zihin-beden, kamu-özel, nicel-nitel, v.b. ikili zıtlastırmalarla tanımlanan toplumsal cinsiyetçi dualizm ağı, ilk kümesini erillik (masculinity), ikinci kümesini ise dişlilik (femininity) ile özdeşleştirmekte ve hiyerarşik bağımlılık da birinci küme lehine yapılmaktadır. Kartezyen anlayıştan esinlenen bu değerlendirmeye pekçok 'çağdaş' iktisat kuramı ve kuramcılarının anlayış ve yöntemlerinin de belirleyici özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da özellikle seçim-kuramı iktisadının profesyonel hegemonyasının, diğer bilgi edinme yollarını (mülakat, sondaj, etnografi gibi nitel araştırma yöntemleri ve duyu verilerinin gözönüne alınması gibi) ve sofistike matematiksel modellerin yanında diğer söylem biçimlerini (örneğin, hikaye anlatımı ile sunum), nasıl değersiz ve az bilinir hale getirdiğini açıklamaktadır. Ki, bu değersiz ve az bilinir kılınan yöntem ve söylem biçimleri, diğer tüm disiplinlerde olduğu gibi iktisatta da olguların ve dolayısıyla deneysel bilgilerin kısmi ve öznel olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda neoklasik metinlerin yapısızlaştırılması, nesnellik, genellik örtüsü altında saklanan yanlı (toplumsal cinsiyetçi, ırkçı, sınıfsal, kültürel) ideolojiyi de ortaya çıkaracaktır." (Williams, 1993, 144-145).

Nitekim Rosetti, Lucas'ın Keynes'in istihdam fonksiyonu üzerine yazdığı makalesini yapısızlaştırarak 'çalışan' ve 'işsiz' şeklindeki kavram-sallaştırmayla nasıl eviçi emeğinin iktisadın inceleme alanı dışına itildiğini ve böylece kadınların eviçi üretimlerinin değersiz kılındığını ortaya koymaktadır.**

* Feminizm ve postmodernizmin örtüşme noktalarında tanımlanan feminist postmodernizm (ya da postmodern feminizm) in eleştiri paradigmaları daha önceki Bölümlerde tanıtılmıştı (Bkz., Bölüm I, s. 37-40; Bölüm II, s. 66-67)

** Bkz., Bölüm II., s. 65-66.

1. 2. v. Feminist Yapısallaştırmacılık:

Bu kategoriye dahil edilen feminist iktisatçılar, cinsiyetin toplumsal yapılaşması ile bilimin toplumsal yapılaşması arasındaki paralellik ve hatta örtüşme temelindeki ideoloji, iktisat özelinde irdelenmedikçe, egemen iktisat yaklaşım(lar)ındaki cinsiyetçi unsurların arındırılması çabalarının bir sonuç vermeyeceğini savunmaktadırlar. Bu bağlamda da iktisat literatüründe 'postmodern' olarak da adlandırılmaktadırlar. Aslında, iktisatta kadın bakış açısının içerilebilmesi için, öncelikle iktisadın bilgi edinme yöntemlerindeki eril yanlı sınırlarının deşifre edilerek, disiplinin bu tür sınırlandırıcı anlayışların egemenliğinden kurtarılması gerektiği -bu bağlamda da iktisat-toplumsal cinsiyet- bilimin kesişim noktalarının deşifre edilmesi- konusundaki uzlaşımları gözönüne alındığında, feminist iktisatçıların, feminist yapısallaştırmacı, feminist postmodernist ve feminist deneyciler şeklinde bir kategorik ayrıştırmaya tabi tutulması da pek fazla anlam taşımamaktadır.

Nitekim Ferber ve Nelson, feminist yapısallaştırmacı yaklaşımın feminist kuram ile iktisat arasında bir ilişki kurabilmek için en uygun yaklaşım olduğu görüşünü savunurken, bu yaklaşımın aslında postmodern bir bakışın açılımı olduğunu da ifade etmektedirler (Ferber ve Nelson, 1993, 9).

Feminist yapısallaştırmadan hareketle feminist iktisadın eleştiri paradigmalarının oluşturulmasını savunan feminist iktisatçıların, bilimin toplumsal yapılaşması ile cinsiyetin toplumsal yapılaşması arasındaki ilişkiyi iktisat özelinde irdelemelerinin örneklerini sergileyen çalışmaları incelendiğinde de, bu çalışmalardaki argümanlarının postmodern bir bakışla oluşturulduğu, feminist farklılıkları savunan iktisatçıların çözüm önerileri ile örtüştüğü; feminist deneyciliği ve/veya olumlu ayrımcılık hareketinin araçlarını da dışlamadığı görülmektedir. Bu anlamda da feminist yapısallaştırmacıların yerleşik iktisadi bilimin ve cinsiyetin toplumsal oluşumu çerçevesinde irdeleyen çalışmalarındaki eleştiri paradigmaları en genel içerimleriyle, feminist iktisadın (ve iktisadi postmodern bakışla irdeleyen çalışmaların) eleştiri paradigmaları olarak da algılanabilecektir.

Bu çalışmalarda bilim-toplumsal cinsiyet ve iktisadın kesişim noktaları aşağıdaki argümanlarla sunulmaktadır:

Geleneksel epistemolojiler, 'bilimsel bilgi' ve 'toplumsal cinsiyet' kavramlarının içerimleri bağlamındaki 'kadına özgüllükler' tanımlamaları ile kadınları bir 'bilen özne' olarak kabul etmemektedirler. Şöyle ki, genel kabul gören biçimiyle pozitivist bir disiplin olarak nitelenebilecek olan iktisat, kendinden menkul nesnellik ve soyut evrensellik iddiaları temelinde, varsayımlarının sunumu ve modelleştirmede sofistike matematik, mantık ve ekonometri teknikleri kullanmakta, soyut ve 'üst düzeyde' formalize edilmiş analizler, ispatlarındaki mantıksal saflık ve içerikten bağımsız genelleştirmeleri ile bilimselliğini kanıtlamaktadır. Böylece iktisat disiplini genel kabul gören bilim anlayışı (feminist postmodernistlerin yapı-sızlaştırarak deşifre ettikleri) ikici-asimetrik sınıflandırma temelinde erkeğe özgü kılınan bilim ve araçları (örneğin, bilimsel bilgi) ile örtüşmektedir. Bunun sonucu olarak da kadına özgüllükler temelinde dışıl olarak tanımlanan, kişisel deneyimleri çoğulcu bir biçimde içeren, yöntemsel sınırlamaları reddeden, deneyimlerin aktarımında metafor ve hikaye anlatımını en az nicel araştırmalardaki matematik ve ekonometri kadar değerli bulan bir anlayışla üretilen bilgi ve bu tür bilgileri de içerimleyecek bir anlayışla yapılan (ve yapılacak olan) iktisat çalışmaları yeterince bilimsel kabul edilmemektedir (Nelson, 1995; Strober, 1994; Longino, 1993; Bergman, 1996; Demir, 1996 b).

Yerleşik iktisadi epistemolojik yönden ele alarak, bilgiye ilişkin iddialarını, toplumsal cinsiyet-bilimin toplumsal yapılanması ilişkisi açısından eleştirel temelde irdeleyen feminist yapılaşştırmacı feminist iktisatçılar, feminist iktisadın kuramsallaştırılması çabalarında öncelikle aşağıdaki soruların yanıtlarının aranmasını ve bu yanıtların ardındaki ideolojinin irdelenmesini önermektedirler * (Strober, 1994; Çakır, 1996):

İktisatçılar,

- 'bildiklerini nasıl biliyorlar', bildiklerinin doğru olduğunu nasıl iddia ediyorlar?
- araştırmalarını niçin sadece kantitatif yöntemlerle sınırlatıyorlar, örneğin mülakat, sondaj gibi yöntemlerle edinilen bilgilere niçin şüpheyile yaklaşıyorlar?

* Benzer soruların aynı zamanda postmodernist iktisatçıların eleştiri paradigmalarını da temellendirdiğine daha önce değinilmişti (Bkz., Bölüm II).

- iktisadi analiz ve sunumlarının niçin duygulardan arındırılmış olması gereği üzerinde duruyorlar?
- araştırma nesnelere yaklaşımda, niçin özne ile nesne arasındaki ilişkinin sorunsallaştırılmasını içeren 'bilinçli taraflılık' yerine 'seyirci bilgisi'ni savunuyorlar?
- modelleştirmede ve kuramların sunumunda niçin matematiksel söylemi, hikaye anlatımı ve metaforik söylem biçimlerine göre daha 'değerli' kabul ediyorlar?

Feminist iktisadın eleştiri paradigmalarını temellendiren bu sorular, gelişim sürecine ve hedeflere ulaşımında önerilen araçlara ilişkin nüanslara rağmen, feminist iktisatçıların ve dolayısıyla feminist iktisadın da postmodernist iktisat gibi daha ziyade epistemoloji-yöntembilim üzerine odaklandığını göstermektedir. Yöntem(bilim)e ilişkin tartışmalar, iktisadın içeriğine (konusuna, alanına) ilişkin sınırlandırmaların da mercek altına alınmasına zemin hazırlamaktadır. Bunun sonucunda da feminist iktisat, iktisat literatüründe 'tali' olarak nitelenen (evçi üretim, aile, çocuk bakımı, yoksulluk-kadın ilişkisi, ihtiyaçların temini) konuların önemini gözönüne sererken; modelleştirmede de yöntemsel anlayışlar temelindeki insan davranışlarına ilişkin varsayımları yapısızlaştırarak, mevcut (egemen) sınırlandırmaların aşılması ve iktisatta egemen yaklaşım(lar)la uyumlu bir pedagojik yöntem sergileyen yanlı iktisat eğitiminin de revize edilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Feminist iktisatçılar da feminist iktisat yazını oluşturarak (gerek iktisat disiplininin yanlılığını serimleyen, gerekse kadın bakış açısını da içerebilecek iktisat yaklaşım(lar)ıyla üretilen alternatifleri örnekleyen) çalışmaların genellikle sözü edilen dört noktada (yöntem, konu, model, eğitim) üzerinde yoğunlaşmasını aşağıdaki biçimde gerekçelendirmektedirler.

I. 3. İktisadın (Eril) Toplumsal Cinsiyetinin Sacayakları: Yöntemi, Kapsamı, Modeli ve Eğitimi (ya da Feminist İktisadın Eleştiri Paradigmalarının Dayanakları)

Çeşitli, değer-yüklü, kısmi, eril bir toplumsal cinsiyeti temel alan konuları, modelleri, yöntemi ve eğitim anlayışı ile genel kabul gören bir yaklaşımın, diğer disiplinlerde de olduğu gibi, iktisatta da değer yargılarından arındırılmış, geneli açıklayıcı ve evrensel olarak kabul edilmesi, ni-

telenmesi algısal bir yanılgının sonucudur. Zira iktisat, genellikle, konuların merkezine erkek faaliyetlerini oturtmakta; model ve yöntem olarak da, psikolojik ve tarihsel bazda, eril tarzları benimsemektedir. Bu nedenle iktisat disiplininin taraflılığı, farklı ama birbirleriyle ilişkili bu dört açıdan (yöntem, model, konu, eğitim) irdelenmeli; feminist iktisat, yerleşik iktisadın sınırlarını bu noktalarda zorlamalıdır (Nelson, 1995, 135).

1.3. i. İktisadın Yöntemi

(ya da Kartezyen Ülkünün Hayat Bulması) :

Feminist iktisadın, 'bilim-toplumsal cinsiyet-iktisadın kesişim noktalarının keşfi çabalarının ürünü' olarak tanıtılması; feminist iktisatçıların, iktisadi bilginin kavramsal temellerinin (benimseydiği bilim anlayışının) toplumsal cinsiyetçi bir yanılgıyı yansıttığı ve yeniden ürettiği şeklindeki tespitlerine dayanmaktadır. Zira bu tespit, toplumsal cinsiyet kategorilerinin toplumsal yapılanması -bilimin toplumsal yapılanması ve akademik disiplinlerin toplumsal yapılanması arasındaki ilişkilerin iktisat özelinde açığa çıkarılması çabalarının sonucunda dillendirilmiştir:

İktisadın toplumsal cinsiyetini belirleyen, iktisat disiplini (özellikle anaakım) genel kabul gören -belirli bir erillik imajıyla uyumlu bir biçimde yapılaştırılan- 'bilim' anlayışıdır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyete ilişkin kültürel kavramlar ve değerler ile 'çağdaş' (anaakım) iktisadın tanımlayıcı özellikleri arasındaki ilişkileri açığa çıkarabilmek için, öncelikle toplumsal cinsiyet ile 'bilim'in toplumsal ülküleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması; bir başka deyişle, 'toplumsal cinsiyet'in, nasıl bir bilişsel düzenleyici olarak çalıştığı, bilişsel anlayışımızı nasıl biçimlendirdiğinin sergilenmesi gerekir. Feminist iktisatçılar da, postmodernist iktisatçılar gibi, feminizm ve postmodernizmin herhangi bir metindeki gizli sembolik ve yapısal içeriği -ardındaki toplumsal anlamları- açığa çıkarabilmek için kullandıkları araca başvurmakta ve öncelikle 'bilim'i sonra da temel kavram ve tanımlarıyla iktisadı bir 'metin' gibi ele alarak yapı-sızlaştırmakta ve onları biçimlendiren modernist felsefenin (Kartezyen anlayışın)* ikiciliklerini deşifre etmektedirler (örneğin, Nelson, 1993;

* Kartezyen ülkünün (Modernist felsefenin) egemen kıldığı bilim anlayışının ardındaki (toplumsal) cinsiyetçi yanlılık, hiyerarşik önceliklerini haklı kılan ikicilikleri temelinde önceki Bölümlerde irdelenmişti (Bkz., Bölüm I, s. 27-28; 30-33; Bölüm II, s. 60-67).

Jennings, 1993; Longino, 1993; Kuiper ve Sap, 1995; Waller ve Jennings, 1990).

Yapısızlaştırma işleminin sonucunda (Aydınlanma sonrası batı dünyasına hakim olan), toplumsal cinsiyet ile bazı özelliklerin nasıl metaforik olarak ilişkilendirildiği; ardından da erillik ve dişillik ilişkisi söz konusu metaforik yakıştırmalar temelinde erilliğin üstün, dişilliğin ikincil (değersiz) kılındığı; eril olarak algılanan özellikler ve yöntem(ler)le sınırları belirlenen 'bilgi' ve 'bilim' tanımlarıyla, kadınların 'bilen özne' olmaktan çıkarıldığı; bu modernist felsefenin yönlendirdiği epistemoloji (bilimsel pozitivizm) anlayışının iktisattaki egemenliği sonucunda da kadın deneyimlerinin (bakış açısının) iktisadın konusu dışına itildiğini gözler önüne seriyorlar.

Kartezyen düşüncenin cinsiyetçi yapısı ile bilgi ve bilimin nasıl erillere ait kılındığı (bilimin toplumsal yapılandırılması ile cinsiyetin toplumsal yapılandırılması arasındaki ilişki) daha önceki bölümlerde serimlendiği* için burada daha ziyade bu ilişkinin iktisat özelinde -iktisadın yöntemini ve söylemini nasıl etkilediğinin- irdelenmesi yoluna gidilecektir. Bilim-toplumsal cinsiyet ilişkisinin iktisat özelinde de geçerliliğinin ipuçları bulunduğu, iktisadın da eril yanlılığı (öncelikle yöntemsel bazda) sergilenmiş olacaktır.

Mac Donald, egemen (neoklasik) iktisat anlayışının epistemolojisini 'bilimsel pozitivizm', yöntembilimini 'kantitatif istatistikî analiz', yöntemini de 'ekonometri ve katı istatistikî veri toplama teknikleri'nin oluşturduğunu; ve bu biçimiyle de kadın deneyimlerinin (ya da kadın bakış açısının) içerilmesine olanak tanımadığını iddia etmektedir (Mac Donald, 1995, 177).

Söyle ki, daha önce de belirtildiği üzere, iktisatta, soyut ve 'üst düzeyde' formalize edilmiş analizler, ispatlarındaki mantıksal saflık ve içerikten bağımsız genelleştirmeleriyle, -genellikle- somut ve detaylı ampirik çalışmalardan ve hikaye anlatılarına dayanan söylem biçimlerinden daha değerli kabul edilmektedir.

* Bkz., Bölüm I

Bu nedenle de varsayımların sunumu ve modelleştirmede sofistike matematik, mantık ve ekonometri teknikleri kullanılmaktadır. Formal ve matematiksel modellerin kullanılması ile de iktisadi analizlerin sonuçları'nın nesnelliğinin garantilendiği iddia edilmektedir (Nelson, 1995, 139).

Bu anlayış akademik çalışmaların içerik ve söylemini de biçimlendirmektedir:

İktisatta prototip bir akademik çalışma, sofistike matematik kullanılarak modelin biçimlendirildiği bir kuram bölümü ve verilerin ekonometrik analizinin yapıldığı bir ampirik bölüm içerecektir. Ve bu tür bir yöntem (söylem) kullanmayan bir çalışma ise, genellikle (iktisatla ilişkisi ne olursa olsun), yöntemi yeterince bilimsel olmamakla suçlanarak, pek fazla önemsenmeyecektir. Kadın deneyimlerinin 'dişil' olarak nitelenen hikaye anlatımı gibi biçimlerle aktarıldığı makaleler işte bu nedenle yeterince 'bilimsel' kabul edilmemektedirler.

Bu anlayışın kökleri Kartezyen felsefeye ve onun modern 'bilim' tanımına dayanmaktadır.* Ve bu bağlamda, 'nesnel bilgi' anlayışından hareketle demonstratif (kanıt temelli) bir akıl yürütme biçimi benimsenmekte: olası, belirsiz, rasyonel olmayan önermelerle ilgili akıl yürütmeler reddedilmektedir.

Demonstratif akıl yürütme benimsendiğinde, sonuç doğru kabul edilerek yola çıkılmakta, aksiyomatik akıl yürütme ile de nedeni açıklama yoluna gidilmektedir. Araştırmanın nesnesinin (o anda) gözlenebilir olması durumunda ise, akıl yürütme, gerçeğin (kendi) doğasına ilişkin bir metafizik tartışmaya dönüşmektedir. Ve herhalükarda, gerçekleri nesnelîk temelinde 'düzenleyen' bir bilgi anlayışıyla hareket edilmektedir.

Nesnel/öznel zıtlılaşmasında, demonstratif akıl yürütme ile ilişkilendirilen nesnel taraf 'bilgi'nin elde edilmiş biçimini tanımlarken, farklı akıl yürütme biçimleriyle (örneğin, algısal, değer yargıları içeren, olası

* Descartes, (res-extanse) 'bilinen şey'e ilişkin duyuşsal verilerin aldatıcı olduğunu, doğru bilginin sadece kuram ve ispatlar şeklinde, düşünsel (zihinsel) kurgularla ifadesinin mümkün olabileceğini; zira, nesnelerin sadece matematiksel özellikleri ile bilinebileceğini, duyuşsal özellikleriyle ilgili (renk, koku, tat, v.b.) belirgin 'fikir'lerimiz olmadığına göre bunlara ilişkin bir tanım yapmanın mümkün olamayacağını iddia ediyordu. Ve eril ile akıl, dişil ile duygu ilişkilendirilerek, bilgi-bilim erillere ait kılınıyordu (Nelson, 1993, 25).

varsayımları gözönüne alan, kişisel deneyimlere dayanan, v.b.) ilişkilendirilen öznel taraf, bilim-dışı ve normatif bulunarak reddedilmektedir. Bu durumda kanıt temelli akıl yürütmeye pek uygun olmayan söylem biçimleri de (örneğin, retoriksel anlatı), matematik-formel mantık, ekonometri gibi ifade biçimleri ile karşılaştırıldığında, yeterince bilimsel kabul edilmemektedir.

Kendisini 'pozitif bir bilim' olarak tanımlayan iktisadın yöntemi de işte bu nedenle Kartezyen anlayışla biçimlendirilmekte; ve sonuçta (Kartezyen ikiciliklere dayanan bilgi tanımını benimseyen bir anlayışla oluşturulan) bilim-toplumsal cinsiyet ilişkisini temellendiren eril yanlılık, iktisat disiplininde de -en azından yönetsel ve söylemsel bazda- egemen olmaktadır.

Feminist iktisatçıların, (egemen) iktisadın yöntemine ilişkin eleştirileri de işte bu noktada haklı bir zemine oturmaktadır. Bilimin toplumsal yapılandırılışı ile toplumsal cinsiyetin toplumsal yapılandırılışı arasındaki ilişki, sözkonusu bilim anlayışının demonstratif (mantıksal) akıl yürütme biçiminin (yönteminin) iktisada egemenliği sonucunda iktisat-toplumsal cinsiyet ilişkisini de belirlemekte; iktisat disiplini kadın deneyimlerine ve kadına yakın söylem biçimlerine ve dolayısıyla kadın bakışına kapılarını kapatmaktadır.

Feminist iktisatçılar, sadece eleştirmekle yetinmeyip, 'feminist iktisat' anlayışıyla, iktisadın bu eril yapısından kurtararak nasıl geliştirilebileceği sorusunun da yanıtını aramaktadırlar. Feminist iktisadın bu soruya yanıtı, daha önceki yöntemlerin reddi değil, yönetsel sınırlamaların kaldırılmasıdır. Yanıtlarını ise aşağıdaki biçimde gerekçelendirmektedirler.

"Daha evvel reddedilen yöntemlerin (örneğin, sezgiyi de içeren diyalektik akıl yürütme) kötü ya da yeterince etkin olmamaları nedeniyle değil, dişil olarak algılandıkları için reddedildikleri örneği gözönüne alındığında, bilginin kaynağına ilişkin tercihlerin, kişilerin konumlarınca (cins, ırk, etni, sınıf, milliyet, kültür, v.b.) belirlenen değer yargılarına dayandığı da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda iktisadi bilgi de, onu üretenlerin yaşam ve deneyimlerinden bağımsız olmadığı için durum odaklı ve kısmidir. Bu nedenle farklı bilme biçimleri, insan bilgisi tablosuna hiçbir hiyerarşik

sınırlamaya tabi tutulmadan dahil edilmelidir.” (Ferber ve Nelson, 1993, 13).

*1. 3. ii. İktisadın Konusu (ve Marjlara Başkaldırının Sesi:
“Kişisel Olan Sadece Politik Değil, Aynı Zamanda
İktisadidir”) :*

Feminist iktisatçılar, modernizmin bilim anlayışını tanımlayan Kartezyen ikiciliklerin sadece (anaakım) iktisadın yöntemini değil, konusunu da, bir başka deyişle tanım ve kapsamını da sınırlandırarak; kadını ve toplumsal cinsiyetçi rol dağılımı sonucu kadına yüklenen üretim faaliyetlerini iktisadın kapsamı dışına ittiğini iddia etmektedirler.

Bu iddialarını ise ‘iktisat nedir’ sorusuna verilen yanıt ve açıklamalara dayandırıyorlar. Şöyle ki, iktisadın konusunu (kapsamını) ‘iktisat nedir’ sorusunun yanıt(lar)ının belirlediği noktadan hareketle, öncelikle mevcut literatür temelinde bu sorunun yanıt(lar)ının irdelenmesi gereğini vurguluyorlar.

Her ne kadar, farklı yaklaşımlar gözönüne alındığında, iktisadın belirgin (kesin) bir tanımından, çerçeveli bir kapsamından söz etmek, konusunu -kesin sınırlarla- belirlemek kolay değilse de, bir başka deyişle farklı yaklaşımlara göre iktisadın inceleme alanı ve vurguları da farklılaşıyorsa da; feminist iktisatçılar iktisadın konusuna ilişkin eleştirilerini anaakım (neoklasik) iktisat yaklaşımının ‘iktisat nedir’ sorusuna verdikleri yanıtlara odaklıyorlar. Zira, ‘anaakım’ kavramlaştırmasının kendisi bir hiyerarşik sınıflandırmayı, bir egemenlik ilişkisini -belirli yaklaşım(lar)ın iktisat literatüründeki hakimiyetini- imlemektedir. İşte bu nedenle, feminist iktisatçılar egemen (anaakım) iktisat yaklaşımının iktisadın konusunu (kapsamını) tanımlayan betimlemelerinin sınırlarının ortaya koyulması halinde, bu sınırları belirleyen ideolojinin temellendirildiği egemenlik ilişkilerinin de nedensellik bazında açığa çıkarılabileceği; bunun sonucunda da sözkonusu sınırların kırılabileceği görüşünden hareketle, neoklasik iktisat üzerine odaklanmaktadırlar.

“İktisadın konusunun, ya da iktisadi bir konunun sınırları anaakım iktisatçı nasıl belirlenmekte ve bu sınırlar neleri, kimleri hangi gerekçelerle marj dışına itmektedir” sorusunun yanıtı feminist iktisat yazınındaki ir-

delemeler temelinde ele alındığında, işte bu nedenle, arkaplanındaki ege-men ideolojinin (Kartezyen ülkünün) eril yanlılığı da açığa çıkmaktadır:

İktisadi bir konu denildiğinde de, günümüzde (ve özellikle 19. yüz-yıldan bu yana) genel kabul gören anaakım (neoklasik ve Keynesyen) ik-tisat yaklaşımınca piyasa(lar) ile ilgili analizler anlaşılmaktadır. Böylece çok genel bir ifadeyle konusu, 'karşılıklı ilişki içindeki üretim ve tüketim faaliyetleri kümesi' olarak tanımlanan yerleşik iktisadın, -bu genel tanımlama ayrıntılandığında- üretim ve tüketime ilişkin tüm faaliyetleri bile içermediği görülmektedir. Şöyle ki, ekonomiler önce, güdümlü ve piyasa ekonomileri olarak ayrıştırılmakla; güdümlü ekonomiler inceleme alanı dışına itilerek piyasa ekonomileri ele alınmaktadır. Üstelik piyasa ekono-milerindeki tüm iktisadi faaliyetlerin (üretim ve tüketimle sınırlandırılmış haliyle bile) tamamı da anaakım iktisadın konusuna dahil edilmemektedir. Sadece piyasa değişimlerini (ticareti: büyük ölçüde -en genel tanımıyla- paranın aracılık ettiği değişimlere konu olan mal ve hizmetlerin üretim ve tüketimini) tanımlayan faaliyetler iktisat kapsamında değerlendirilmekte-dir. Şöyle ki, piyasası olan ve olmayan şeklinde ikinci bir ayrımla, piyasa-sı olmayan (üretim maliyetlerinin tamamı tüketici tarafından karşılanma-yan -gönüllü kuruluşların mal ve hizmet üretimi: toplumsal cinsiyetin tanımladığı rollere bağlı işbölümü temelinde kadınlara yüklenilen evişleri, çocuk, hasta ve yaşlıların bakımı, kendi tüketimi için küçük ölçekli üretim, v.b.-) iktisadi faaliyetler de, piyasa mekanizmasının 'bedelli değişim' mantığına uygun olmadıkları için inceleme alanı dışında bırakılmaktadırlar. Bunun sonucunda da, yerleşik (anaakım) iktisat 'bilim'i ekonominin tümü adına sadece fiyat mekanizmasının işlediği piyasa sektörünü, piyasa ilişkilerini konu alan kısmı ile (kamusal alanı) incelemekte, ekonominin geri kalan, daha ziyade özel alanı konu alan, piyasa ilişkileri dışında adde-dilen kısmını gözardı etmektedir (Demir, 1996 b, 62-63; Nelson, 1995, 141; Jennings, 1993, 60). Bu yaklaşım, kadınları ve kadınların iktisadi fa-alietlerini ekonomide görünmez hale getirirken, insanların varlıklarını sürdürbilmeleri için yaşamsal öneme sahip birtakım ürünlerin üretim ve dağıtımına (örneğin, yiyecek ve bakım gibi) yönelik faaliyetleri de değersiz ve/veya ikincil olarak nitelemektedir.

Özetlemek gerekirse, önce toplumsal cinsiyet anlayışına uygun bir biçimde kadın ve erkek rolleri tanımlanmakta, cinsiyetçi bir iş bölümü so-

nucu kadın özel alana hapsedilmekte, bu rollerin gereği olarak görülen özel alana ilişkin iktisadi faaliyetler, piyasa dışı ilişkileri betimlediği için ikincil-önemsiz addedilerek iktisadın inceleme alanı (kapsamı-konusu) dışına itilmekte, böylece iktisatta kadın görünmez kılınmaktadır (Serdaroğlu, 1997, 8).

Feminist iktisatçılar, bu anlayışın 17.yüzyıl sonrası önem kazanan kamu/özel alan ayrımının, 19. yüzyılda 'endüstrileşme' ile birlikte üretimin kontrolünün özel alandan (eviçi-hanehalkı) uzaklaştırılması sonucunda iktisada yansımalarının ürünü olduğunu; bir başka deyişle, 17.yüzyıl siyasi ikiciliklerinin, 19.yüzyıl iktisadi ikiciliklerini -endüstrileşme sürecinin de hızlandıran etkisiyle- yönlendirdiğini ifade ediyorlar. Endüstrileşmenin hızlandıran etkisini ise, piyasanın önemini artırıp, eviçi üretimini (özel alanın) önemsizleştirmesine dayandırıyorlar (Longino, 1993, 168).

İktisadi (kamusal alana ilişkin) -iktisadi olmayan (özel alana ilişkin) işler ayrımıyla, toplumsal cinsiyetçiliğin iktisattaki uzanımlarının, 19.yüzyılda birbirleriyle ilişkili biçimde ayrıştırılmış ikili kümelere eklenilen iktisat (=piyasa) tanımında ortaya çıktığını ifade ediyorlar: İktisadi özel alanın dışına iten maddi (pecuniary) kültürün, ikici ve toplumsal cinsiyetçi temellerini, modernizmin (Kartezyen) ikiciliklerine eklenen iktisat/aile (eviçi) üretimi ayrımının oluşturduğunu iddia ederken; ikicilikler kümesinin yeni biçiminden hareketle iktisadi insan (homoeconomicus) kavramının ayrımcı rolünü de deşifre ediyorlar. Jennings, iktisat/aile temelindeki toplumsal ayrımları aşağıdaki biçimde sergileyerek, irdeliyor (Jennings, 1993, 121-124):

Kamu/özel, (piyasa) iktisat/aile (iktisadi olmayan), erkek/kadın, (akılcı) rasyonel/duygusal, zihin/beden, nesnel/öznel, bilim/insana dair (humanities), iktisat/sosyoloji, rekabetçi/destekleyici, bağımsız/bağımlı, birey/?. Jennings, birey ile eşleştirilecek bir kavramın mevcut olmadığını, erkeklerin de (iktisatla ilişkili) evrensel bir kategori olarak tanımlandığını söylüyor. Bu bağlamda da, kamu/özel kümeleri ayrımının, hakim iktisadi kuramların piyasayı 'rasyonel' ve 'evrensel' nitelemeleriyle sunuşlarını temellendirdiğini ifade ederek, egemen iktisat tanımının ardındaki Kartezyen anlayışın toplumsal cinsiyetçi bakışına dikkati çekiyor. İngilizce'deki 'iktisat' (economics) ve 'erkek' (man) sözcüklerini birleştiren egemen ik-

tiyat yaklaşımlar)ında merkezi bir öneme sahip olan (economic man) kavramsallaştırmasının metaforik ve ikici tarihi orijinini de bu analiziyle serimliyor. 'İktisat' ve 'erkek' kavramları, toplumsal değer yargıları temelinde birleştiriliyor. Söz konusu değer yargılarınca toplumsal cinsiyet(ler) de tanımlanıyor ve kadın, piyasa ile özdeş tutulan iktisadın dışında bırakılarak, iktisadi bağlamda da ikincilleştiriliyor.

Feminist iktisatçılar, (economic man) kavramsallaştırmasının devleti de iktisat dışına ittiğini, yine ikicilikler listesinden hareketle, bu kez iktisadın karşısına devletin, bireyin karşısına toplumun yerleştirildiği ve erkeğin yine iktisat kümesinde yerini aldığı iddiası ile açıklıyorlar. Bu kez karşıt kavramlar listesi "özel/kamu, piyasa(iktisat)/devlet, birey/toplum, girişim/kısıt, etkin/etkin değil, nesnel/öznel, bilim/siyaset" şeklindeki ikicilikleri sergiliyor. Bu çiftleştirmede laissez-faire ve serbest özel girişimi önceleyen bir ideolojik yaklaşımla iktisadi bazda farklı bir anlam yüklenen 'özel', 'kamu'ya üstün kılınıyor. Böylece 17.yüzyıldaki kamusal-siyasi faaliyetler önceliğini, iktisat (=piyasa) özdeşleştirmesi ile tanımlanan iktisada kaptırıyor. Diğer taraftan devlet/aile (hanehalkı) çiftleştirmesindeki devlet lehine hiyerarşik öncelikle de sürdürüldüğü için, eviçi faaliyetleri çifte ikicilikle daha da önemsiz, 'hiç' görünmez kılınıyor. Şöyle ki, iktisadi insan (economic man) kavramlaştırması ile insan 'politik hayvan' olarak görülüyor artık. Piyasa ile özdeşleşen iktisat ile devletin alanları da ayrıştırılıyor, ama devlet, alanı iyice daraltılan ailenin (eviçine hapsolunmuş haliyle özel alanın) karşısındaki konumunu korumaya devam ediyor. Böylece piyasa (=iktisat), politik alanın üzerine çıkararak, siyaseti 'iktisat' karşısında ikincilleştiriyor (Jennings, 1993, 123).

Önceleri modernist devlet kuramı bağlamında özel alan dışında tanımlanan bir 'siyaset' anlayışı ile kadını ve kadına ilişkin siyasi politikaları ikincilleştiren yaklaşım, bu kez de eviçi iktisadi faaliyetleri kapsam dışı bırakan, 'iktisadi insanı' 'erkek' kavramsallaştırması ile genelleyen bir anlayışla, kadına ve kadınların iktisadi faaliyetlerine ilişkin politikaları iktisatta ikincilleştiriyor. Ve böylece " 'iktisat dışı varlıklar' şeklindeki yeni kadın tanımı onların meta-toplumlarındaki rollerinin yorumu açısından, 'siyaset dışı varlıklar' şeklindeki önceki 'tanımlanan' rollerine görece daha etkin bir biçimde 'toplumsal cinsiyetçi' anlayışları perçinliyor." (Jennings, 1993, 123).

Bu 'çifte' ikicilikler birlikte ele alındıklarında 'ilginç' bir ilişkiler yumağı sergilemektedirler: Bir yandan 'piyasa' toplumunda, 'bireycilik' anlayışı ile, politik müdahalelerden bağımsız-iktisadi girişim 'özgürlüğü' sağlanırken; diğer taraftan da kadın ve erkeğin statüleri, iktisat bağlamında da toplumsal cinsiyetçi bir değerler silsilesi ile yeniden kurgulanmaktadır. Üstelik bu çifte ikicilikler kümeleri, piyasayı hem siyasi hem de aile-eviçi ilişkiler temelindeki süreçlerden daha 'nesnel' ve 'rasyonel' olarak tanımlamaktadır.

Bunun sonucunda da, daha önce de belirtildiği üzere, iktisat diğer toplumsal disiplinlere (siyaset, sosyoloji, beşeri ilimler) görece daha 'bilimsel' olarak nitelenişini hak ediyor!

İktisadın bu şekilde piyasa ile özdeşleştirilerek, toplumsal cinsiyetçi bir perspektifle erkek faaliyetleri olarak evrenselleştirilmesinin ardındaki kompartmanlaştırılmış kavramlar, toplumsal değerlere öylesine egemen olmuştur ki, kadınlar bile, farkına varmadan, bu anlamlandırmaları, davranışları ile yaşamlarına taşıyarak yeniden üretimine yardımcı olabilmektedirler.* Eviçi üretiminin temel faktörü eviçi (kadın) emeğinin, üretken emek dışında addedilerek 'çalışma' olarak kabul edilmemesi öylesine genel kabul gören bir anlayıştır ki, 'evkadınları' faal işgücü içerisinde (ne çalışan, ne de işsiz) olarak dahil edilmemekte; eviçi üretimde milli gelir hesaplarında gözönüne alınmamaktadır. Zaman zaman feministlerin eviçi emeğinin ücretlendirilmesine ilişkin talepleri de 'kötü bir espiri' olarak telakki edilip, kadınlar tarafından bile pek fazla ciddiye alınmamaktadır.

Feminist iktisatçılar, iktisadın (genel kabul gören tanımıyla) konusunun sadece piyasa değişimlerine konu olan üretim-değişim ilişkileriyle sınırlandırılmasına, toplumsal cinsiyetçi arkaplanını (modernizmin-Kartezyen ikicilikler temelindeki kadınları ikincilleştiren içerimlerini) da açığa çıkararak, eleştirmekle yetinmeyip, çok daha kapsamlı, insanları dünya ile ilişkilendiren bir iktisat tanımı önermektedirler:

* Örneğin, eve herhangi bir tamirat için gelen tamirciye (toplumsal olarak erkek işi olarak algılandığı için) çok kısa ve daha az efor sarfederek yaptığı iş için evişlerini yapmak üzere gelen (toplumsal cinsiyetçi bir görev dağılımı sonucunda kadınlara ait işleri yaptığı düşünülen) kadından daha fazla ücret ödenmesi, kadınlar tarafından bile 'doğal' kabul ediliyor.

İktisadın konusu, sadece piyasa temelli iktisadi faaliyetlerle sınırlandırılmak yerine, çeşitli alanlardaki iktisadi faaliyetlerin tümünün (kurumlar, devlet, aile-eviçi) birlikte karşılıklı ilişkileri boyutunda içerilmesini sağlayacak bir biçimde genişletilmelidir (Mac Donald, 1995, 180).

Sadece piyasa değişimlerine konu olan üretim ve tüketim faaliyetleri ile tanımlanan bir iktisat anlayışı yerine, insanların yaşamlarını sürdürmeleri ve geliştirmeleri için gerekli ihtiyaçların teminine (provisioning) ilişkin faaliyet ve politikaların tümünü -piyasa faaliyetleri ile eşdeğerde içerecek; böylece kamusal alana ilişkin piyasa temelli faaliyetler ile özel alana ve toplumsal yaşama ilişkin faaliyetler ve politikalar arasındaki ayrımı kaldıracak ve bunun sonucu olarak da iktisatta kadını ve kadın deneyimlerini de içerecek, insanları gerçek dünya ile ilişkilendiren bir iktisat anlayışı ile iktisadın konusunun sınırları zorlanmalıdır (Strassmann, 1995, 1).

* (Feminist iktisatçıların iktisadın konusuna ilişkin yaklaşımları, bir bakıma feminist iktisadı da tanımlayan aşağıdaki sloganda özetlenmektedir:

“Özel olan politiktir ve politik olan da iktisadidir. öyleyse kişisel olan sadece politik değil, aynı zamanda da iktisadidir.”* (Pujol, 1995, 19).

I. 3. iii. İktisatta Modelleştirme (ya da Mantar ‘Adam’ların Hikayesi):

Konusunu ve kapsamını piyasa ekonomileri ile sınırlandıran yerleşik (anaakım) iktisat, nesnellik ve evrensellik iddialarını da mantuksal akıl yürütmeye dayanan yöntemi temelinde sofistike matematik, mantık ve ekonometri kullanarak sunduğu modellerinde de ‘metadolojik-yöntemsel-bireyciliği’ esas alarak -kendi içerisinde son derece ‘tutarlı’ bir biçimde-modelleştirmede de modernist felsefeyi izlemeye devam etmekte; feminist iktisatçıların eleştiri oklarının hedefi olan yanlışlığını bu bağlamda da sürdürmektedir. Yerleşik iktisatta modelleştirmenin, neredeyse ‘iktisat’ ile özdeş tutulduğu gözönüne alındığında ise, bu süreçteki ‘egemen’ yanlı

* “Deneyimleriniz ve kimliğiniz perspektifinizi ve çalışma alanlarınızı tanımlayan sınırlandırmalarınızı şekillendirecektir. Eril kimlik, iktisadın alanını da erkek faaliyetleri olarak algılanan alanlarla sınırlayacaktır” (Pujol, 1995, 19).

yaklaşımların, disiplinin toplumsal cinsiyet temelindeki kimliğini belirlemedeki etkisi daha fazla önem kazanmaktadır.

Şöyle ki, anaakım iktisat yaklaşımını benimseyen bir iktisatçının kuramdan anladığı modeldir. Model ise, -benimsenen epistemoloji anlayışıyla (kural koyucu-pozitivist ve bu bağlamda modernist) tutarlı- matematiksel biçimde ifade edilmiş düşünceler olarak platforma gelmektedir. Zira, (anaakım) iktisatçılar, iyi modellerin kolayca tanınabilecek bir biçime sahip olmaları gerektiğine inandıkları için, modellerini matematiksel denklemlerle ifade edilmiş tanım ve varsayımlar şeklinde sunmaktadırlar (Strassmann, 1994, 153).

Anaakım (neoklasik) iktisadın davranış modeli, rasyonel, özerk, sadece kendi çıkarını gözeten, dışsal kısıtlar altında optimizasyonunu kıt kaynakları etkin bir biçimde dağıtmaya çalışarak sağlayan, tercih, seçim ve kararlarında özgür ve birbirlerinden bağımsız 'iktisadi bireyler'e dayanmaktadır. Bu modelleştirme çerçevesinde 'iktisadi karar birimi' olarak ele alınan bireyin özellikleri, anaakım iktisadi karakterize eden, üç temel kavram (kıtlık, bencillik, rekabet), üzerine kurulmuştur.

İktisada giriş kitaplarında iktisadi sorunun, 'kıt-sınırlı- kaynaklar-la, sonsuz-sınırsız-insan arzularının karşılanması' şeklinde tanımlanmasının arkaplanındaki 'doğa' ve 'insan' anlayışı da yukarıda sözü edilen bu üç kavrama dayanmaktadır. Soruna çözüm olarak da, 'bu kıt kaynakların etkin bir biçimde dağıtımının sağlanması' getirilmektedir.

Bu aşamada feminist iktisatçıların platforma getirdikleri soru, anaakım iktisatçıların, temel problemi sorunsallaştırış biçimlerinin ve önerdikleri çözümün ideolojik içerimlerini açığa çıkarmaya yöneliktir.

"Etkinliğin tam olarak sağlanması insanların mutluluğunu artıracak mı?" (Strober, 1994, 143).

Bu soruyu 'etkinlik, kimin için, neyin çözümü olacaktır?' şeklinde de dillendirmek mümkündür. Etkinliğin ölçütü olarak 'pareto-optimalite' alındığında, sorunun yanıtı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, bölüşüm ya da dağılımdaki bir değişimin pareto anlamında daha iyi olarak nitelenebilmesi için, bir kesimin durumunu iyileştirirken, diğer kesimin durumunu kötüleştirmemesi gerekmektedir. Bu durumda hiç de adil

olmayan bir gelir dağılımı sözkonusu iken, düşük gelir grubu lehine gelirin yeniden dağılımını sağlayacak bir düzenlemeye 'etkinlik' adına karşı çıkılacaktır. Yine, toplumda erkeklere görece daha dezavantajlı durumda olan kadınların durumlarını iyileştirmeye yönelik iktisadi politika önermeleri etkinliğe feda edilecektir. Kıtık ve mevcut tanımı temelinde (pareto - optimalite) etkinlik üzerine odaklanma, bu bağlamda, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kötü beslenme ve açlık gibi sorunların gözardı edilmesini kolaylaştırmaktadır* (England, 1993, 42).

Feminist iktisatçılar, anaakım iktisatçıların iktisadi 'kıtık' bağlanımında sorunsallaştırmalarını 'kaynakların adil olmayan bir biçimde dağılımı -bölüşüm-, kıtıktan daha önemsiz bir problem midir?' şeklindeki karşı soruları ile eleştirmektedirler.

Nelson, iktisat disipliniinde egemenliğini ilan eden anaakım (neoklasik) iktisadın kıtık ve etkinliğe odaklanmasının ardında, bu yaklaşımın 'insan' kavramlaştırmasını simgeleyen 'homoeconomicus'-iktisadi birey anlayışının yattığını ve modelleştirmenin de bu kimliklendirme bağlamındaki insan davranışlarını betimlediğini ifade etmektedir. 'Homoeconomicus'u ise "bireyciliğin vahşi bir boyutta kimliklendirilmesi" olarak nitelendirmektedir (Nelson, 1996 a, 31).

Feminist iktisatçıların eleştiri oklarını çeken neoklasik iktisat modelindeki bu 'iktisadi birey' nasıl bir 'insan'ı imlemektedir?

Yukarıda da tanımlandığı üzere, üretici (firma), tüketici (hanehalkı) olarak, bireysel refah ya da karlarını maksimize edecek biçimde kararlar alarak kıt kaynaklarla sınırsız arzularını tatmin edecek seçimleri nasıl yapacaklarını araştıran bu bireyler (iktisadi ajanlar); kararlarını alırken ve seçim yaparken sadece kendi çıkarlarını düşünürler, birbirlerinden, toplumsal değer ve tercihlerden etkilenmezler, rasyonel ve özerktirler. Bu betimleme, cinsiyetçi Kartezyen ideale hiç de yabancı değildir. Öncelikle modelleştirmenin 'cogito' aracılığı ile rasyonellik ile ilişkilendirilmesi; sonra da seçim ve kararlara ilişkin nitelermeler; 'iktisadi ajan'ı gerçek dünya ve insanlardan koparmaktadır. Şöyle ki, 'kaynakların kıtlığı' ile doğa,

* Pek çok ülkede tüm yurttaşları doyuracak miktarda yiyecek mevcutken, bazı kesimler -özellikle kadın ve çocuklar- kötü ve yetersiz beslenme ve hatta açlık sorunu ile karşı karşıyadırlar.

durağan, cimri, düşman, edilgen ama korkutucu olarak algılanmakta; doğa, çocukluk, bedensel ihtiyaçlar, insani bağlar Kartezyen ikiciliğin eril yanlı anlayışı ile dışarda bırakılmaktadır. Zira bunlar rasyonelitenin dışındadırlar (Nelson, 1993, 26).

Bu, sadece kendi çıkarını düşünen, özerk, rasyonel, seçimlerinde (hiçbir etki altında kalmayan) özgür nitelemeleriyle kimliklendirilen 'iktisadi birey'in karşısı, başkalarının (diğer insanların) da refahını önemseyen, karar ve seçimlerini bu bağlamda belirleyen, toplumsal ve doğal çevresinden etkilenen 'insan' olmaktadır. İlk listedeki -iktisadi bireyi niteleyen- özelliklerin modern batı toplumlarındaki kültürde erillikle ilişkisi tesadüfi değildir. İkinci grup özellikler ise klişe bir biçimde dişillikle ilişkilidir (Nelson, 1996a, 3). Bu durumda, ilk gruptaki özelliklerle kimliklendirilen bir (iktisadi) birey anlayışının biçimlendirdiği bir iktisat modelinde kadın deneyim ve davranışlarının yer almaması şaşılacak bir sonuç değildir.

"Neoklasik iktisadın modelleştirmede dayandığı varsayımlar, sadece kadını ve kadın deneyimlerini dışlayan peşin hükümlerle donanmış değildir; aynı zamanda gerçek yaşamı açıklamaya engel pekçok sınırlamayı da içermektedir." (Bergman, 1996, 4).

Bergman'ın bu argümanının haklılığı, neoklasik iktisadın hanehalkı davranışlarına ilişkin varsayımları, feminist iktisatçıların bakışıyla yapısızlaştırıldığında, daha iyi anlaşılmaktadır:

Ailenin tek bir iktisadi aktör (hanehalkı) olarak ele alınması sonucunda, tek bir fayda fonksiyonu oluşturulmaktadır.* Peki bu fayda fonksiyonu kimin (annenin mi, babanın mı, çocukların mı yoksa o hanede yaşayan diğer bireylerin mi) tercih ve kararlarına göre oluşturulacaktır, kimin çıkarlarını temsil edecektir? (Bartlett, 1996, 141) Üstelik bu fayda fonksiyonuna ve sahibi iktisadi bireye ilişkin varsayımlar da (özerk, rasyonel, kendi çıkarını düşünen, zevk ve tercihleri dışsal olarak belirlenen, birbirlerinden bağımsız fayda fonksiyonlarına sahip bireyler; bireylerarası fayda karşılaştırmalarının imkansızlığı v.b.) prototip bir iktisadi modelin

* Farklı bireylerin oluşturduğu hanehalkının tek bir fayda fonksiyonuna sahip olarak ele alınması, aslında, modelin temel varsayımlarından 'otonom, sadece kendi çıkarını düşünen birey' tanımı ile de gelişmektedir.

insanını, 'gelişimini tamamlamış, tercihleri tam olarak belirlenmiş bir iktisadi birey' olarak tanımlanmaktadır (England, 1993, 37). Bu durumda hiç de gerçek yaşama uymayan, hilkat garibesi bir 'insan'la özdeşleşmektedir bu iktisadi birey:

Öyle bir insan ki, çocukluğu, yaşlılığı, kimseye bağımlılığı ve kendinden başka kimseye karşı sorumluluğu yok; çevresinden etkilenmiyor ama rasyonalitesini belirleyen kısıtları bağlamında da pasif (edilgen); toplumdan etkilenmeden toplumla ilişkiye geçiyor.* Oysa insanlar 'mantar adamlar' olarak topraktan fışkırmıyor: İnsanlar kadınlar tarafından doğuruluyor, doyuruluyor ve çocuklukları boyunca bakılıyorlar; aile ve toplumsal kurum ve kuruluşlar içerisinde sosyalleşiyorlar; yaşamlarını sürdürme ve korunma bağlamında da başkalarına bağımlılar; zevk ve tercihleri de toplumsal olarak belirleniyor ve hatta yönlendiriliyor.** (Nelson, 1996a, 30) İnsan yaşamının bu yanları, egemen iktisat yaklaşımınca, genellikle önemsiz telakki edilerek veya entelektüel ilgiye değer bulunmayarak gözardı edilmektedir. İnsan yaşamının gözardı edilen, küçüm-senen bu konpartmanı ise dişillikle özdeşleştirilen işbirliği, diğergamlık (alturizm) ve bolluk (abundance) gibi kavramları içermektedir. Bu bağlamda, daha önce de belirtildiği gibi, neoklasik iktisadi karakterize eden üç temel kavram (kıtlık, bencillik, rekabet) iktisadi ilişkilerin sadece bir konpartmanını (eril yanını) yansıtmakta; diğer konpartmanda (dişil tarafta) ise bolluk, diğergamlık ve işbirliği yer almaktadır.

Bu farklı tarafların eril ve dişil özellikler olarak kadın ve erkek davranışları ile özdeşleştirildiği argümanından hareket eden feminist iktisatçılar, anaakım iktisadın modelleştirmesinde, dişil gördüğü (bolluk, diğergamlık, işbirliği) kavramları gözardı ederek, eril gördüğü kavramları (kıtlık, bencillik, rekabet) temel aldığını; modellerin ikinci gruptaki kavramlar temelinde inşa edildiğini; ve böylece iktisatta kadın davranışlarını ve

* Bu tür bir insan kavramsallaştırmasının yöneltceği sonuçların tehlikesine işaret edenler sadece feministler değildir. Retoriğin rolünü araştıran McCloskey ve diğer postmodernist bakışa sahip, söylemsel iktisat anlayışını tanıtan iktisatçılar da, bu 'aykırı' birey tanımının, insan varlığının ve düşüncelerinin toplumsal oluşumunu gözardı ettiğine dikkati çekmektedirler (Nelson, 1996a, 30).

** Zevk ve tercihlerin belirlenmesinde özellikle neoklasik iktisadın betimlediğini iddia ettiği kapitalist toplumlarda reklamın rolü gözardı edilebilir mi? (Bu etkileşim, neoklasik iktisadın en temel dayanaklarından birisi olan arz ve talebin birbirlerinden bağımsızlığı varsayımını da sorgulamaya açmaktadır).

çoğu kadınlarca gerçekleştirilen üretim faaliyetlerini iktisat dışında bırakıldığını iddia ederken; 'bu özelliklerin kadın ve erkek stereotiplerini tanımlamadığı, toplumsal cinsiyetçi bir anlayışa dayanan kimliklendirmenin sonucu olduğu' şeklindeki görüşlerini de saklı tuttuklarına dikkati çekmektedirler (Serdaroğlu, 1997, 10).

Yukarıdaki irdelemeleri temelinde feminist iktisatçılar, iktisadi modellerin, -postmodernist iktisatçılarla örtüşen bir bakışla- genel olarak iktisadi davranışları değil; belirli bir biçimde (ideolojik değer ve tercihlerle) organize edilmiş ekonomilerde varsayımsal olarak konuşlandırılmış birey ajanların davranışlarını betimlediğini; bu ekonomilerin oluşturulmasındaki egemen ideolojinin de toplumsal cinsiyetçi, sınıfsal, ırkçı içerimleri olduğunu iddia etmektedirler (Longino, 1993, 166).

"Davranışlar mı ekonomiyi, ekonomi mi davranışları belirliyor?" sorusunun yanıtı ise, "karşılıklı etkileşimle her ikisi de birbirlerini belirliyor" şeklinde verildiğinde; iktisadi şekillendiren ideolojinin, ekonomiyi yönlendirdiği ve yine bu ekonomiye ilişkin algılar çerçevesinde iktisadın şekillendiği kabul edilecektir. Bu bağlamda kadın bakış açısını da içerecek bir iktisat yaklaşımının yukarıda sözlü edilen iki kompartmandan birinin egemenliğini kırarak, diğerinin egemenliğinde ekonomiyi şekillendirmeyi hedefleyeceği şeklindeki yanlış ya da yanlış yargıları, feminist iktisatçılar 'amaçlarının iktisatta yeni egemenlik alanları ve yeni egemenler yaratmak değil, egemenliğin sınırlarını serimleyerek, sınırları aşmak olduğunu' belirterek yanıtlıyorlar.

Feminist iktisadın amacı, yerleşik iktisadın modelleştirmede dayandığı kavram ve sorunları (kıtık, bencillik, rekabet) reddederek yerine zıtlarının (bolluk, diğergamlık, işbirliği) konulması değil, çoklu insan davranışlarını kavrayabilmek için, bunların birlikte -birbirlerini dışalamadan- içerilebileceği ve hatta yenilerinin eklenebileceği dinamik ve açık (ya/ya da ile hareket etmektense ve/veya ile işe koyulmaya olanak tanıyacak) bir modelleştirme anlayışını önermektedirler.

*1. 3. iv. İktisat Eğitimi (ya da Tabldot Yemeğin Sunuluşu);
ve Seçenek (Alakart Mönüden Mutfakta Seçim):*

Feminist iktisatçıların eleştiri oklarını odaklandıkları bir diğer nokta da 'iktisat eğitimi'dir. Feminist iktisatçılar, iktisat derslerinin sadece içeriğinin değil, verilmiş biçiminin de değişmesi gereği üzerinde durmaktadırlar:

İktisadın epistemolojisinin (yönteminin) iktisadın muhtevası kadar retorik ve söylemini de belirlediği şeklindeki feminist argümandan hareketle, iktisat dersi verenlerin de, öğrencilere 'iktisadın ne olduğunu' ve 'iktisatçı gibi düşünmeyi' öğretirken -retorik ve söylemlerini belirleyen- yöntembilim anlayışlarını arkalayan ideolojiyi aktarmaları kaçınılmaz bir sonuç olarak algılanmaktadır feminist iktisatçılarınca. Tanımlanmış biçimiyle 'iktisatçı' gibi düşünmek ise, ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyete ilişkin analizleri dışlamaktadır: Bartlett, "iktisada giriş derslerinin 'farklılıklara saygı' bağlamında yeniden gözden geçirilmesi, gerek muhteva gerekse eğitim-öğretim tekniklerinin değiştirilmesi gereğini ortaya koyacaktır" diyerek bu sorunu vurgulamaktadır (Bartlett, 1996, 148).

İktisat eğitimi, iktisadın ve dolayısıyla ekonomiye hakim kurum ve mekanizmaların toplumsal cinsiyetçi, ırkçı, v.b. yanlılıklarından arındırılmasını hedefleyen çabalara ilişkin süreçte (ve dolayısıyla feminist iktisat açısından) son derece önemli görülmektedir.

Şöyle ki, feminist iktisatçılar, daha önce de belirtildiği üzere, iktisadı (disiplini) yönlendiren ideolojinin, ekonomiyi de yönlendirdiği; ekonomiye ilişkin algıların da tekrar disiplini şekillendirdiği; 'iktisadın ne olduğu'na ve 'iktisatçı gibi düşünme'nin ne anlama geldiğine ilişkin ideolojik yargı ve yaklaşımların da iktisat eğitiminin sonucunda edinildiği şeklindeki anlayışlarından yola çıkarak disipline ve ekonomiye egemen yanlılıkların arındırılması, iktisadın sınırlarından kurtarılması açısından iktisat eğitiminin rolüne dikkati çekmektedirler.*

* Postmodernist iktisatçılar da paralel bir anlayışla iktisat ders kitaplarının, 'iktisat disiplinin portresini yansıttığı'; derslerin içerik ve söylemlerinin, 'geleceğin iktisatçılarının iktisadi perspektiflerini oluşturduğu' görüşlerinden hareketle iktisat eğitiminin sözkonusu sınırların oluşturulmasındaki rolünü vurgulamaktadırlar (Bölüm II, s. 63-64)

Nitekim disipline egemen olan iktisat yaklaşımı, bu egemenliğini iktisat eğitiminde de (özellikle lisans düzeyinde) sürdürmektedir. Bu egemenlik -yukarda da açıklanan epistemolojik etkileşim sürecinde sadece- iktisat eğitiminin muhtevasında değil, eğitimin veriliş biçiminde de hüküm sürmektedir:

Öğrencilere, anaakım iktisat yaklaşımının temel kavram ve varsayımları (modelleri) basit matematiksel analizler aracılığı ile sunulmakta; modelle özdeşleştirilen kuramın oluşumuna ilişkin tartışmalara ve alternatif yöntem ve yaklaşımlara, öğrencilerin üzerinde tartışma yapabilecekleri kapsamda, yer verilmemektedir. Zira, anaakım (özellikle neoklasik) iktisadın kapsamı (konusu), modeli ve özellikle yöntemi, dayatmacı, 'oluşturulmuş bir bilginin aktarımı' şeklinde bir eğitime zorlamaktadır. Bu temelde, bir iktisat kavramı irdelenirken, öğrenciler sadece modele ilişkin sorulara yönlendirilir; varsayımların ve iktisadi politika önerilerinin, politik içerimlerine, sonuçta kim(ler)in kazanıp, kim(ler)in kaybettiğine ilişkin sorulara pek değinilmez. Zira, 'iyi bilim' ideoloji içermez ve her zaman nesneldir. Bu bağlamda 'ideolojisi olmayan bir bilim' olma iddiasındaki yerleşik iktisat yaklaşımını benimseyen bir iktisat hocası, nesnelliğine halel gelmemesi için, kuramın oluşumunun arkaplanındaki ideolojik, tarihi, sosyolojik, kültürel değer ve dayanaklara ilişkin tartışmaları iktisat dersinin verildiği dersanenin kapısının dışında bırakmayı yeğleyecektir (Shackelford, 1992, 572).

Feminist iktisatçılar ise iktisadi muhtevanın, onun bağlantılarını da içerecek bir biçimde irdelenmesinin, eğitim sürecinde son derece önemli olduğu görüşündedirler. Bu da düşünce tarihinin yanısıra, önemli araç ve kavramların oluşturulmasına dayanak teşkil eden sürecin de içerilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, kuram(lar)ın 'durum odaklı' olduğunu vurgulayan bir 'bilim' anlayışını benimseyen feminist iktisat, öncelikle kuramı doğuran ortamı ve kuramı inşa eden(ler)in arkaplanını iktisat dersinin verildiği sınıflara taşımayı bir gereklilik olarak görmektedir.

Bu bağlamda, feminist iktisatçıların önerdikleri feminist iktisat anlayış(lar)ından hareketle, iktisadın, daha esnek bir biçimde (farklı kurant, konu, kapsam, kavram ve yaklaşımları, model ve yöntemleri hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutmayacak bir anlayışla) tanımlanması ve kuramlarının

durum odaklı olduğunun (iktisada ilişkin bilgilerin nicel olduğu kadar nitel enformasyondan da etkilendiğinin)* kabul edilmesi halinde, 'oluşturulmuş bilginin aktarımı' şeklindeki eğitim anlayışına da sığdırılması mümkün olmayacaktır (Nelson, 1995, 145).

Nitekim, feminist pedagojik yöntemi benimseyen feminist iktisatçılar, iktisat derslerinde, hocanın yerine öğrenciyi merkeze koyarak, hiyerarşik yapıyı kırmayı ve böylece, tartışma ortamı içerisinde öğrencilerin iktisadi bilgiye ilişkin görüşlerini kendi deneyimlerinin (işçi, öğrenci, ailenin bir üyesi, bir kurumun üyesi, kadın-erkek, siyah - beyaz, v.b.) keşfi sürecinde oluşturmalarını tercih etmektedirler (Shackelford, 1992, 573).

Bu nedenle de feminist iktisatçılar, öğrencilerin mülakat, sondaj, etnografi, v.b. yöntemleri de kullanarak topladıkları (nitel ve nicel) verileri analiz edebilecekleri, birlikte tartışabilecekleri deneysel öğrenim ve laboratuvar oturumları şeklindeki uygulamaların dikte edilen 'iktisadi öğrenme' yerine 'iktisadi oluşturma' çabalarına yönelik bir iktisat eğitiminin, eleştirel, analitik ve yaratıcı düşüncenin gelişimine yardımcı olacağını; ırk, toplumsal cinsiyet v.b. yanlışlıkların bir tezahürü olan dışlamaların daha kolay bertaraf edilebileceğini; bunun sonucunda da iktisat sınıflarındaki öğrencilerin gelecekte, farklılıkların bilincinde ve farklılıklara saygılı kuramcılar ve (iktisadi) politika üreticileri olarak iktisadi (ve dolayısıyla ekonomiyi) daha 'insan' (diğer 'farklı' bakışlarla birlikte, kadın bakış açısını da içeren) bir boyuta taşıyabilmelerinin mümkün olabileceğini ifade etmektedirler (Bartlett, 1996; Nelson, 1995; Shackelford, 1992; Williams, 1993).

* Postmodernist bakışlı iktisada yaklaşan iktisatçılar da aynı gerekçelerle, iktisat eğitiminin 'pişirilmiş yemeğin sunulması' şeklindeki sınırlandırmalardan kurtarılmasını farklı yöntem ve dolayısıyla söylemlere açılmasını savunmaktadır (Bkz., Bölüm II, s.63-64).

SONUÇ YA DA SONSÖZ YERİNE (FEMİNİST İKTİSADIN BAKIŞI POSTMODERNİST Mİ?)

Feminist iktisadı, bakış açısında postmodernist bir bağlama sokan, iktisadın eril bir toplumsal cinsiyetçi anlayışla yapılandırılmasından, modernist felsefenin ikici sınırlandırmaları üzerine temellenen (modernist) 'bilim' anlayışını sorumlu tutuyor olmasıdır.

Şöyle ki, feminist iktisatçılara göre, mevcut iktisadi yaklaşımların (ve özellikle hegemonyacı gücü ile alternatif yaklaşımları dışlayarak, ege-men paradigma haline gelen, bu bağlamda da 'anaakım' olarak tanımlanan neoklasik iktisadın) kadın deneyimlerine ve dolayısıyla kadın bakış açılarına kapılarını kapayan toplumsal cinsiyetçi tavrı -kendisi de belirli bir erillik imajıyla uyumlu bir biçimde yapılaştırılan- modernist bilim anlayışınca yapılandırılmasının bir sonucudur. Bu nedenle de kadın bakış açısını da içerebilecek bir iktisat anlayışı, öncelikle bu sınırları ve sözkonusu sınırlarca tanımlanan marj içindekiler-marj dışında kalanlar ayrımını aşmak durumundadır. Bir başka ifadeyle, modernist sorunsalın sınırları içersinde, diğer marj dışındakiler için olduğu gibi, kadınlar için de kendi deneyimlerini ve böylece bakış açılarını dillendirmelerine olanak verilmemektedir.

Postmodernizm, Aydınlanmanın (ve dolayısıyla modernizmin-modernist bilim anlayışının) sınırlarının ortaya konuluşu, olarak tanımlandığında; bu sınırlara başkaldırının öyküsünü serimleyen feminist iktisadın da, bu bağlamda, postmodernist bir bakışa sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim, gerek feminist iktisat gerekse post-modernist iktisat, iktisadı tanımladığı iddia edilen modernist felsefenin ayrımcı unsurlarını eleştiri paradigmalarının odak noktalarına yerleştirmektedirler.

Nitekim, kendisini, iktisat-toplumsal cinsiyet ve ‘bilim’in kesişim noktalarının keşfi çabalarının ürünü olarak sunan feminist iktisat, bunların kesişim noktalarını modernist felsefenin (Descartesci) ikiciliklerinin tanımladığını serimlemektedir. Feminist iktisatçılar, modernist bilim anlayışının oluşumundaki eril normların, modern bilim tanımı içerisinde telakki edilen ‘çağdaş’ iktisadın ayrımcı (sınıfsal, ırkçı, emperyalist ve özellikle toplumsal cinsiyetçi) tanımına da damgasını vurduğunu ifade etmektedirler. Şöyle ki, modernist bilim felsefesinin (ve dolayısıyla iktisatta genel kabul gören pozitivist yöntembilim anlayışının) tanımladığı ‘çağdaş’ iktisadın evrensellik, rasyonellik, genellik, nesnellik temelindeki iddialarına rağmen: feminist iktisatçılar, özellikle ‘anaakım’ konumuna yerleşmiş olan neoklasik iktisadın, bu iddialarının aksine yöntemi, konusu, modelleri ve hatta eğitimi ile ne denli ‘yanlı’ olduğunu serimleyerek: sadece belirli bir kesimin (batılı, beyaz, burjuva erkeklerin) deneyim ve bakışlarını yansıttığını ve bu bağlamda da kısmi ve durum odaklı olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bu tespitleri bilgiye ilişkin görüşleri ile de örtüşmektedir: “Bilginin kaynağına ilişkin tercihler, kişilerin konumlarınınca (cins, ırk, etni, sınıf, milliyet, kültür, v.b.) belirlenen değer yargılarına dayanmaktadır: ve bu bağlamda, iktisadi bilgi de, onu üretenlerin yaşam ve deneyimlerinden bağımsız olmadığı için, durum odaklı ve kısımdır. Bu temelde de ‘bilgi’ ile ‘güç’ arasındaki ilişki gözardı edilmemelidir. Anaakım akademik ve profesyonel iktisat disiplinin -özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika’daki pratiği ile- ayrımcı bir biçimde beyaz, burjuva, batılı erkeğin yanlı kavramlarını değerli kılışı, bu güç-bilgi ilişkisinden soyutlanamaz.” (Strassmann, 1995, 1). Bu tespit, postmodernist esintiler taşımaktadır. Postmodernist bir soru olan ‘bildiklerimizi nasıl biliyoruz?’ sorusunun yine postmodernist içerimler taşıyan ‘bilginin bağlam bağımlı olduğu’ anlayışıyla yanıtlanması, feminist iktisattaki postmodernist bakışa ilişkin bazı ipuçları vermektedir.

Feminist iktisatçılar, iktisadın toplumsal yapılandırılışı-bilimin toplumsal yapılandırılışı ve toplumsal cinsiyetin toplumsal yapılandırılışı temelinde aynı felsefi anlayışın (modernist-Dcartesci felsefe) belirleyici rol oynadığını iddia ederken; bu iddialarını kanıtlayabilmek için, günümüzde genel kabul gören iktisat yaklaşımına yapı-bozum uygulayarak tanımı, yöntem ve modelleştirilmesinin ardındaki -ikici- karşıtlıklar

listesini açığa çıkardıklarında, ortaya çıkan tablonun aslında modernist bilim anlayışının toplumsal cinsiyetçi bakışının iktisattaki uzanımlarını resmettiğini ifade etmektedirler. Bu ikicilikler tablosu, iktisada postmodernist bir bakışla yaklaşıkları iddia edilen iktisatçıların, modernist bilim anlayışının - özellikle pozitivistizmin- iktisattaki egemenliğini sergilerken, resmettikleri tablo ile büyük ölçüde benzeşmektedir:

İktisadın 'Çağdaş' Tanımı *	
Merkez (marj içindekiler)	Marjdekiler (Marj dışında kalanlar)
İşçi alanı - Kamusal alan (piyasa) - birey ajanlar - etkinlik - kıtlık	- özel alan (aile) - toplum, kurumlar - eşitsizlik - bolluk
Yöntem - nicel - kesinlikli (rigorous) - belirli (precise) - nesnel - bilimsel - tarafsız - matematiksel - genel - resmi - akılcı	- nitel - sezgisel (intuitive) - belirsiz (vague) - öznel - bilim-dışı - taraflı - sözel - özgül - gayriresmi - duygusal ve algısal
Temel Varsayımları - birey (ajan): - kendi çıkarını düşünen (bencil) - özerk - rasyonal - seçimlerine göre davranan - rekabetçi	- toplum (insan) : - baskalarını da düşünen (diğergam) - bağımlı - duygusal - doğal edimlere sahip - paylaşımcı, işbirliğine açık
Toplumsal Cinsiyet/ Cinsiyet İlişkileri - eril - erkek	- dişil - kadın

Bu tablonun sol tarafındakiler, sağ tarafındakilere egemen kılınarak, sağ taraftakileri marj dışına itmekte ve (anaakım) iktisadı tanımlar olarak kabul edilmektedirler. Bunun sonucunda da, iktisat, disiplinin kurallarını koyan bir grup tarafından değerli bulunan (önemsenen) bazı görüşleri (eril yanlı bakış açılarını) yansıtır, diğerlerini gözardı etmektedir.

* Bkz., Nelson, 1996 a, s. 22

İktisadın bu eril yanlılığı deşifre edilirken, amaç, sözkonusu metaforların yerine zıtlarını yerleştirecek dişil bir iktisat oluşturmak değıil. sadece, bu metaforlarla tanımlandığında iktisadın nasıl sınırlandırıldığını (neleri, hangi bakışları göz ardı ettiğini) göstermektir. Nitekim, feminist iktisatçılar, bütünlük ve bir üst söylemin otoritesi altında senteze varma baskısından kurtarılmış, daha geniş perspektifteki bir iktisat anlayışının, sadece kadın bakış açısının içerilmesine olanak vermekle sınırlı kalmayıp, iktisadın ufkunu açarak daha ileriye götüreceğini savunmaktadırlar. Postmodernist bakışa sahip iktisatçılarla da bu nokta da buluşmatadırlar:

Farklı deneyim ve algılara dayanan farklı iktisadi yaklaşımları 'farklı ama eşit' şiarıyla -hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutmadan- kucaklayacak bir iktisat anlayışına disiplinin kapılarını açmak.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Nazan ; Aksoy, Bülent (1992) : "İki Aydınlanma", *Birikim*, Ocak 1992, Sayı 3, s.58-61.
- Akyüz, Yılmaz (1984) : *Fiyat Mekanizması ve Makroekonomik Dengesizlikler*, Ankara, Yurt Yayınları.
- Amariglio, Jack (1990) : "Economics as a Postmodern Discourse", *Economics as Discourse* (der.W.J.Samuels) içinde, Boston, Kluwer Academic Publishers, s.15-46.
- Bartlett, Robin L. (1996) : "Discovering Diversity in Introductory Economics", *Journal of Economic Perspectives*, Spring 1996, 10 (2), s.141-153.
- Bartlett, Robin L. ; Feiner, Susan F. (1996) : "Alternative Pedagogies and Economic Education (Balancing the Economics Curriculum: Content, Method, and Pedagogy)", *American Economic Review, Papers and Proceedings*, May 1992, 82 (2), s.559-564.
- Baudrillard, Jean (1981) : *For a Critique of the Political Economy of the Sign*, U.S.A., Telos Press Ltd.
- Beed, Clive (1991) : "Philosophy of Science and Contemporary Economics: an overview", *Journal of Post Keynesian Economics*, Summer 1991, 13(4), s.459-489.
- Benton, Raymond (1990) : "A Hermeneutic Approach to Economics : If Economics is not Science, and If It Is Not Merely Mathematics. Then What Could It Be?", *Economics as*

Discourse (der.W.J.Samuels) içinde, Boston, Kluwer Academic Publishers, s.65-89.

Bergman, Barbara (1996) : "What is Feminist Economics All About?", *Challenge*, January 1996, 39(1)s.4-10.

Blank, Rebecca M. (1993) : "What Should Mainstream Economics Learn from Feminist Theory?", *Beyond Economic Man* (der.M.A. Ferber; J.A. Nelson) içinde, Chicago, University of Chicago Press, s.133-143.

Blaug, Mark (1985) : *Economic Theory in Retrospect* (4.baskı), Cambridge, Cambridge University Press.

Blaug, Mark (1988) : *The Methodology of Economics : Or how to economists explain*, Cambridge, Cambridge University Press.

Bordo, Susan (1987) : *The Flight of Objectivity*, Albany, State University of New York Press.

Buğra, Ayşe (1989) : *İktisatçılar ve İnsanlar (Bir Yöntem Çalışması)*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Bulutay, Tuncer (1979) : *Genel Denge Kuramı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Bulutay, Tuncer (1988-1990) : "Bilimde Bulmak Değil, Yaratmak", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*.

- Ekim 1988, s.38-51.

- Aralık 1988, s.58-71.

- Ocak 1989, s.40-52.

- Mart 1989, s.47-67.

- Haziran 1989, s.57-77.

- Kasım 1989, s.51-70.

- Aralık 1989, s.63-75.

- Ocak 1990, s.59-71.

- Burnell, Barbara S. (1990) :** "Images of Women : An Economic Perspective". *Foundations for a Feminist Restructuring of the Academic Disciplines* (der.M.A.Paludit; G.A.Steuernagel) içinde. New York, Harrington Park Press, s.127-165.
- Caldwell, Bruce J. (1982) :** *Beyond Positivism : Economic Methodology in the Twentieth Century*, London, Allent Unwin.
- Caldwell, Bruce J. ; Coats, A.W. (1984) :** "The rhetoric of economists : a comment on McCloskey". *Journal of Economic Literature*, 22, s.575-578.
- Chalmers, A. (1982) :** *What is This Thing Called Science*, (2.baskı), St.Lucia, University of Queensland Press.
- Clower, Robert (1965) :** "The Keynesian Counterrevolution : A Theoretical Appraisal", *The Theory of Interest Rates* (der. F. H. Hahn; P. B. Brechling) içinde. London, MacMillan, s.103-125.
- Conrad, Cecilia A. (1992) :** "Evaluating Undergraduate Courses on Women in the Economy", *American Economic Review*, May 1992, 82(2), s.565-569.
- Coyner, Sandra (1983) :** "Bir Akademik Disiplin Olarak Kadın Araştırmaları", (çev.B.Kümbetlioğlu), *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (1995), (der.S.Çakır; N.Akgökçe) içinde, İstanbul, Sel Yayıncılık, s.15-33.
- Çakır, Serpil (1996) :** "Kadın Araştırmaları Bilimde Neleri, Nasıl Sorguluyor, Neleri Değiştirmek İstiyor?", *İnsan, Toplum. Bilim* (der.K.Lordoğlu) içinde, İstanbul, Kavram Yayınları, s.305-316.
- Çakır, Serpil ; Akgökçe, Necla (1995) :** *(Farklı Feminizmler Açısından) Kadın Araştırmalarında Yöntem*, İstanbul, Sel Yayıncılık.

- Davis, John B. (1990) : "Comment by J.B.Davis", *Economics as Discourse* (der.W.J.Samuels) içinde, Boston, Kluwer Academic Publishers, s.244-250.
- Demir, Ömer (1995) : *İktisat ve Yöntem*, İstanbul, İz Yayıncılık.
- Demir, Ömer (1996a) : *İktisatta Yöntem Tartışmaları*, Ankara, Vadi Yayınları.
- Demir, Ömer (1996b) : "Feminizm ve İktisat", *İktisatta Yöntem Tartışmaları* (der.Ö.Demir) içinde, Ankara, Vadi Yayınları, s.51-73.
- Denkel, Arda (1984) : *Bilginin Temelleri*, İstanbul, Metis Yayınları.
- Donald, Martha (1995) : "The Emprical Challanges of Feminist Economics". *Out of the Margin : feminist perspectives on economics*, (der. E. Kuiper ; J. Sap) içinde, New York, Routledge, s.175-197.
- Edwalds, Loraine; Stocker, Midge (1995) : *The Women-Centered Economy (Ideals, Reality, and the Space in Between)*, Chicago, Third Side Press.
- England, Paula (1993) : "The Seperative Self : Androcentric Bias in Neoclassical Assumptions", *Beyond Economic Man* (der.M.A.Ferber; J.A.Nelson) içinde, Chicago, University of Chicago Press, s.37-53.
- Erdem, Tuna (1994) : "Postmodern Feminizm", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, İstanbul, Yayılm Matbaası, s.67-82.
- Eren, Ercan (1989) : *İktisatta Yöntem*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Eren, Ercan (1993) : "Türkiye'de İktisatta Lisansüstü Eğitimi", *2000'li Yıllarda Türkiye Ekonomisi ve Ekonomi Öğretimi (Birinci*

Ulusal İktisat Öğretimi Kongresi) içinde, Ankara, Adalet Matbaacılık, s.127-145.

Ferber, Marianne A. (1995) : "The Study of Economics : A Feminist Critique", *The American Economic Review, Papers and Proceedings*, May 1995, 85(2), s.357-361.

Ferber, Marianne A. ; Nelson, Julie A. (1993) : *Beyond Economic Man (Feminist Theory and Economics)*, Chicago, University of Chicago Press.

Feyerabend, Paul (1976) : *Against Method*, New York, Humanities Press..

Folbre, Nancy (1993) : "Socialism, Feminist and Scientific", *Beyond Economic Man* (der.M.A.Ferber; J.A.Nelson) içinde, Chicago, University of Chicago Press, s.94-110.

Folbre, Nancy ; Hartmann, Heidi (1988) : "The Rhetoric of Self-Interest : Ideology of gender in economic theory", *The Consequences of Economic Rhetoric* (der.A.Klamer; D.N.McCloskey; R.M.Solow) içinde, Cambridge, Cambridge University Press, s.184-206.

Fraser, Nancy ; Nicholson, Linda (1988) : "Felsefesiz Toplumsal Eleştiri : Feminizm ve Postmodernizm Arasında Bir Karşılaşma", (çev.M.Küçük), *Modernite Versus Postmodernite* (1993), (der.M.Küçük) içinde, Ankara, Vadi Yayınları, s.276-297.

Giddens, Anthony (1990) : *The Consequences of Modernity*, Stanford, Stanford University Press.

Gilman, Charlotte Perkins (1994) : *Women and Economics* (ilk basım 1898), New York, Prometheus Books.

Glass, S. ; Johnson, W. (1988) : "Metaphysics MSRP and Economics", *British Journal for the Philosophy of Science*, 39, s.313-329.

- Gustafson, Siv (1990) :** *Half the Power, Half the Glory: The Use of Microeconomic Theory in Women's Emancipation Research*. Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Harding, Sandra (1986) :** *The Science Question in Feminism*, Ithaca, Cornell University Press.
- Harding, Sandra (1987) :** "Feminist yöntem diye bir şey var mı?" (çev.Z.Ayman), *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (1995), (der.S.Çakır: N.Akgökçe) içinde, İstanbul, Sel Yayıncılık, s.34-47.
- Heilbroner, Robert L. (1990) :** "Economics as Ideology", *Economics as Discourse* (der.W.J.Samuels) içinde, Boston. Kluwer Academic Publishers, s.101-116.
- Houseman, Daniel (1985) :** "Is Falsificationism Unpractised or Unpracticable?", *Philosophy of Social Science*, 15, s.313-319.
- Hands, D. Wade (1984) :** "What Economics is Not : An Economist's Response to Rosenberg", *Philosophy of Science*, 51, s.495-503.
- Huyssen, Andreas (1984) :** "Postmodernin Haritasını Yapmak" (çev.M.Küçük), *Modernite Versus Postmodernite* (1993), (der.M.Küçük) içinde, Ankara, Vadi Yayınları, s.107-130.
- Jameson, Fredric (1984) :** "Postmodernism, or the Cultural Logic of the Late Capitalism", *New Left Review*, 146, s.53-93.
- Jeannere, Abel (1990) :** "Modernite Nedir?" (çev.N.Tutal), *Birikim*, 40, s.79-83.
- Jennings, Ann L. (1993) :** "Public or Private? Institutional Economics and Feminism", *Beyond Economic Man* (der.M.A.Ferber; J.A.Nelson) içinde, Chicago, University of Chicago Press, s.111-126.

- Jenning, Ann L.; Waller, William (1990) : "Construction of Social Hierarchy", *Journal of Economic Issues*, 24, s.623-632.
- Kellner, Douglas (1988) : "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm : Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar" (çev.M.Küçük), *Modernite Versus Postmodernite* (1993) (der.M.Küçük) içinde, Ankara, Vadi Yayınları, s.227-258.
- Keyman, Fuat E. (1993) : "Postmodernizm ve Radikal Demokrasi", *Toplum ve Bilim*, Yaz-Güz 1993, 62, s.126-155.
- Klamer, Arjo (1990) : "The Textbook Presentation of Economic Discourse", *Economics as Discourse* (der.W.J.Samuels) içinde, Boston, Kluwer Academic Publishers, s.129-154.
- Klamer, Arjo ; McCloskey, Donald ; Solow, Roberth (1988) : *The Consequences of Economic Rhetoric*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Kuhn, Thomas (1962) : *The Structure of Scientific Revolution*, (2.baskı), Chicago, University of Chicago Press.
- Kuiper, Edith ; Sap, Jolande (1995) : *Out of the Margin: feminist perspectives on economics*, New York, Routledge.
- Lavoie, Don (1990) : "Hermeneutics, Subjectivity, and the Lester/Maclup Debate : Toward a More Anthropological Approach to Empirical Economics", *Economics as Discourse* (der.W.J.Samuels) içinde, Boston, Kluwer Academic Publishers, s.167-184.
- Leijonhufvud, Axel (1968) : *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes*, Oxford, Oxford University Press.
- Longino, Helen E. (1993) : "Economics for Whom?", *Beyond Economic Man* (der.M.A.Ferber; J.A.Nelson) içinde, Chicago, University of Chicago Press, s.158-168.

- Lyotard, Jean-François (1990) :** *Postmodern Durum* (çev.A.Çiğdem), İstanbul, Ara Yayınları.
- Lyotard, Jean-François (1993) :** *Libidinal Economy* (çev.I.H.Grant), Bloomington: Indiana University Press.
- Mac Donald, Martha (1995) :** "The Empirical Challenges of Feminist Economics", *Out of the Margin : feminist perspectives on economics* (der.E. Kuiper; J.Sap) içinde, New York, Routledge, s.175-197.
- McCloskey, Donald (1985) :** *The Rhetoric of Economics*, Madison, University of Wisconsin Press.
- McCloskey, Donald (1993) :** "Some Consequences of a Conjective Economics", *Beyond Economic Man* (der.M.A.Ferber; J.A.Nelson) içinde, Chicago, University of Chicago Press, s.69-93.
- McGraw, Betty R. (1992) :** "Jean - François Lyotard's Postmodernism : Feminism, History, and the Question of Justice", *Women Studies*, 1992, 20, s.259-272.
- Mies, Morie (1983) :** "Feminist araştırmalar için bir metodolojiye doğru" (çev.A.Durakbaşı&A.İlyasoğlu), *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (1995) (der.S.Çakır; N.Akgökçe) içinde, İstanbul, Sel Yayıncılık, s.48-64.
- Mirowski, Philip (1991) :** "Postmodernism and the Social Theory of Value", *Journal of Post Keynesian Economics*, Summer 1991, 13(4), s.565-582.
- Mirowski, Philip ; Cook, Pamela (1990) :** "Walras' 'Economics and Mechanics': Translation, Commentary, Context", *Economics as Discourse* (der.W.J.Samuels) içinde, Boston, Kluwer Academic Publishers, s. 189-215.

- Mutman, Mahmut ; Yeğenoğlu, Melda (1992) :** “Bilimlerde ve toplumda Postmodernizm”, *Birikim*. Ocak 1992, 3, s.43-57.
- Nëgishi, Takashi (1978) :** “Existence of Under - Employment Equilibrium”, *Equilibrium and Disequilibrium in Economic Theory* (der.G.Schwaediauer) içinde, Boston,D.Reidel, s.479-510.
- Nelson, Julie A. (1993) :** “The Study of Choice or the Study of Provisioning? Gender and the Definition of Economics”, *Beyond Economic Man* (der.M.A.Ferber; J.A.Nelson) içinde, Chicago, University of Chicago Press, s.23-36.
- Nelson, Julie A. (1995) :** “Feminism and Economics”, *Journal of Economic Perspectives*. Spring 1995, 19(2), s.131-148.
- Nelson, Julie A. (1996a) :** *Feminism, Objectivity and Economics*, New York, Routledge.
- Nelson, Julie A. (1996b) :** “The Masculine Mindset of Economic Analysis”, *The Chronicle of Higher Education*, June 1996, 42(42), S.B.3.
- O'Donnell, Rory (1992) :** “Economics and Policy : Beyond Science and Ideology”, *The Economic and Social Review*, October 1992, 24(1), s.75-98.
- Öcal, Tezer (1993) :** “2000’li Yıllarda İktisat Öğretimi”, *2000’li Yıllarda Türkiye Ekonomisi ve Ekonomi Öğretimi (Birinci Ulusal İktisat Öğretimi Kongresi)* içinde, Ankara, Adalet Matbaacılık, s.107-114.
- Patinkin, Don (1965) :** *Money, Interest, and Prices*, London, Harper and Row.
- Paz, Oktavio (1989) :** “Şiir ve Modernite” (çev.N.Tutal), *Modernite Versus Postmodernite* (der.M.Küçük) içinde, Ankara, Vadi Yayınları, s.88-103.

- Persky, Joseph (1995) : "Retrospectives : The Ethology of Homo Economics", *Journal of Economic Perspectives*, Spring 1995, 9(2), s.221-231.
- Pollak, Robert A. (1994) : "For Better or Worse : The Roles of Power in Models of Distribution within Marriage", *American Economic Review*, May 1994, 84(2), s.148-152.
- Postner, Harry H. (1992) : "If Women Counted : A New Feminist Economics", *Review of Income and Wealth*, June 1992, 38(2), s.237-243.
- Pujol, Michèle A. (1992) : *Feminism and Anti-Feminism in Early Economic Thought*, Aldershat, Edward Elgar.
- Pujol, Michèle A. (1995) : "Into the Margin", *Out of the Margin : feminist perspectives on economics* (der.E.Kuiper; J.Sap) içinde. New York. Routledge, s.17-34.
- Ramazanoğlu, Caroline (1989) : *Feminism and Contradiction of Oppression*. London, Routledge.
- Rosenberg, Alexandra (1984) : "What Rosenberg's Philosophy of Economics Is Not", *Philosophy of Science*, 53, s.127-132.
- Rosenberg, Alexandra (1987) : "Weintraub's Aims", *Economics and Philosophy*, s.143-144.
- Rosetti, Jane (1990) : "Deconstructing Robert Lucas", *Economics as Discourse* (der.W.J.Samuels) içinde. Boston, Kluwer Academic Publishers, s.225-243.
- Rubery, Jill (1988) : *Women and Recession*, London, Routledge; Kegan Paul Ltd.
- Ruccio, David F. (1991) : "Postmodernism and Economics", *Journal of Post Keynesian Economics*, Summer 1991, 13(4), s.495-510.

Ryan, Micheal (1988) : "Postmodern Siyaset" (çev.M.Küçük), *Modernite Versus Postmodernite* (1993), (der.M.Küçük) içinde, Ankara, Vadi Yayınları.

Samuels, Warren J. (1990) : *Economics as Discourse* (An Analysis of the Language of Economics), Boston, Kluwer Academic Publishers.

Serdaroğlu, Ufuk (1987) : *Türkiye İçin Bir Sabit Fiyat Geçici Genel Denge Modeli ve İşsizlik*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, A.Ü. Sos. Bil. Enstitüsü.

Serdaroğlu, Ufuk (1995) : "İktisatta Kadın Bakış Açısını İçerecek Bir Yaklaşım Postmodernist Olabilir mi?", *Ekonomik Yaklaşım*, Kış 1995, 6(15), s.53-74.

Serdaroğlu, Ufuk (1997) : "Kişisel olan sadece politik değil, aynı zamanda iktisadidir! (Feminist İktisat)", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Mart 1997, Cilt XXI, 197, s.3-10.

Seiz, Janet A. (1990) : "Introduction - The Rhetorical Approach", *Economics as Discourse* (der.W.J.Samuels) içinde, Boston, Kluwer Academic Publishers, s.155-165.

Shackelford, Jean (1992): "Feminist Pedagogy: A Means for Bringing Critical Thinking and Creativity to the Economics Classroom", *American Economic Review*, May 1992, 82(2), s.570-576.

Solo, Robert A. (1991) : *The Philosophy of Science and Economics*, London, MacMillan Academic and Professional Ltd.

Solow, Robert M. (1993) : "Feminist Theory, Women's Experience and Economics", *Beyond Economic Man* (der.M.A.Ferber; J.A.Nelson) içinde, Chicago, University of Chicago Press, s.153-158.

- Stanley, Liz ; Wise, Sue (1990) : "Feminist araştırma sürecinde metot, metodoloji ve epistemoloji" (çev.F.Şaşmaz), *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (der.S.Çakır; N.Akgökçe) içinde, İstanbul, Sel Yayıncılık, s.67-98.
- Stilwell, Frank (1988) : "Contemporary Political Economy : Common and Contested Terrain", *Economic Record*, March 1988, 64(84), s.14-24.
- Strassmann, Diana L. (1993) : "Not a Free Market : The Rhetoric of a Disciplinary Authority in Economics", *Beyond Economic Man* (der.M.A.Ferber; J.A.Nelson) içinde, Chicago, University of Chicago Press, s.54-68.
- Strassmann, Diana L. (1994) : "Feminist Thought and Economics ; or What do the Visigoths Know", *American Economic Review*, May 1994, 84(2), s.153-158.
- Strassmann, Diane L. (1995) : "Creating a Forum for Feminist Inquiry", *Feminist Economics*, Spring 1995, 1(1), s.1.
- Strassmann, Diana L. (1996) : "How Economists Shape Their Tales", *Challenge*, June 1996, 39, s.1-13.
- Strassmann, Diana L. ; Polanyi, Livia (1995) : "The Economist as Storyteller" *Out of the Margin: feminist perspectives on economics* (der.E.Kuiper; J.Sap) içinde, New York, Routledge, s.129-145.
- Strober, Myra (1994) : "Can Feminist Thought Improve Economics? Rethinking Economics Through a Feminist Lens", *American Economic Review*, May 1994, 84(2), s.143-147.
- Toruno, M. (1988) : "Appraisals and Rational Reconstructions of General Competative Equilibrium Theory", *Journal of Economic Issues*, 22, s.127-155.

- Waller, William ; Jennings, Ann** : "On the Possibility of Feminist Economics", *Journal of Economic Issues*, June 1990, 24(2), s.613-622.
- Weintraub, Roy E. (1979)** : *Microfoundations : The Compatability of Microeconomics and Macroeconomics*, New York. Cambridge University Press.
- Weintraub, Roy E. (1985)** : *General Equilibrium Analysis : Studies in Appraisal*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Wendt, Paul (1990)** : "Comment on Economics as Postmodern Discourse", *Economics as Discourse* (der.W.J.Samuels) içinde, Boston, Kluwer Academic Publishers, s.47-64.
- Williams, Rhonda M. (1993)** : "Race, Deconstruction, and the Emergent Agenda of Feminist Economic Theory", *Beyond Economic Man* (der.M.A.Ferber;J.A.Nelson) içinde, Chicago, University of Chicago Press, s.144-153.
- Wooley, F. R. (1993)** : "The feminist challenge to neoclassical economics", *Cambridge Journal of Economics*, December 1993, 17(4), s.485-492.
- Zeka, Necmi (1990)** : *Postmodernizm :Jameson, Lyotard, Habermas*. İstanbul. Kıyı Yayınları.

İNGİLİZCE - TÜRKÇE KAVRAM DİZİNİ

Acquisitive Society	: Elde eden toplum, edinimci toplum
Add hoc	: Yalnızca belli bir durum için, daha genel bir uygulama ya da öncel bir haklılaştırma olmaksızın
Affirmative Action	: Olumlu ayrımcılık hareketi
Alturism	: Diğergamlık
Androcentric	: Erkek merkezli
Anomaly	: Kuramsal bozukluk, yapısal bozukluk
Antagonistic	: Çatışmalı, uzlaşmaz
Anti-foundationalism	: Anti-temelcilik, temelcilik karşıtı, anti köktencilik
Apriori	: Önsel
Apriorism	: Önselcilik
Argumentation	: Tartışma, yargılama
Artifact	: Yapıtı
Association	: Biraradalık
Axiomatic Logic	: Aksiyomatik mantık, varsayımsal mantık, doğruluğu kendinden menkul önerme.
Benevolence	: Bolluk
Cognitive	: Bilişsel, anlama ve kavrama ile ilgili
Comprehensiveness	: Şumullülük
Conjectural Economics	: Sanısal iktisat
Connasiance (Scientific knowledge):	Toplumsal genel bilgisi, "bilimsel" bilgi

Consequence	: Doğurgu, uzantı
Conventionalist Stratagems	: Uylaşımcı manevralar
Correspondence Rule	: Karşılaşım kuralı, mütetekabiliyet-denklik kuralı
Counterfactual	: Gerçek dışı, olgu dışı
Counterintuitive	: Sezgi karşıtı
Credentialism	: Betimleyicilik
Credible Transcendence	: Güvenilir aşkınlık
Critical Rationalism	: Eleştirel akılcılık
Cult of Feeling	: Duygu tapısı
Decentered Subject	: Parçalanmış özne
Deconstruction	: Yapı-bozum, yapısızlaştırma
Deconstructionism	: Yapıbozumculuk
Deductionism	: Tümdengelimcilik
Demarcation Problem	: Bilim ile bilim olmayanı ayırt etme sorunu, sınır sorunu
Descriptive	: Betimsel
Disciplinary Matrix	: -Bakış açısı -Görüş çevresi -Kuram
Discourse	: Söylem
Discourse Analysis	: Söylem çözümlemesi
Discursive	: Söylemsel
Discursive Insight	: Söylemsel içgözü, söylemsel içgörü
Disembedding	: Açıklımlı
Dismal (Science)	: Karamsar (bilim)
Dualism	: İkcilik
Dualistic	: İkici
Empiricism	: Deneycilik
Entity	: Kendiliği, varlığı
Evolutionism	: Evrimcilik
Explanandum	: Açıklayan
Explanans	: Açıklayıcı
Expressive Subjectivity	: Öznel ifade gücü, ifadede öznellik
Fallibilism	: Yanılabilirlik

Falsification	: Yanlışlamacılık
Feminist Constructionism	: Feminist yapısalcılık
Finality	: Sonulluk
Formal Algorithm	: Şekli algoritma, biçimsel algoritma
Formalist	: Biçimselci
Foundationalist	: Temelci, köktenci
Hard Economics	: Katı iktisat, zor iktisat
Hermeneutics	: Yorumsama
Heraclitic	: Keşif
Holism	: Bütüncülük
Holistic Approach	: Bütünlükçü yaklaşım
Human Knowledge	: İnsan bilgisi, beşeri bilgi
Human Sense Experience	: Duyumsal deneyim
Imaginative Rasyonality	: İmgelem rasyonalitesi
Incommensurable	: Orantılanamaz, ölçülemez
Immanence	: İçkinlik
Immanence Thesis	: İçkin tez
Immunizing Stratagems	: Bağışıklaştırıcı manevralar
Implication	: Sonuç, önerme, içirim
Impressionalist	: İzlenimsel
Incommensurability	: eşölçülemezlik, orantılanamazlık
Inductionism	: Tümevarımcılık
Insight	: İçgörü, içgörü
Institutionalism	: Kurumsalcılık
Instrumentalism	: Araçsalcılık
Inter alia	: Bağlaşıklar arasında oluşmuş
Interpretative	: Yorumlamacı
Intersubjective	: Bireylerarası, kişilerarası
Introspection	: Öznel gözlem, içe bakış, kendinden bilme
Intuitive	: Sezgisel
Irrational	: Mantıksız
Justificationism	: İspatçılık
Logical Positivism	: Mantıksal olgucu görüş, mantıksal pozitivizm
Logocentric	: Akıl merkezci

Mainstream	: Anaakım
Maller	: Madde
Meaning	: Anlam(landırma)
Metaphor	: İmge, eğretilme, metafor
Metatheory	: Üsteori
Methodological Dilemma	: Yöntembilimsel ikilem
Methodological Dualism	: Yöntembilimsel ikicilik
Methodological Holism	: Yöntembilimsel bütüncülük
Methodological Individualism	: Yöntembilimsel bireycilik
Methodological Monism	: Yöntembilimsel tekçilik
Mind	: Zihin, düşünce, fikir
Monism	: Tekçilik
Negative Heruistic	: Negatif keşif, olumsuz keşif
Objective Reality	: Nesnel gerçekçilik
Operationalism	: İşlemselcilik
Ordered	: Düzenlenmiş, sıralanmış
Paradigm	: -Bakış açısı -Görüş çevresi -Kuram
Pecuniary Cultur	: (Maddi) Kültür, paraya dayanan, parasal, paradan ibaret
Phallocratic Model of Discourse	: Erkek egemen söylem
Phenomenology	: Fenemenoloji, olguculuk
Pluralism	: Çoğulculuk
Positive Heruistic	: Pozitif keşif, olumlu keşif
Possessive-self	: Sahiplenici özben
Postulate	: Önkabul
Pragmatism	: Faydacılık
Praxelogy	: Prakseloloji (İnsan eylem bilimi)
Prediction	: Öngörü, öndeyi
Predictionism	: Öndeyicilik
Prescriptive (Economic methodology)	: Kural koyucu (İktisat metodolojisi)
Proliferation	: Çoğalma ilkesi
Prospect Theory	: Bekleme teorisi

Provisioning	: İhtiyaçların temini
Rationalism	: Akılcılık
Reason	: Akıl, sağduyu
Reasoning	: Akıl yürütme
Referent	: Gönderge
Reflexive	: Düşünümsel
Representation	: Tasarım
Res Cogitans	: Bilen ben
Res Extanse	: Bilinen şey
Research Program	: Araştırma izlencesi
Rhetorical	: Retorik
Savoir (Knowledge)	: Toplumun genel bilgisi
Scientific Argumantation	: Bilimsel tartışma, bilimse yargılama
"Scientific" Reasoning	: "Bilimsel" akıl yürütme
Scientist	: Bilimci
Self	: Özben, kendi
Self-Determination	: Kendi - belirleme
Self-Interest	: Kendi - çıkarımı gözetme
Self-referential	: Özgöndersel
Semantics	: Anlambilim
Semiatology	: İm bilim
Sensationalist	: Duyumsal
Sense-data	: Duyu verileri
Sense Observation	: Duyu gözlemleri
Seperative-self	: Ayırıcı, bölücü özben
Sign	: İm
Signified	: İmlenen
Signifier	: İmleyici
Simulation Principle	: Benzeşim ilkesi
Situational Analysis	: Durumsal çözümleme
Social Constraction of Knowledge	: Bilimin toplumsal yapılanması, bilimin toplumsal inşası
Soft Economics	: Yumuşak iktisat, basit iktisat
Structualism	: Yapısalcılık
Subjectivism	: Öznelcilik

Substantivist	: Özselci, özcü
Theory-laden	: Teori yüklü, kuram yüklü
Transandantal	: Aşkın
Transcendence	: Aşkınlık
Unstated Assumptions	: Açıklanmayan, belirtilmeyen, dillendirilmeyen varsayımlar
Utterances	: Sözceler (sözlü)
Value-Laden	: Değer yüklü
Verifiability Principle	: Doğrulanabilirlik ilkesi
Verification	: (Ampirik) Doğrulama
Verificationism	: Doğrulamacılık
Verisimilitude	: Hakikate yaklaşma
Will to Life	: Hayat iradesi, yaşama iradesi yaşama istenci

Feminist İktisat yalnızca ülkemiz için değil, hemen hemen tüm dünya için yeni bir kavram. Anaakım iktisadın neredeyse kendiliğinden kabul edilen sınırlandırmalarına, hiyerarşik, toplumsal cinsiyetçi ayrımlara zemin hazırlayan temellerine, yani modernist felsefeye bir başkaldırı.

Kitapta, feminist iktisat nedir, neyi amaçlıyor ve daha önemlisi niçin feminist iktisat sorularına yanıtlar aranırken; bir yandan da farklı deneyim ve algılara dayanan, farklı iktisadi yaklaşımları baştan yok saymaksızın, iktisat bilimi, sınırlarından, kalıplarından kurtarılmaya çalışılıyor. Çalışmanın geldiği noktada irdelenen soru ise şu: Bunlar yapılırken postmodernizmle mi buluşuluyor?

Özellikle ülkemiz için çok yeni olan bu bakışa ilişkin tartışmaların yeni boyutlara ulaşacağını, yeni tartışmalar yaratacağını ve yalnızca iktisatçıların değil, kadın hareketi içinde bulunanların da ilgisini çekeceğini umuyoruz.

Ufuk Serdaroğlu, Robert Kolej'in ardından Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi Bölümünü bitirdi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans ve doktora yaptı. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü öğretim üyesidir. Yoğunlukla elinizdeki kitap ekseninde çalışmaları ve yayınları bulunmaktadır.
